

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jak se sociální pracovníci orientují v Kultuře chudoby

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Zvánovcová Ph.D.

Autor práce: Bc. Michaela Pajerová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Forma studia: kombinovaná

Ročník: 2.

2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponenta práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Sušici

8. dubna 2021

Poděkování

Děkuji své vedoucí diplomové práce paní Mgr. Veronice Zvánovcové Ph.D. za cenné rady, připomínky a trpělivost. Svě rodině za podporu.

Obsah

Úvod.....	5
1 Vymezení pojmů Kultury chudoby	7
1.1 Co to je kultura.....	7
1.2 Co je to chudoba.....	8
1.3 Chudoba jako stav deprivace	9
1.4 Faktory spojené s chudobou.....	10
2 Kultura chudoby	12
2.1 Kultura chudoby podrobně.....	12
2.2 Zajímavost kultury chudoby	15
2.3 Kultura chudoby z pohledu dětství	17
3 Psychologické aspekty ovlivňující člověka Kultury chudoby.....	21
3.1 Psychické důsledky nezaměstnanosti.....	21
3.2 Attachement	23
3.3 Transgenerační přenos	25
3.4 Stres.....	26
3.4.1 Stresory	27
3.5 Time – discounting.....	29
4 Terapeutické paradigma	34
5 Metodologie výzkumu.....	37
5.1 Výzkumné otázky.....	38
5.2 Popis výzkumného šetření.....	39
5.3 Popis respondentů	39
5.4 Etické riziko výzkumu	41
5.5 Průběh výzkumu.....	42
6 Výsledky.....	45
7 Diskuze	57
Závěr	67
Seznam použitých zdrojů.....	69
Seznam použitých zkratk	73
Seznam příloh	74
Abstrakt.....	129
Abstract.....	130

Úvod

Zdrojem inspirace pro vznik diplomové práce s názvem Jak se sociální pracovníci orientují v kultuře chudoby, bylo tazatelčino objevení Kultury chudoby dle amerického antropologa Oscara Lewise. Mnozí lidé z této kultury jsou častými klienty sociálních pracovníků, a proto je dobré si v tomto tématu po celé jeho šíři rozšiřovat obzory. Tato specifická kultura, či spíše subkultura, má své uspořádání a typické pro ni je předávání stylu myšlení, jednání a celkové mentality z generace na generaci.¹

Hlavním významem diplomové práce je přínos pro sociální pracovníky, kteří díky přečtení mohou sami zjistit, kde jsou mezery v chápání Kultury chudoby a psychosociálních specifik, která vedou do jejich péče. Diplomová práce přináší pochopení toho, že chudoba není jen materiální nedostatek, ale přináší s sebou i latentní problémy v podobě psychologických aspektů, které dopadají na tyto obyvatele a mají na ně silně negativní vliv. Mezi nejčastější psychologické aspekty ovlivňující životy lidí z této subkultury patří stres, předávání negativních hodnot transgeneračním přenosem nebo efekt označený jako time-discounting. Chudé obyvatelstvo nedokáže upřednostnit vyšší výdělek za delší čas a raději volí nižší okamžitou odměnu. Projevuje se tím, že neinvestují do dlouhodobých projektů, které vyžadují sebezapření v počáteční fázi a vyplatit se mohou až po delším časovém období. Mezi takový dlouhodobý projekt patří vzdělání, protože užitek z něj je viditelný až po delším čase. Vybraní sociální pracovníci přímo pracují s takovými klienty, kteří se dají zařadit do specifického fenoménu Kultury chudoby.

Důraz byl kladen na výzkumné kvalitativní šetření, jež proběhlo metodou polostrukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky, kteří jsou při výkonu své práce v přímém kontaktu s klienty zařaditelnými do Kultury chudoby. Výzkumné otázky hledají odpovědi na to, jakým směrem by směřovaly intervenci, v čem vidí řešení a zda vůbec uvažují o psychologické intervenci či terapeutickém paradigmatu jako o jedné z možností řešení chudoby. Struktura práce logicky navazuje a od počátku je propojována s daty z výzkumného kvalitativního šetření, tak aby práce byla jednotná a směřovala k naplnění cíle.

¹ HKS [online]. Praha, © HKS 2005 - 2021 [cit. 15. 2. 2021]. Dostupné na: WWW:< https://http://www.hks.re/wiki/kultura_chudoby_koziskova_stankova_krpatova_lesageova_polasek>.

Cílem práce je zjistit, jak se sociální pracovníci orientují v kultuře chudoby po všech stránkách. V diplomové práci se popisuje Kultura chudoby se vším, co k ní patří, všímá si jak dimenze sociální, tak psychologické. Analyzuje psychologickou stránku obyvatel spadajících do Kultury chudoby, a to též v propojení s výzkumem.

Diplomová práce je členěna do pěti postupně za sebou jdoucích kapitol. V kapitolách se popisuje a rozebírá vše, co se Kultury chudoby a sociálně psychologických aspektů týká.

První kapitola vymezuje termíny kultura, chudoba, Kultura chudoby, deprivace a faktory spojené s chudobou. Druhá kapitola krátce představuje autora konceptu Kultury chudoby, podrobně ji popisuje. Ve třetí kapitole jsou čtenáři seznámeni s psychickými dopady typických rysů Kultury chudoby, mezi něž patří nezaměstnanost, transgenerační přenos, stres nebo efekt zvaný time-discounting. Kapitola pátá představuje terapeutické paradigma. Šestá kapitola nabízí diskuzi nad popisovanou problematikou v celé její šíři. Poslední kapitola sedmá popisuje empirický výzkum, který se prolíná celou diplomovou prací.

Důraz byl kladen právě na to, aby byl celý text propojen s poznatky z výzkumu a celou prací tím činil zajímavější.

1 Vymezení pojmů Kultury chudoby

Diplomová práce se zabývá tím, jak se sociální pracovníci orientují v kultuře chudoby. Nejdříve proto musí být vymezeno, co to je kultura a chudoba, co znamená slovní spojení Kultura chudoby a také to, jak chudoba deprivuje. Nejprve bude shrnuto, co slova kultura a chudoba znamenají jednotlivě před tím, než bude definováno a rozebráno samo spojení těchto slov a tím i jádro celé práce.

1.1 Co to je kultura

O kultuře samotné se dá mluvit jako o souhrnu duchovních a materiálních hodnot vytvořených lidstvem v celé jeho historii. Je to soubor činností typicky lidské společnosti v oblasti vědy, umění a celého společenského života jako celku.²

Dále můžeme význam pojmu kultura vysvětlit původem latinského slova *cultura*, což je budoucí přičestí slovesa *coler*, to se dá přeložit jako pěstovat, vzdělávat a také uctívat. Původně znamenalo pěstování užitkových plodin např. chmele oproti pleveli, který roste sám, o plodiny se lidé musí starat, pěstovat je. Jako metaforu je použil také Cícero pro překlad Platónova pojmu *péče o duši* neboli *cultura animi*. Teprve od 16. století se slovo kultura používá v užším smyslu pro označení vybraných lidských činností, zejména uměleckých.³

Kulturou se tedy rozumí vše, co lidé dělají, co o tom říkají a co si o tom myslí. Čili je to rozsáhlý soubor jevů, který zahrnuje oblast vědění, víry, jazyka, morálky, výroby, směny, práva, umění, zvyků, výchovy a jednání, zkrátka vše, co lidem umožňuje společně se orientovat ve světě a společně svůj svět utvářet a konceptualizovat. Veškeré lidské vnímání a rozumění je zprostředkováno kulturou, respektive různými kulturami.⁴

Za zajímavé se dá považovat, že kultura je považována za oblast specificky lidskou, což znamená, že jejím nositelem může být pouze člověk. Použijeme-li slovo

² KRAUS, J. *Nový akademický slovník cizích slov*, Academia Praha, 2005, ISBN 978-80-200-1351-4 s. 485.

³ WIKIPEDIA [online]. © 2021 Creative Commons [cit. 2018–12–19]. Dostupné na: WWW:<<https://cs.wikipedia.org/wiki/Kultura>> .

⁴ PF. JCU, Projekt Varianty, Člověk v tísní, společnost při ČT, o. p. s., 2002 [online]. © 2021 [cit. 2018–12–19]. Dostupné na: WWW: <<https://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b01obecnatemata/02.pdf>> .

kultura k označení společenského systému jiných živočišných druhů, je potřeba mít na zřeteli, že se jedná pouze o jeho metaforu.⁵

Každý jedinec by kulturu definoval jinak. Dle autorky předkládané diplomové práce se dá kultura pojmout jako jakási intuitivní nitka spojující masu nesourodých lidí. Jelikož je kultura typicky lidská, je to něco, co spojuje všechny bez ohledu na národy, postavení a společenský statut.

Jak výstižně píše antropolog Eugeen Roosens, kultura má elastický rozměr, je jen těžko uchopitelná. Ani odborná společnost se neshodne na jednotné definici.⁶

1.2 Co je to chudoba

Stejně jako u kultury se dozvídáme, že existuje mnoho definic a pojetí chudoby. Přesto, že by každý definoval chudobu trochu jinak, průsečík shody by se jistě našel v odpovědích jako je hmotný nedostatek, závislost na sociálních dávkách či sociální deprivace. Následně je uveden krátký nástin různých definic a teorií. Jelikož se diplomová práce zabývá psychologickými aspekty chudoby, tak bude prostor dán hlavně popisu chudoby jakožto deprivaci.

Hledání naprosto platné definice chudoby je obtížné, protože tento historický jev vždy podléhá proměnám a její parametry jsou ovlivněny světonázorovou pozicí výzkumníka a bezprostředním vnímáním tohoto jevu. V lidských dějinách se vyskytovala chudoba objektivní a dobrovolná neboli pasivitou a nečinností vyvolaná chudoba. Tato přirozená chudoba vykazuje dynamiku a politicky využitelnou dimenzi.⁷

Podle individualistických teorií je chudoba osobní věcí každého, věcí osobní neschopnosti a nezájmu zapojit se do pracovního procesu. Chudoba může být výrazem kultury závislosti, jež se vytváří spoléháním se na sociální zabezpečení. Podle antropologicky orientovaných teorií je chudoba výrazem kultury chudoby, zahrnující specifické normy, hodnoty, jazyk i světový názor. Vytváří se jako reakce chudých na marginální postavení ve stratifikované společnosti. Příslušná pozice se kontinuálně dědí. Existují i teorie, podle níž je chudoba důsledkem tlaku okolností, tzn., že chudý sice sdílí obecné hodnoty společnosti, nemůže je však převést do reality kvůli nízkým příjmům, nedostatečné kvalifikaci pro zaměstnání. Podle teorie *konfliktu*

⁵ Srov. *Tamtéž*.

⁶ Srov. ROOSENS, E. In ERIKSEN, T. H. *Antropologie multikulturních společností*. Praha: Triton, 2007, s. 20.

⁷ HLAVAČKA, M. CIBULKA, P. a kol. *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén*. Historický ústav AV ČR, 2013, ISBN 978-80-286-225-2, s. 40-41.

je chudoba důsledkem nesprávného rozdělení zdrojů ve společnosti. Chudý není odpovědný za svoji situaci, naopak je obětí společnosti, konkrétně nedostatečného systému sociálního zabezpečení nebo diskriminačně fungujícího trhu práce.⁸

1.3 Chudoba jako stav deprivace

Deprivaci můžeme obecně definovat jako strádání neboli nedostatečné uspokojování základních potřeb. Lze dělit na biologickou, motorickou, sociální a psychickou, u některých autorů též citovou.⁹ Pojetí chudoby jako deprivace spojuje objektivní (absence určitých statků, služeb a aktivit) a subjektivní (vnímání této absence jako tíživé, zahanbující, omezující, ...) hlediska.¹⁰ Sami respondenti uváděli tyto tíživé pocity plynoucí z chudoby (zahanbení, vykořeněnost) a shodovali se na tom, že vhodná pomoc by snižovala pocit vykořeněnosti z většinové společnosti.¹¹

Chudobu je třeba vymezit i v širších ohledech neboli multidimenzionálně. Nejznámějším výrazem přesvědčení o multidimenzionalitě chudoby je index deprivace, který konstruoval Townsend (1987), který se pokusil měřit deprivaci jako absenci určitých konkrétních statků či přeneseně neschopnost skrze tyto statky uspokojovat určité fyziologické i sociální potřeby. Index deprivace, jež byl vymezen touto absencí či neschopností, Townsend koreloval s příjmem a odvodil tak hranici chudoby jako bod, v němž začíná hodnota tohoto indexu deprivace růst nepoměrně rychleji ve srovnání s poklesem příjmu.¹²

Příjmová chudoba se tak nemusí překrývat s chudobou vyjádřenou ve spotřebě a s materiální deprivací. Roli hrají naturální příjmy, majetek, alternativní zdroje příjmů, ale na druhé straně také specifické a dodatečné potřeby a nezbytné výdaje. Chudoba je dynamickým procesem, v němž nedostatek materiálních zdrojů je podmíněn celou řadou jiných faktorů, na nichž závisí jak hloubka chudoby, tak její trvalost nebo naopak přechodnost. Chudoba je relativní, tzn., že její vymezení je obvykle vztahováno

⁸ SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, Společnost filantropická v Petruskových Společnostech [online]. © 2006 [cit. 28. 3. 21]. Dostupné na: WWW: <<http://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Chudoba>> .

⁹ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X s. 47.

¹⁰ SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P., VEČERNÍK, J., ZELENÝ, M., *Monitorování chudoby v České republice: výzkumné centrum Brno*, VÚPSV Praha, 2002. 123 s. 34.

¹¹ Zdroj: Vlastní výzkum.

¹² SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P., VEČERNÍK, J., ZELENÝ, M., *Monitorování chudoby v České republice: výzkumné centrum Brno*, VÚPSV Praha, 2002. 123 s. 34.

k určitému sociálnímu standardu. Proto je každé vymezení chudoby normativním a konsenzuálním konceptem.¹³

Chudoba není jednoduchým fenoménem, ale představuje celý soubor dílčích deprivací. Ty se projevují nejen v konkrétních případech, různého rozsahu a různé intenzity, ale také dle situačních okolností, protože v různém prostředí a v závislosti na hodnotové orientaci mají různou váhu. V závislosti na identifikaci deprivací vznikají tzv. indikátory deprivace.

Ty se dělí na dvě skupiny:

- **přímé** - reprezentace podmínek a stavu života
- **nepřímé** - reprezentace obětí těchto podmínek či stavu

Deprivace se dá také identifikovat ze dvou hledisek:

- **přímou identifikaci** – *cosi*, co přímo narušuje životní pohodu člověka
- **nepřímou identifikaci** - představuje soubor příčin nebo důsledků tohoto narušení životní pohody jako nezaměstnanost, špatný zdravotní stav, nízké vzdělání atp.¹⁴

1.4 Faktory spojené s chudobou

Faktor je činitel ovlivňující vznik, rozvoj i stav společnosti, jež se uplatňuje v různých procesech.¹⁵ O faktorech spojených s chudobou nelze říci, že vymezují lidi jako chudé, ale objevují se v prostředí, kde jsou lidé chudými.¹⁶ Následuje stručný přehled faktorů spojených s chudobou.

1. Nedostatek fyzického komfortu

- představuje hlad, nevhodné obydlí, nepříjemné sousedství, nepříjemné pracovní prostředí, nevhodné oblečení

2. Nedostatek zdraví

- představuje vysokou pravděpodobnost předčasných úmrtí, vysokou frekvenci onemocnění, chronická onemocnění, trvalá fyzická či mentální neschopnost

¹³ SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P., VEČERNÍK, J., ZELENÝ, M., *Monitorování chudoby v České republice: výzkumné centrum Brno*, VÚPSV Praha, 2002. 123 s. 4.

¹⁴ MAREŠ, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-61-3. s. 74.

¹⁵ KRAUS, J. *Nový akademický slovník cizích slov*, Academia Praha, 2005, ISBN 978-80-200-135-4, s. 231.

¹⁶ SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P., VEČERNÍK, J., ZELENÝ, M., *Monitorování chudoby v České republice: výzkumné centrum Brno*, VÚPSV Praha, 2002. 123 s. 63.

3. Nedostatek bezpečí a jistoty

- představuje nejisté bydlení, nejisté sousedství, nedostatečná ochrana před ztrátou majetku, nebezpečné pracovní prostředí, nezdravé životní prostředí, nedostatečná ochrana před poklesem celkového příjmu, tzv. příjmové šoky

4. Nedostatek *welfare values*

- neakceptovatelný poměr výdělku, stigmatizující forma finanční závislosti (respondenty často zmiňovaná závislost na sociálních dávkách), neschopnost si udržet sociálně ceněné funkce jako placenou práci, nedostatek kvalitního vzdělání, nízké sebehodnocení a nízká sebedůvěra, nízké aspirace na socioekonomickou mobilitu, určité formy nestability rodiny

5. Nedostatek úcty

- omezení ekonomických a sociálních příležitostí a aktivit, zejména pak diskriminace, vyloučení participace na politickém životě, šikanování a křivdy, nedostatek sociálně ceněných dovedností, nedostatek dobré kvality vzdělávání, sociálně stigmatizující nezapadnutí do středně vysokého sociálního statusu.¹⁷

Při rozhovorech s respondenty empirického šetření se ukázalo mnoho faktorů spojených s chudobou, a protože chudoba je přímou součástí Kultury chudoby, bylo vhodné faktory ucelit. Nejčastěji uváděnými faktory byly nedostatek zdraví, neschopnost najít a udržet práci, nedostatek vzdělání, diskriminace, nejisté či nevhodné bydlení nebo nízké sebevědomí.¹⁸

¹⁷ BARATZ, M. S., GRIGSBY, W. G. *Časopis sociální politiky: časopis Sdružení pro sociální politiku*. - Cambridge [ua]: Cambridge Univ. Press, ISSN 0047-2794, ZDB-ID 184611-5. - sv. 1. 1972, 2, s. 119-134.

¹⁸ *Zdroj: Vlastní výzkum.*

2 Kultura chudoby

Autorem konceptu Kultury chudoby byl americký antropolog Oscar Lewis. Původním příjmením Lefkowitz. Lewis byl synem rabína, narodil se v roce 1914 v New Yorku a vyrůstal na malé farmě ve státě New York. Znáмым se stal pro jeho umění zobrazení života obyvatel chudinských čtvrtí. Ve svých knihách položil základy myšlenkám, že kultura chudoby přesahuje národní hranice. Lewis tvrdil, že ke kulturním podobnostem došlo proto, že se jednalo o společné adaptace na společné problémy, a že kultura chudoby je adaptací i reakcí chudých tříd na jejich okrajové postavení ve třídně stratifikované a vysoce individualistické.¹⁹

Sám k tomu říkal, že se snažil chápat chudobu a s ní spojené rysy jako kulturu nebo, přesněji řečeno, jako subkulturu s vlastní strukturou a racionálností, jako způsob života, který se předává z generace na generaci po rodinných liniích. Tento pohled upoutává pozornost na skutečnost, že kultura chudoby v moderních zemích není jen otázkou ekonomické deprivace. Podle lidí z jeho okolí, měl Lewis velký soucit s lidmi, kteří se stali předmětem jeho výzkumu.²⁰

Zemřel v New Yorku na srdeční selhání, ve věku 55 let v roce 1970.²¹

2.1 Kultura chudoby podrobně

Hranice chudoby je nejnižší výše příjmu, který je považován za dostatečný v určité zemi. V praxi, stejně jako definice chudoby, je obvyklá nebo oficiálně přijatá hranice chudoby mnohem vyšší ve vyspělých zemích než v rozvojových zemích. Mezinárodní práh chudoby byl v minulosti přibližně 1 USD na den. V roce 2008 zvýšila Světová banka práh chudoby na 1,25 USD. Práh chudoby se obvykle určuje vypočítáním celkové ceny všech nezbytných prostředků, které průměrná dospělá osoba spotřebuje za jeden rok. Nejvyšší z těchto výdajů jsou obvykle náklady na bydlení.²²

¹⁹ TOUŠEK, KULTURA CHUDOBY, UNDERSLASS [on line]. © Ladislav Toušek 2020 [cit. 4. 4. 2021] Dostupné na: WWW:

<[file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/1_Tou%C5%A1ek_Kultura%20chudoby,%20underclass%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/1_Tou%C5%A1ek_Kultura%20chudoby,%20underclass%20(5).pdf)>

²⁰ NEW YORK TIMES [on line] © 2021 The New York company [cit. 4. 4. 2021] Dostupné na:

<<https://www.nytimes.com/1970/12/18/archives/oscar-lewis-author-and-anthropologist-dead-u-of-illinois-professor.html>>.

²¹ NNDB. [on line] Copyright ©2019 Soylent Communications cit. 16.6.2021] Dostupné na: WWW:

<<https://www.nndb.com/people/351/000117997/>> .

²² WIKIPEDIA [on line] © creative commons ©2020 [cit. 1. 5. 21] Dostupné na: WWW:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Pr%C3%A1h_chudoby>.

Podíl osob ohrožených chudobou nebo sociálním vyloučením v České republice činí 14,6 procenta. Česká republika je sice pod průměrem EU, který je 24,7 procenta, nicméně ani to není důvod k přehnanému optimismu. Ohroženo chudobou či sociálním vyloučením je v celém Česku přibližně 1,5 milionů lidí, a z toho téměř 100 tisíc dětí do šesti let a bezmála 180 tisíc lidí starších 65 let.²³

Po celém světě žije mnoho chudých lidí různého stáří či pohlaví, chudoba je vnímána jako problém nejen odbornou, ale i laickou společností. To, že někdo žije v chudém prostředí, ovšem nenaplňuje podstatu Kultury chudoby. Pro to, aby mohlo být nějaké lidské společenství označeno tímto termínem, musí splňovat určité předpoklady. Může tak být konstatováno, že ten, kdo je chudý dle oficiálně přijaté hranice chudoby v jakékoliv části světa, nemusí nutně patřit do Kultury chudoby. Proto vymezení a popis tohoto jevu následuje níže.

Lidé, kteří se ocitli v prostředí sociálního vyloučení, si za účelem snazšího přežití, vytváří specifický integrovaný systém hodnot, norem a návodů pro život. Pojem Kultura chudoby můžeme brát jako konceptuální rámec, jež nám umožňuje porozumění a interpretaci životních strategií užitých v sociálně vyloučených oblastech.²⁴

Kultura chudoby je subkultura západní společnosti s vlastní strukturou a logikou, s vlastním způsobem života předávaný v rodinách z generace na generaci. Není jen záležitostí strádání a neuspořádanosti, ale i stavem nedostatku *něčeho*. Poskytuje svým lidem návod na život, řešení problémů a plní tedy významnou adaptivní funkci.²⁵

Reakce na specifické podmínky života na okraji společnosti se nutně projevují určitými vzorci jednání, které mohou být v rozporu s hodnotami a normami většinové společnosti, náhled na ně je následně negativní. Tyto vzorce jsou přímo maladaptivní, což znamená, že jsou funkční pouze v podmínkách sociálního.²⁶ Respondenti jako nejčastěji postrádané hodnoty uváděli vzdělání a zaměstnání. Tyto dvě odpovědi se následně často v průběhu výzkumu opakovaly bez ohledu na otázku.²⁷

²³ ANALÝZA SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT [on-line] esf.cr © květen 2015 [cit 1. 5. 21] Dostupné na: WWW: <https://www.esfcr.cz/mapa-svl-2015/www/analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_gac.pdf>.

²⁴ HIRT, T., JAKOUBEK, M., *Souhrnná zpráva o realizaci výzkumného projektu HS 108/3,dluhodobý stacionární výzkum sociálně vyloučených romských komunit*. FHS ZČU Plzeň. s. 2-5.

²⁵ IS. MUNI. CZ [on- line] Oscar Lewis ©1966 [cit. 24. 4. 21] Dostupné na: WWW: <https://is.muni.cz/el/fss/jaro2015/SOC594/um/Lewis_1966_Kultura-chudoby_preklad.pdf>.

²⁶ TOUŠEK, L., *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Přehledová studie 07/11, CAAT, FF ZČU 2007

²⁷ Viz. *Vlastní výzkum*.

Všichni představitelé této subkultury bez ohledu na zeměpisnou šířku a délku vykazují pozoruhodnou podobnost v rodinných strukturách, mezilidských vztazích, zvycích, v hodnotovém systému a orientaci v čase. Toto chování má pevné vzory a jejich způsob života se neúprosně opakuje a je hluboce zakořeněn. Nejpravděpodobnějšími kandidáty Kultury chudoby jsou lidé, pocházející z nejnižších vrstev rychle se měnící společnosti a jsou od ní částečně odcizeni. Jakmile Kultura chudoby jednou vznikne, má sklony se neustále reprodukovat.

Bylo identifikováno na 70 znaků Kultury chudoby, ty se dají shrnout do 4 systémových dimenzí:

1. vztah mezi subkulturou a většinovou společností,
2. charakter společenství,
3. typ rodiny,
4. postoje hodnoty a povahové vlastnosti²⁸

Tam, kde převažují tyto podmínky, se mezi některými chudými lidmi rozvíjí specifický způsob života zvaný Kultura chudoby. Představuje úsilí vyrovnat se s pocity beznaděje a zoufalství, které plynou z toho, že si příslušníci komunity nalézající se na okraji společnosti uvědomí, že je nepravděpodobné, že by kdy mohli dosáhnout úspěchu ve smyslu převládajících hodnot a cílů. Mnohé znaky kultury chudoby můžeme považovat za lokální, spontánní úsilí uspokojovat potřeby, které chudým instituce a orgány většinové společnosti neposkytují, protože chudí nejsou způsobilí tyto služby užívat, nemohou si je dovolit nebo jsou nevzdělaní a nedůvěřiví.²⁹

Za klíčový prvek se považuje skutečnost, že chudí se neangažují a nezačleňují do významnějších společenských institucí. Důsledkem této skutečnosti je řada vzájemně souvisejících jevů zahrnujících především chudobu, segregaci, diskriminaci, strach, podezírání či netečnost. Jejich angažovanost v institucích, které vidí jako nepřátelské, nepřispívá k potlačení charakteristických znaků kultury chudoby a nepomáhá se sociálním vyloučením.

²⁸ IS. MUNI. CZ [on- line] Oscar Lewis ©1966 [cit. 24. 4. 21] Dostupné na: WWW: https://is.muni.cz/el/fss/jaro2015/SOC594/um/Lewis_1966_Kultura-chudoby_preklad.pdf >.

²⁹ IS. MUNI. CZ [on- line] Oscar Lewis ©1966 [cit. 24. 4. 21] Dostupné na: WWW: https://is.muni.cz/el/fss/jaro2015/SOC594/um/Lewis_1966_Kultura-chudoby_preklad.pdf.

Z analýzy sociálně vyloučených lokalit je patrné, že základním indikátorem sociálního vyloučení může být souhrn následujících faktorů, které výrazně omezují možnosti jedince či rodiny vést aktivní společenský život:

- a) přístup na otevřený trh práce,
- b) přístup k veřejným službám-školství i sociální služby,
- c) kontakt se sociálním okolím,
- d) řešení osobních krizí,
- e) politická participace-omezené schopnosti či dovednosti, využívat těchto možností,
- f) etnicita³⁰

V Kultuře chudoby se dá najít vše, co je typické pro chudobu popsanou jako multidimenzionální deprivaci, která zahrnuje tři dimenze, a to materiální, sociální a psychickou, ze kterých vychází řada dalších položek, jež jsou chápány jako důsledky chudoby.³¹

2.2 Zajímavost kultury chudoby

Lidé Kultury chudoby mají malé povědomí o dějinách, pouze lokální rozhled jim zamezuje vidět svět v souvislostech. Respondenti si sami všimli a popisovali lokální rozhled a prostorovou omezenost. Jeden z nich to sám označil za jistou zajímavost se slovy *...žijí spíš mezi sebou, s těmi, co mají stejný problémy...*³² což jen potvrzuje, že mohou postrádat znalosti, představitost a koncepce, které pomáhají vidět podobnosti jiných lidí kdekoliv ve světě se stejnými problémy. Nízká organizovanost společnosti a nezvyk na běžná společenská pravidla je také zdrojem frustrací ve většinové silně organizované společnosti.³³

Nejnižší kasty v Indii, žijící v bídě, např. zpracovatelé kůže, či uklízeči-zůstávají začleněny do většinové společnosti a mají i vlastní instituci samosprávy. Tato instituce

³⁰ ANALÝZA SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT [on-line] esf.cr © květen 2015 [cit 1. 5. 21]
Dostupné na: WWW: <https://www.esfcr.cz/mapa-svl-2015/www/analiza_socialne_vyloucenych_lokalit_gac.pdf>.

³¹ MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.
Základy sociologie. ISBN 8085850613.

³² Viz. vlastní výzkum.

³³ IS. MUNI. CZ [on-line] Oscar Lewis ©1966 [cit. 24. 4. 21] Dostupné na: WWW:
<https://is.muni.cz/el/fss/jaro2015/SOC594/um/Lewis_1966_Kultura-chudoby_preklad.pdf> .

a jejich rozšířené unilaterální příbuzenské sítě neboli klany, které překračují hranice vesnic, jim dávají silný pocit identity a kontinuity. Přesto se tito lidé nedají zařadit do Kultury chudoby. Jako další příklad se dá uvést komunita Židů ve východní Evropě, kteří byli chudými obyvateli měst, kteří byli často uzavřeni v ghettech. Mnoho znaků kultury chudoby však nevykazovali. Měli literární tradici, která kladla značný důraz na vzdělání. Vytvořili řadu nezávislých společenství, s úctou zachovávali společenské uspořádání, které se soustřeďovalo kolem rabína, a měli náboženství, které je učilo, že jsou vyvoleným národem.³⁴

Mohlo by se zdát, že mezi lidmi chudými a žijícími život na okraji společnosti a bohatými privilegovanými lidmi, se nedá najít mnoho společného. Za zajímavost se dá ovšem považovat fakt, že tyto lidi spojují prožívané pocity.

Za zvláštnost se dá považovat podobnost panující mezi způsoby velmi bohatých nazývaných *Jet set*, což je mezinárodní smetánka, cestující mezi luxusními středisky proudovými letadly a kulturou těch nejchudších. V obou případech se jedná o poměrně povrchní kulturu. Je v ní hodně patosu, utrpení a prázdnoty. Neposkytuje nikterak velkou oporu ani uspokojení, její všeprostupující nedůvěra zvyšuje individuální bezmoc a osamocení.³⁵

Jev kultury chudoby je mnoho vrstevnatý, není dobré si chudobu nijak romantizovat nebo idealizovat, sociální pracovníci musí být realisté, ale i přes to se dají najít jisté pozitivní znaky, ze kterých by si naše na výkon a organizaci zaměřená společnost mohla najít inspiraci. To překvapivě a zároveň velmi zkušeně poznamenal i jeden z respondentů výzkumu. Ten se snažil zamýšlet jako jediný, nejen nad negativními znaky, ale i nad pozitivy. Uvedl, že pozitiva vidí v sousedské výpomoci, vzájemné rodinné pomoci a celkově rodinou pospolitost.³⁶

Dají se najít i další pozitivní znaky, ty můžeme najít např. v orientaci na přítomnost, která může rozvíjet spontaneitu nebo potěšení ze smyslových požitek, které u středních vrstev, orientovaných na budoucnost, už mnohdy otupěly.³⁷

³⁴ IS. MUNI. CZ [on- line] Oscar Lewis ©1966 [cit. 24. 4. 21] Dostupné na: WWW: https://is.muni.cz/el/fss/jaro2015/SOC594/um/Lewis_1966_Kultura-chudoby_preklad.pdf >.

³⁵ IS. MUNI. CZ [on- line] Oscar Lewis ©1966 [cit. 2. 5. 21] Dostupné na: WWW: [file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/Lewis_1966_Kultura%20chudoby_preklad%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/Lewis_1966_Kultura%20chudoby_preklad%20(1).pdf) >.

³⁶ Viz. *Vlastní výzkum*.

³⁷ IS. MUNI. CZ [on- line] Oscar Lewis ©1966 [cit. 2. 5. 21] Dostupné na: WWW: [file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/Lewis_1966_Kultura%20chudoby_preklad%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/Lewis_1966_Kultura%20chudoby_preklad%20(1).pdf) >.

2.3 Kultura chudoby z pohledu dětství

Fakt, který silně vyplynul během polostrukturovaných rozhovorů na povrch je to, že ve výzkumu bylo často zmiňované dětství, i to, že výchova má formativní vliv na člověka po celý jeho život. Dá se tedy říci, že sociální pracovníci si uvědomují, jak se výchovou předávají vzorce chování a jak ovlivňují následující život. Byla tak autorkou práce uznána nutnost popsat dětství v takovém prostředí, neboť jedna z příčin vzniku sociálního případu je neuspokojování lidských potřeb v dětství a dospívání.³⁸

V následující stati bude rozebráno, jak probíhá dětství v Kulture chudoby a jak vliv rodiny ovlivňuje celý následující život.

Z empirického výzkumu vyplývá že, respondenti více než z poloviny připisují vznik Kultury chudoby rodině. Vnímají ji jako místo, kde se dítě učí nevhodnému chování, přebírá vzorce rodičů a tradice. Je to základ pro učení a vzdělání, které můžeme označit jako školu života, což zn. učení se nápodobou a identifikací, přijímání vzorů, společnou činností.³⁹

Sociální pracovníci si proto uvědomují důležitost rodiny a zcela zásadní formativní vliv pro vývoj jedince. Velmi často byli v průběhu rozhovoru schopni nezávisle na otázce popisovat specifika takových rodin.

Fungující rodina má dítěti pro dobrý vývoj zajišťovat od narození nejdůležitější a nenahraditelné potřeby. K jejich výčtu patří potřeba stimulace, která vede k činnosti, dítě je nevyčerpatelným zdrojem podnětů. Potřeba učení je, získávání zkušeností, ale i pochopení a zpracování. Potřeba bezpečí a jistoty nebo také citové zázemí, což nejvíce zajišťuje stabilní citové pouto, dárci citové jistoty by měli být především rodiče svým dětem. Potřeba společenského uznání a uplatnění. Tato potřeba je spojena s vědomím vlastní hodnoty a je důležitou podmínkou sebevědomí. Poslední potřebu otevřené budoucnosti můžeme nazvat specificky lidskou. Jedná se o potřebu vidění něčeho před sebou neboli perspektiva.⁴⁰

Specifický způsob, jakým rodina plní svou socializační funkci, má dvě další roviny:

³⁸ ŠPILÁČKOVÁ, M., NEDOMOVÁ, E. *Metody sociální práce s jednotlivcem*. Ostravská univerzita v Ostravě ISBN 978-80-7464-434-4, s. 17.

³⁹ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-25236-2 s. 56.

⁴⁰ MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986. Dědicové 2017. ISBN 978-80-7429-859-2 s. 21-23.

- a) Specifika rodiny působí obecně na všechny její členy, určitým způsobem interpretují sociokulturní vzorce-své členy rodina stimuluje určitým, pro ni typickým způsobem, mezi takové způsoby patří jistá jazyková úroveň či způsob komunikace, hierarchie hodnot, kognitivní stimulace.
- b) Na každé dítě působí rodina individuálně a specificky. Toto působení se projevuje především v oblastech pozitivního citového vztahu, která u dítěte podporuje jeho osobní jistotu a vyrovnanost. Po té úrovni kontroly dítěte a zpětnou vazbou či plnění rodičovských požadavků-dítě se učí žádoucími variantám chování, postoj rodičů neovlivní jenom aktuální učení, ale bude podporovat i rozvoj osobních vlastností dítěte – ovlivní je např. rozvoj osobní jistoty v řešení problémů, nebo naopak úzkostnost a potřeba dodržovat přesně stanovená pravidla.⁴¹

Funkční rodina by měla splňovat základní funkce, které jsou biologicko-reprodukční, ekonomická, emocionální a socializačně výchovná. Mezi hlavní kompetence, nutné k řádnému plnění funkci rodiny, patří hlavně zajištění jisté úrovně příjmů, hospodařit s nimi, zajistit si odpovídající bydlení a udržovat ho ve stavu odpovídajícím potřebám členům rodiny. Schopnost komunikace a řešení konfliktů v rodině, je pro zdravé vztahy v rodině nezbytné, stejně jako koordinovat kontakty s širší rodinou a utvářet si pozitivní sociální okolí. Zejména ve výchově dětí je rodina nezastupitelnou institucí. Z toho plyne, že je nezbytné děti vnímat a respektovat jejich potřeby. Brát je takové jaké jsou, určovat pravidla a zajímat se o aktivity dětí.⁴²

V rodinách Kultury chudoby se dětství nepovažuje za období života, které by bylo třeba láskyplně chránit a prodlužovat. Tak jak to vidíme u většinové populace. Život v této subkultuře začíná v nuzných a přeplněných příbytcích, kde je málo soukromí, což je dalším faktorem, který ovlivňuje psychický vývoj dítěte. Již v roce 1929 byl pozorován vliv stísněných poměrů na duševní vývoj dítěte, na jeho sebeovládání, myšlení, schopnosti čelit životním překážkám a zvládání životní situace.⁴³

Společenství lidí je jinak bohaté na společenský styk, a kromě nukleární a rozšířené rodiny má jen malou organizovanost. Mezi sourozenci existuje silná

⁴¹ SOBOTKOVÁ, I.: *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 978-80-7367-250-8 s. 56-58.

⁴² MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, Portál s. r. o., 2003, ISBN 80-7178-548-2 s. 183-187.

⁴³ KRAKEŠOVÁ-DOŠKOVÁ, M. *Psychogenese sociálních případů*. Nakladatelství Nová osvěta v Praze, 1946, s. 176-177.

soupeřivost. Rodinná pospolitost je malá. Nestabilitu rodiny podporuje i malé materiální zabezpečení.⁴⁴

Celkový popis rodiny pocházející z Kultury chudoby je často opakem normálu či ideálu. Důsledky jsou znatelné celý život jedince. Můžeme zde mluvit i o nevhodné nebo až patologické socializaci, která vzniká v rodinném prostředí.⁴⁵

Právě v rodinách kultury chudoby se často nachází stopy takové nevhodné socializace. Nacházíme u nich toleranci k patologickým jevům jak alkoholismus, zneužívání psychotropních a omamných látek, nestabilitu partnerských svazků, až po osoby emočně chladné-často matka, která řídí rodinu autoritativně.⁴⁶

Na rozvoji patologické socializace má rovněž vliv celé široké prostředí, chybí kladné vzorce chování, v němž se dítě nebo dospívající jedinec pohybuje a vyrůstá. Nejzávažnější problém dysfunkce až afunkce rodiny vzniká tehdy, když neplní funkce biologické, ekonomické, sociální a psychologické. V takovém případě se může stát rodina zdrojem případného negativního vývoje, vzniku poruch chování a původcem sociálně patologických jevů. Děti vyrůstající v dysfunkčních rodinách často prožívají pocity psychické deprivace, která vzniká z dlouhodobého neuspokojování jejich citových potřeb. Takovéto děti často selhávají při řešení obtížných situací a některé z nich řeší takové situace v požívání alkoholu, či jiných návykových látek.⁴⁷

Sociálně-právní ochrana se ze zákona zaměřuje pouze na ohrožené děti, které se do systému ochrany většinou dostávají až tehdy, kdy se mnohdy dlouhodobá negativní situace rodiny stává kritickou. Řešení v této fázi bývá obtížné a pro stát drahé. V systému chybí významný článek široké a včasné sociální pomoci s důrazem na preventivní péči. Z pohledu sociálních pracovníků OSPOD jsou školy z mnoha důvodů ideálním prostorem k naplnění tohoto úkolu.⁴⁸ Místem, kde by sociální pracovník mohl působit na děti je škola. Škola je vhodným místem k osvětě a práci s dětmi na poli sociální práce. Program pomoci pro děti ze sociálně slabého prostředí by

⁴⁴ IS. MUNI. CZ [on-line] Oscar Lewis ©1966 [cit. 8. 5. 21] Dostupné na: WWW:

<[file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/Lewis_1966_Kultura%20chudoby_preklad%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/Lewis_1966_Kultura%20chudoby_preklad%20(1).pdf)>.

⁴⁵ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie. Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozšířené a aktualizované vyd. Praha: Grada Publishing, 2014

⁴⁶ IS. MUNI. CZ [on-line] Oscar Lewis ©1966 [cit. 8. 5. 21] Dostupné na: WWW:

<[file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/Lewis_1966_Kultura%20chudoby_preklad%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/Lewis_1966_Kultura%20chudoby_preklad%20(1).pdf)>.

⁴⁷ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie. Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozšířené a aktualizované vyd. Praha: Grada Publishing, 2014

⁴⁸ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, Bílá kniha*. Praha 2001, Taurius, ISBN 80-211-0372-8, s. 53.

mohl tak dle návrhů a zmínek o vzdělání, škole a školním sociálním pracovníkovi postaven právě na školní sociální práci.⁴⁹

Školský sociální pracovník by tím mohl sehrát významnou úlohu ve včasné pomoci a podpoře dětem i jejich rodinám tak, aby se jich do evidence OSPOD dostávalo méně.⁵⁰

Právě v prostoru školy by měl sociální pracovník možnost využít terapeutické paradigma a více se věnovat hodnotové orientaci žáka.

Sám by pak mohl v práci s dětmi pocházejících z Kultury chudoby iniciovat třídní hodiny, ve kterých by využil různé i novější metody např. facilitaci, storming, Balesovu škálu pro interakce nebo jiné způsoby, jež žáky motivují k co nejlepším morálním hodnotám, osobnostním a společenským cílům. I přes široký potenciál činností má školský sociální pracovník jako *nepedagog* na rozdíl od pedagogů víc času, v němž lze vytvářet důvěru a možnost, kam se může žák nebo zákonný zástupce bez obav obrátit. K důvěře jsou třeba měkké dovednosti jako subsidiarita nebo empatie na bázi lidského partnerství, a to vše také patří do kompetencí školské sociální práce.⁵¹

⁴⁹ Viz. *Vlastní výzkum*.

⁵⁰ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, Bílá kniha*. Praha 2001, Taurus, ISBN 80-211-0372-8, s. 53.

⁵¹ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, Bílá kniha*. Praha 2001, Taurus, ISBN 80-211-0372-8, s. 20.

3 Psychologické aspekty ovlivňující člověka Kultury chudoby

V kapitole Psychologické aspekty ovlivňující člověka Kultury chudoby budou rozebrány aspekty a důsledky, které nejvíce ovlivňují jedince žijícího v takovém prostředí, bude popsáno, jak ovlivňují jeho osobnost a život v celé psychosociální šíři.

3.1 Psychické důsledky nezaměstnanosti

Typická je chronická nezaměstnanost, nízké mzdy, nedostatek majetku a úspor, absence zásob, chronický nedostatek peněz, které uvěznuje celou komunitu v bludném kruhu.⁵²

Z provedených polostrukturovaných rozhovorů vypnulo, že sociální pracovníci vidí nezaměstnanost a problémy z toho plynoucí jako jeden z typických rysů Kultury chudoby a uvědomují si široké dopady, které to na tyto lidi má. Nezaměstnanost následně vede k dlouhodobému pobírání sociálních dávek. Stát skrze jejich vyplácení z části přebírá spoluzodpovědnost za vzniklou sociální situaci. V rámci systému státní sociální podpory je poskytován: přídavek na dítě, rodičovský příspěvek, příspěvek na bydlení, porodné, pohřebné⁵³ a dávky hmotné nouze. Dle respondentů jednohlasně čerpání dávek nevede k řešení problémů spojených s chudobou. Předávané rčení, že za chudobu, si může každý sám je spojováno právě s nezaměstnaností.⁵⁴

Jedním z cílů člověka je osobní rozvoj a uplatnění vlastních schopností pro dobro vlastní rodiny a společnosti. Pracovní činnost je pro něho zdrojem prostředků, jimiž dosahuje těchto cílů. Nezaměstnanost vede k hlubokým psychickým a sociálním škodám. Člověk se cítí vykořeněn ze společnosti, má pocit úplné bezvýznamnosti. Z toho pak vznikají problémy s volným časem, zadlužením a nezřídka dochází ke krizím manželství i k rozpadům rodin.⁵⁵

Důvod k psychické nepohodě je mnohvrstevnatý. Stres spojený s nezaměstnaností může vyvolávat duševní poruchy, které narušují život, patří mezi ně:

- poruchy chování

⁵² <https://is.muni.cz/el/fss/jaro2015/SOC594/um/Lewis_1966_Kultura-chudoby_preklad.pdf>.

⁵³ MPSV [on line] © Úřad práce ČR, 2021 <<https://www.uradprace.cz/informace-pro-obcany>>.

⁵⁴ Viz. *Vlastní výzkum*.

⁵⁵ POKOJ A DOBRO. Sekretariát České biskupské konference, Praha 2010, ISBN neuvedeno, s. 39.

- poruchy nálad (afektivní poruchy)
- deprese z pracovní deprivace
- neurotické poruchy
- poruchy vyvolané stresem
- somatomorfí poruchy
- poruchy osobnosti a chování dospělých⁵⁶

Jistotou je, že kvůli nezaměstnanosti je ovlivněno psychické zdraví z důvodů zadluženosti, nedostatku financí, změny ve společenském kontaktu, pocitu úzkosti, ponížení, podřadnosti, méněcennosti, osamělosti a deprese. Nezaměstnaný se musí smířit se změnou svého postavení ve společnosti. Člověk bez pracovního uplatnění se stává pro společnost *podřadný*, navazují se na něj nepříjemné povinnosti. Lidé bez práce nejsou zapojeni do společenského života, jelikož se jich různé činnosti prostě netýkají. Neparticipují na společných aktivitách, zastávají pasivní roli. Bezvýchodnost situace dokresluje časté sociálně patologické jevy, které můžeme chápat také jako volání o pomoc.⁵⁷

Z hlediska typologie nezaměstnanosti se v případě kultury chudoby nejvíce skloňuje nezaměstnanost dlouhodobá, což znamená déle než 1 rok, též často zmiňovaná při rozhovorech s respondenty.

Důsledky pro dlouhodobě nezaměstnané jsou vážné, samozřejmostí bývají ekonomické potíže, ale také sociální a psychické obtíže. Příčin, které způsobují dlouhodobou nezaměstnanost, může být např. dlouhotrvající hospodářská represe, nesnižování mezd, odbory, vysoké podpory v nezaměstnanosti. Špatné důsledky pro nezaměstnaného se časem projeví v podobě odvyknutí pracovnímu režimu neboli ztrácí pracovní návyky, většinou si přestane hledat nové zaměstnání. Projevuje se pasivita a rezignovanost, tím je vyslán negativní signál potenciálním zaměstnavatelům. Takového člověka nechtějí zaměstnat, obávají se právě toho, že dlouho nepracoval, nemá zájem pracovat, a postupem času ztrácí i odbornost. Častým negativním problémem, který sedí na analyzovanou subkulturu je to, že se vlastně nedobrovolná nezaměstnanost mění v dobrovolnou.⁵⁸

⁵⁶BUCHTOVÁ, B., ŠMAJS, J., BOLELOUCKÝ, Z., 2013. *Nezaměstnanost*. 2. Přepřacované a aktuální vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4282-3. S. 192.

⁵⁷MAREŠ, P., 2002. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 3. upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-08-3. S. 85-91.

⁵⁸BROŽOVÁ, D., 2003. *Společenské souvislosti trhu práce*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-16-4. s. 87-88.

Všichni zpovídání sociální pracovníci v průběhu rozhovoru zmínily nezaměstnanost a sociálně patologické jevy, všichni si uvědomují závažnost, bezvýhodnost situace a zároveň kolotoč, ve kterém se jejich klienti identifikovaní jako zástupci kultury chudoby točí. Jedním z předních návrhů nato na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí bylo podporované zaměstnání nejen kvůli financím, ale i nabytí sebevědomí.⁵⁹

Zaměstnání je přitom naprosto klíčové ve vymanění se ze zajetých životních strategií, protože vznik dlouhodobého pracovního poměru, respektive jejich důvěra v dlouhodobost a ekonomickou výhodnost legálně nabytého pracovního vztahu, přispívá k vymanění se z vztahu širokých rodin, které představují výhodnou adaptaci na nezaměstnanost v kontextu sociálního vyloučení. Pravidelný příjem jednotlivců vede k nuklearizaci rodin a jejich emancipaci od struktur komplexní rodiny, které představují past chudoby. Dlouhodobě zaměstnaným se již nevyplatí participovat v rámci příbuzenského systému redistribuce a reciprocity. Pro člověka s pravidelným příjmem představuje sdílení s desítkami nezaměstnaných příbuzných zátěž, která nemůže být kompenzována adekvátními protislužbami. Díky tomu dochází k rozrušování těchto pastí chudoby.⁶⁰

3.2 Attachement

Dalším jevem určujícím osobnost je fakt, že mateřská láska poskytovaná v Kultuře chudoby je velmi omezena. Některé matky, které v důsledku nemanželských svazků a nejistoty vztahu jsou často chladné a autoritativní, přejímají totiž roli otce i matky.⁶¹

Bez normálního citového vztahu a porozumění pro dětské potřeby se rodičům nepodaří dítě připravit a vychovat, aby dovedlo žít s jistotou a uspokojením a dovedlo samostatně a zodpovědně plnit své životní úkoly.⁶²

Bowlby zdůrazňuje, že rané dětství je věkem kritické emociogenní zkušenosti, která u dítěte vyplývá z emocionální saturace nebo deprivace ze vztahu k matce. Zdůrazňuje se zejména vliv vazby mezi dítětem a matkou - attachment-který je zdrojem

⁵⁹ Viz. *Vlastní výzkum*.

⁶⁰ HIRT, T., JAKOUBEK, M., *Souhrnná zpráva o realizaci výzkumného projektu HS 108/3, dlouhodobý stacionární výzkum sociálně vyloučených romských komunit*. FHS ZČU Plzeň. s. 25-26.

⁶¹ IS. MUNI. CZ [on-line] Oscar Lewis ©1966 [cit. 8. 5. 21] Dostupné na: WWW: <[file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/Lewis_1966_Kultura%20chudoby_preklad%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/Lewis_1966_Kultura%20chudoby_preklad%20(1).pdf)>.

⁶² KRAKEŠOVÁ-DOŠKOVÁ, M. *Psychogenese sociálních případů*. Nakladatelství Nová osvěta v Praze, 1946, s. 53.

citového nasycení nebo strádání dítěte. Vše je empiricky potvrzeno a ukazuje se negativní vliv citové deprivace na další vývoj individua.⁶³

Malé dítě potřebuje pro přežití mnoho věcí, ale ze všeho nejvíce jistotu ve vztazích ke svým lidem, potřebuje tu mít *svoje* lidi, kteří mu poskytují ochranu a pomoc. Těmto *jeho* lidem na něm však musí obrovsky záležet a poskytnutí ochrany a pomoci bezbrannému mláděti je jejich hluboce založená psychická potřeba. Dítě jim přináší spoustu nových podnětů, umožňuje jim získat nové zkušenosti, dává jim pocit společenské hodnoty a užitečnosti. Také předpokládal, že podpora a emociální přístupnost primárních osob v raném dětství podstatně ovlivňuje vývin emocionální regulace a adaptaci dítěte v pozdějším věku. Dítě s poruchou citové vazby má problémy se v dospělosti zařadit do společnosti a mezilidské vztahy jsou pro něj také problematické.⁶⁴

Proto, nedostává-li se dítěti v raném dětství pocitu bezpečí, nejsou-li naplňovány jeho potřeby nebo nemá jednu svoji stabilní osobu, ke které se může vztahovat, s velkou pravděpodobností nebude ke světu v pozdějším věku přistupovat jako k bezpečnému místu, stáhne se do sebe a nenaučí se, jak s druhým člověkem vytvořit fungující, vzájemně uspokojující vztah. Takové dítě pak může být plně nenávisti vůči sobě i ostatním. Odborníci v takovém případě mluví o poruše attachmentu, tedy o poruše citového pouta mezi rodičem a dítětem.

Následky u dítěte, u nějž se nevytvořilo v raném dětství bezpečné citové pouto jsou:

- nedůvěra k druhým, chybí mu pocit důvěry k ostatním,
- odstup, případně chce ostatní ovládat,
- odpojení od svých pocitů, někdy nevnímá bolest,
- nízká empatie,
- rezistence vůči běžným pochvalám a napomenutím,
- přecitlivělost na stres, ztrátu, změny v životě, vzrušení,
- přehnané reakce na stres,
- pocit *nemilovanosti*,
- problém převzít odpovědnosti za své chyby, rozhodovat se, přijímat pochvalu...⁶⁵

⁶³ NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Academia. 2003, ISBN 80-200-0993-0, s. 179-180.

⁶⁴ MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*, Praha: Portál, 1994 ISBN: 978-80-262-0853-2.

⁶⁵ ATTACHMENT: O DŮLEŽITOSTI CITOVÉHO POUTA V ŽIVOTĚ, O JEHO PORUCHÁCH A LÉČENÍ [on line] [cit. 8. 5. 2021.] Dostupné na:

3.3 Transgenerační přenos

Transgenerační přenos musí být zmíněn, neboť často prostupuje odpověďmi respondentů. Z výzkumu vyplynulo, že všichni dotazovaní sociální pracovníci chápou význam tohoto pojmu a dotáží bez problému identifikovat ty své klienty, kterých se týká. Přesto, že neuvádí přesný termín transgenerační přenos, s jistotou mluví o předávání si z generace na generaci, předávaném chování či předávaných vzorcích chování z rodiny.⁶⁶

Transgenerační přenos charakterizujeme jako přenos určitého jevu z jedné generace na druhou, např. při výchově dětí.⁶⁷

Prostředí, ve kterém děti vyrůstají, v celém rozsahu ovlivňuje poruchy chování dětí a mladistvých, projevující se násilím, antisociálním chováním, chemickou závislostí a neschopností přijmout sociální normy. Genetická dědičnost se v těchto případech neuplatňuje vůbec.⁶⁸ Mluvíme tak o dědičnosti transgenerační či sociální.

Již průkopnice české sociální práce Marie Krakešová – Došková si uvědomovala, jak dalece je člověk ovlivněn touto sociální dědičností. Atmosféra v rodině totiž opřádá její členy imaginárními vlákny a proniká nehmotnou silou tvárlivou dědičnou základnou budoucích životů, které na ně působí přímo i nepřímo. Uvádí, že hrubé nebo lhostejné, klidné nebo nervózní soužití nezůstane bez účinku na dítě.⁶⁹

Přenosem mohou ale prostupovat i očekávání z původní rodiny do rodiny, kterou jedinec založil. Sám přenos je obecný jev. Se vznikem nové rodiny dostávají dětská traumata partnerů nový prostor, v němž může dojít ke korekci nebo k zopakování dětských psychických úrazů. Traumata jsou ožívována situacemi, v nichž se někdo z dospělých cítí odmítán či opouštěn. To bývá nejbolestnější vztahová zkušenost.⁷⁰

Chudoba, kterou často doprovází i sociální vyloučení, může být přenášena z generace na generaci v procesu sociální reprodukce, což je typickým rysem Kultury chudoby. Sociální vyloučení dospělých pak může mít kořeny v jejich dětství. Člověk

WWW: <Asociace dítě rodinahttps://www.ditearodina.cz/images/soubory/informacni-materialy/Attachment-O-dulezitosti-citoveho-pouta-v-zivote.pdf >.

⁶⁶ Viz. *Vlastní výzkum*.

⁶⁷ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X s. 776.

⁶⁸ KOUKOLÍK, F., DRTINOVÁ, J. *Vzpouza deprivantů*. Galén, 2006, ISBN 978-80-7262-814-8, s. 87-92.

⁶⁹ KRAKEŠEVÁ-DOŠKOVÁ, M. *Psychogenese sociálních případů*. Nakladatelství Nová osvěta v Praze, 1946, s. 55.

⁷⁰ MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, Portál s. r. o., 2003, ISBN 80-7178-548-2. s. 187.

vyrůstající v takovém prostředí má silný pocit fatalismu, bezmocnosti, méněcennosti a závislosti. Můžeme mluvit o tom, že chudoba doslova mění způsob myšlení a vzorce chování u lidí, kteří jí jsou dlouhodobě vystaveni a není proto překvapivé, že ve společnosti převládá stereotyp, že si za svoji chudobu mohou sami.⁷¹

K dalším dědičným znakům, které si dítě v dětství zafixuje, patří nízké sebevědomí, také často zmiňované respondenty výzkumu. K dalším se řadí silná orientace na přítomnost, nízká schopnost odříkání požitků a plánování budoucnosti. Tolerance pro psychopatologické chování. Děti jsou vystaveny přesvědčení o mužské nadřazenosti. Narozením do takového prostředí vstřebávají základní postoje a hodnoty. Proto nejsou psychologicky schopny využít měnící se podmínky nebo zlepšující se možnosti, které se mohou během života vyskytnout.⁷²

Celý život je tak žit v permanentní krizi. Dle způsobu manifestace můžeme mluvit konkrétně o krizi latentní, kterou si člověk neuvědomuje, nechce nebo nemůže připustit. Tento stav může trvat dlouho, většinou vede k nevhodným adaptacím, což je pro kulturu chudoby typické. Podle průběhu krize se dá v kontextu mluvit o krizi chronické, která je provázána s krizí latentní. Krize bývá dlouhá, trvající měsíce i roky. Častým důvodem bývají neuspokojivé sociální okolnosti, jako je chudoba, domácí násilí, bezdomovectví. Všeobecně jsou krize zdrojem stresu.⁷³

3.4 Stres

Stres, tzv. choroba století, hovorově termín všeobecně nadužívaný pro konflikt, úzkost, frustraci, vyšší aktivizaci a situace nepříjemně pocíťované vůbec. Klade na člověka zvýšené nároky na adaptaci.⁷⁴

O stresu se v přeneseném významu se hovoří jako o tísní a vystavení nejrůznějším tlakům. Slovo stres je významem podobné slovu *pres* (působení tlaku na předmět).⁷⁵

V psychologii je chápán jako nadměrná zátěž neúnikového druhu vedoucí k trvalé stresové reakci, ústící ve tkáňové poškození, k poruše adrenokortikálních funkcí a psychosomatickým poruchám, liší se od neurotické reakce, v níž somatické poškození či porucha může být vyřešena únikovým mechanismem. Seleyem (1950) definována

⁷¹ MINDROPE.CZ [on line] Haushofer, J. Fehr, E. ©2021 [9. 5. 21] Dostupné na: WWW: <<http://mindprobe.cz/psychologie-chudoby/>>.

⁷² MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Vydání první. Praha: VÚPSV, 2006. ISBN 80-87007-15, s. 41.

⁷³ MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, Portál s. r. o., 2003, ISBN 80-7178-548-2. s. 124-125.

⁷⁴ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X s. 299.

⁷⁵ NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*, Academia, 2003, ISBN 80-200-0993-0, s. 468.

jako charakteristická fyziologická odpověď, jež se projevuje prostřednictvím adaptačního syndromu. H. Coper a M. H. Appley (1966) definují stres jako stav organismu, kdy je integrita ohrožena a musí se zapojit všechny schopnosti na ochranu. Individuální rozdíly podle H. J. Eysencka (1967) mohou vést k idiosynkratickým odpovědím, mohou být ovlivněny vrozenou reaktivitou nervového systému a dalšími osobními charakteristikami, které určují psychologický stresový práh a stresovou toleranci.⁷⁶

Psychický stres chápeme jako mentální, emocionální a fyziologickou odezvu organismu na psychogenní zátěžové podněty větší intenzity. O stresu mluvíme od chvíle, kdy psychogenní podnět vyvolá v organismu připravenou reakci neurohormonální, doprovázenou příslušnými změnami v psychických procesech. Do té doby mají reakce na psychickou zátěž adaptivní a homeostatický ráz. Hranice přechodu do stresové odezvy je velmi neostrá, ani není dáno přesné rozmezí. Vše je komplikováno velkou interindividuální a intraindividuální variabilitou odolnosti vůči zátěžovým podnětům.⁷⁷

3.4.1 Stresory

Termín stresor lze chápat jako na člověka negativně působící vliv. Tyto stresové vlivy jsou většinou komplexní. Fyzický stres má svou odezvu v psychice, a naopak psychický stres má svou odezvu ve fyzických funkcích. Podle povahy rozlišujeme stresory:

biologické - chemikálie, bakterie, úrazy, narušení biorytmů

fyzikální - radiace, vliv UV a IR paprsků, vibrace, hluk

psychologické - různé životní události - svatba, úmrtí blízké osoby, odchod do důchodu, ztráta zaměstnání apod.

každodenní běžné vlivy - nespokojenost se ne/zaměstnáním, časový tlak, finanční starosti aj.

osobnostní vlivy - nízké sebehodnocení, netrpělivost, neschopnost stanovit si reálné cíle a priority, závislost, nízká flexibilita, chabé komunikační dovednosti atd.

⁷⁶ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X s. 298.

⁷⁷ VOSEČKOVÁ, A. *Kapitoly z psychopatologie pro sociální práci*. Gaudeamus 2013, ISBN 978-80-7435-307-9, s. 18.

sociální - přelidnění a sociální konflikty či osamělost, teritorialita, apod.⁷⁸

Příznaky stresu ovlivňují osobnost v celé bio-psycho-sociální šíři. Příznaky se dělí do 3 kategorií: Fyziologické, emocionální a behaviorální příznaky stresu.

Fyziologické příznaky stresu:

- bušení srdce – zrychlené, nepravidelné a silnější činnosti,
- bolest a sevření za hrudní kostí,
- nechutenství a plynatost v břišní oblasti,
- křečovitě svírající bolesti v dolní části břicha a průjem,
- časté nucení k močení,
- sexuální impotence, nebo nedostatek sexuální touhy,
- změny v menstruačním cyklu,
- bodavé, řezavé a palčivé pocity v rukou a nohou,
- svalové napětí v krční oblasti a v dolní části páteře,
- úporné bolesti hlavy – často začínají v krční oblasti a rozšiřují se vpřed od temene hlavy k čelu,
- migréna – záchvatová bolest jedné poloviny hlavy,
- exantém – vyrážka v obličeji,
- nepříjemné pocity v krku,
- dvojité vidění a obtížné soustředění pohledu očí na jeden bod.⁷⁹

Emocionální (citové) příznaky stresu:

- prudké a výrazné změny nálad,
- nadměrné trápení se věcmi, které nejsou tak důležité,
- neschopnost projevit emocionální náklonnosti, sympatizování s druhými lidmi,
- nadměrné starosti o vlastní zdravotní stav a fyzický vzhled,
- nadměrné snění a stažení se ze sociálního styku, omezení kontaktů s druhými lidmi,
- nadměrné pocity únavy a obtíže při soustředění pozornosti,
- zvýšená podrážděnost, popudlivost, úzkostnost.⁸⁰

⁷⁸ VOSEČKOVÁ, A. *Kapitoly z psychopatologie pro sociální práci*. Gaudeamus 2013, ISBN 978-80-7435-307-9, s. 20.

⁷⁹ KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak zvládat stres*. 1. vyd. Praha: Grada, 1994. ISBN 80-7169-121-6. s. 181-190.

⁸⁰ Srov. *Tamtéž*

Behaviorální příznaky stresu-chování a jednání lidí ve stresu:

- nerozhodnost a do značné míry i nerozhodné nářky,
- zvýšená absence, nemocnost, pomalé uzdravování po nemoci, nehodách, úrazech, sklon ke zvýšené osobní nehodovosti a nepozornosti řízení auta,
- zhoršená kvalita práce, snaha vyhnout se úkolům, výmluvy, vyhýbání se odpovědnost i častější podvádění,
- zvýšené množství vykouřených cigaret za den,
- zvýšená konzumace alkoholických nápojů,
- větší závislost na drogách, tabletách na uklidnění, lécích na spaní,
- ztráta chuti k jídlu nebo naopak nadměrné přejídání,
- změněný denní životní rytmus – problém s usínáním, noční bdění, pozdní vstávání s pocitem velké únavy,
- snížené množství vykonané práce a zvýšení nekvalitní práce.⁸¹

Důkazy naznačují, že chudoba způsobuje stres a negativní afektivní stavy, což může vést k rozhodování krátkozrakých a proti riziku, možná omezením pozornosti a upřednostňováním obvyklého chování na úkor cílených. Společně tyto vztahy mohou tvořit smyčku zpětné vazby, která přispívá k zachování chudoby.⁸²

3.5 Time – discounting

Po rozhovorech s respondenty výzkumu diplomové práce se ukázalo, že ani tento pojem není pro všechny neznámý. Sice neuváděli přesný název a hlouběji se nezamýšleli nad pojmem time-discountingu, i tak uváděli příklady toho, že jejich klientům nečiní problém pracovat na černo, získat okamžité peníze, a to i přes to, že takovýto zdroj financí není do budoucna nijak výhodný.⁸³

Panuje přesvědčení, že pokud se člověk chová ekonomicky, chová se tím i racionálně, tzn., že se snaží dosáhnout maxima, s minimálními investicemi, že maximalizuje svůj prospěch. Dá se připustit, že maximalizuje vždy nějaké funkce, někdy i nevědomky v podobě zažitých stereotypů. Skutečnost je ale jiná. Člověk

⁸¹ KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak zvládat stres*. 1. vyd. Praha: Grada, 1994. ISBN 80-7169-121-6. s. 181-190.

⁸² RESEARCHGATE [on line]Johanes Haushofer © Ernst Fehler [cit. 24. 6. 2021] Dostupné na WWW:<https://www.researchgate.net/publication/262582311_On_the_psychology_of_poverty>.

⁸³ Viz. *Vlastní výzkum*.

podléhá různým vlivům, díky tomu se chová zcela jinak, než by se podle logiky chovat měl.⁸⁴

Již v úvodu bylo naznačeno, že chudé obyvatelstvo nedokáže upřednostnit vyšší výdělků za delší čas a raději volí nižší okamžitou odměnu. Tento efekt, označený jako *time-discounting*, se projevuje například tím, že neinvestují do dlouhodobých projektů, jako jsou vzdělání a pojištění, které vyžadují určité sebezapření v počáteční fázi a vyplatit se mohou až po delším časovém období. To, že tito lidé často neinvestují své úsilí do vzdělání, koreluje s odpověďmi respondentů, dle nich totiž není v této kultuře vzdělání považováno za hodnotu.⁸⁵ Pro jedince je hodnotou vše, co povede k uspokojení jeho potřeb vše, co vzbuzuje pocit libosti. Hodnotě, která je označována jako *chtěný cíl*.⁸⁶ Vzhledem k časové investici a přihlídnutí k tomu že vzdělání není u mnohých *chtěným cílem*, ocitá se pak takový člověk opět v kruhu *time-discountingu*. Samo vzdělání je pak respondenty nejčastěji považováno za nejlepší variantu, jak potírat psychologické a sociální jádro chudoby.⁸⁷

V chudém prostředí bývají obyvatelé často vystaveni příjmovým šokům, tedy náhlému snížení příjmů, a to celkem pochopitelně vede k preferenci okamžitého zisku před vyšším za delší dobu. Přitom právě chudoba a s ní spojené hladiny stresového hormonu kortizolu ovlivňují sebeovládání chudých obyvatel takovým způsobem, že nedokážou odkládat uspokojení aktuálních potřeb a investovat tak do budoucnosti.⁸⁸

Vysvětlení výrazu se nejlépe vysvětluje na příkladech. Proto je uveden alespoň jeden pro lepší představivost o jevu. Výraz *diskontování* značí to, že v myslí zlevňujeme statky, které nemůžeme mít hned, ale musíme si na ně počkat. Měl-li dávný lovec před sebou kus zvěřiny a mdlé maso z hraboše, rozhodl pro zvěřinu. Jenže když tomu tak nebylo, když vytušil, že než uloví lepší a vydatnější zvěř, muže na následky vyhladovění zemřít, její pomyslná hodnota v jeho myslí zlevnila pod hodnotu hraboše, který je dostupný snadno a hned. Výraz *hyperbolické* pak značí, že čím vzdálenější budoucnost, tím nižší hodnotu zboží připisujeme. Vydatná zvěřina, máme-li ji již na talíři, má pro nás vyšší hodnotu než zvěřina, kterou budeme mít na talíři třeba za 10 let.

⁸⁴ MIKULAŠTÍK, M. *Manažerská psychologie*. Grada Publishing a. s. 2015, ISBN 978-80-247-9835-6, s. 21.

⁸⁵ Viz. *Vlastní výzkum*.

⁸⁶ FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-717-8063-4., s. 383.

⁸⁷ Viz. *Vlastní výzkum*.

⁸⁸ MINDROPE.CZ [on line] Haushofer, J. Fehr, E. ©2021 [9. 5. 21] Dostupné na: WWW: <<http://mindprobe.cz/psychologie-chudoby/>>.

Její hodnota se limitně bude blížit nule. Jenže to, že lidé zlevňují v mysli budoucnost, je vede například k tomu, že nesprávně odhadují své finanční možnosti.⁸⁹

Pro další příklad se nemusí odbíhat od tématu. Ekonomické chování je v kultuře chudoby typické pro rozebíraný psychologicko-ekonomický jev. K životu zde patří chronická nezaměstnanost, nízké mzdy, nedostatek majetku a úspor, absence potravinových zásob v domácnosti a chronický nedostatek peněz uvěznují rodiny i jednotlivce v bludném kruhu. Pro nedostatek peněz nakupují slumové domácnosti často malé množství jídla za vyšší ceny. Ekonomika slumu či sociálně vyloučené lokality se tak obrací dovnitř. Vyznačuje se častým zastavováním osobních věcí a půjčováním peněz na lichvářský úrok.⁹⁰ Takový lidé užívají krátkodobé životní strategie bez uvažování o následcích, ty se následně promítají do budoucna. Snížené sociokulturní kompetence způsobují pohyb pouze v uzavřeném ekonomickém systému, kde typickými jevy jsou zastavování movitého majetku, rychlé půjčky, lichva atd. Značná část sociálně vyloučených osob se ocitá v dluhové pasti, která se nadále prohlubuje důsledkem neustálého růstu úroků a poplatků, které jsou s dluhy spojeny.⁹¹ Paradoxem, který podporuje prohlubování dluhové pasti, se stává i výpočtový základ pro sociální dávky, který nezohledňuje příjem po provedení exekučních či insolvenčních srážek. Dlužníci vykazují jen nezbytně nutné příjmy a raději pracují na černo, protože jinak by o nárok na sociální dávky přišli a jejich už tak nízký příjem by klesl ještě více.⁹²

Je také nutné připustit, že chování lidí má vedle kulturně-ekonomických determinant svůj biologický základ, jenž vznikl v průběhu biologické evoluce.⁹³ Snaha o přežití se projevuje různými způsoby.

Jako druhý příklad může být uvedeno potěšení, které si užijeme za 10 let, je pro nás zcela nezajímavé oproti tomu, které si můžeme dopřát dnes. Touha, kterou vzbuzuje

⁸⁹ Lukáš Kovanda ©2010 [5. 6. 2021] Dostupné na WWW: <<https://www.investicniweb.cz/osobni-finance/financi-vzdelavani/12-nerozumu-jez-nas-pripravuji-o-penize>>.

⁹⁰ IS. MUNI. CZ [on-line] Oscar Lewis ©1966 [cit. 8. 5. 21] Dostupné na: WWW: <[file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/Lewis_1966_Kultura%20chudoby_preklad%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/Lewis_1966_Kultura%20chudoby_preklad%20(1).pdf)>.

⁹¹ VESELÁ, M., POSPÍŠILOVÁ, K., MAZEL, M., BALABÁNOVÁ, H. *Sociální vyloučení, dobrá praxe a řešení*. Společně k bezpečí, o. s. Praha 2009, s. 50-55.

⁹² MPSV. *Strategie sociálního začleňování 2021-2030*. S. 55.

⁹³ HOUDEK, P. (2008). © [on line] Časové preference z pohledu kognitivní neurovědy. [19. 5. 21] Dostupné na: WWW: <Time Preferences in the Perspective of Cognitive Neurosciences.. E-Logos, Electronic Journal for Philosophy. 2008>.

ono první, je natolik slabá vůči těm silným vybuzeným emocím toho druhého, že první potěšení nemůže být nikdy porovnáváno k tomu druhému.⁹⁴

Lidé se obecně orientují na věci a události přítomné, je snaha o co největší užitek v co nejkratším a nejbližším čase. Jev popsán jako zkreslení přítomnosti ukazuje na tendenci lidí preferovat v situaci, kdy se mají rozhodnout mezi dvěma budoucími momenty, tu z možností, kterou mohou získat dříve.⁹⁵

Jak bylo mnohokrát respondenty zmíněno, je Kultura chudoby protknutá sociálně patologickými jevy jako zneužívání drog a užívání alkoholu. I v kontextu hyperbolického diskontování se dá najít příčina jednání lidí pocházejících z Kultury chudoby.

Bylo zjištěno, že hyperbolické diskontování souvisí s příklady sebeovládání v reálném světě. Řada studií použila opatření hyperbolického diskontování k tomu, aby zjistila, že jednotlivci závislí na drogách snižují důsledky zpožděných účinků více než odpovídající nezávislé kontroly, což naznačuje, že diskontování extrémních zpoždění je základním procesem chování v drogové závislosti. Některé důkazy naznačují, že patologičtí hráči také diskontují zpožděné výsledky vyšší rychlostí než odpovídající kontroly. Ke zvnitřnění dlouhodobého chování, jež vede k sebekontrolě je nutné splnění dvou věcí:⁹⁶

1) učinit rozhodnutí, podle kterého se bude ve svém chování dlouhodobě řídit. To zahrnuje zhodnocení budoucích následků

2) nezbytnost odolat krátkodobým impulzivním pobídkám, které schopnost úspěšného zavedení dlouhodobého chování snižují. Mezi časové rozhodování je tedy neustálý boj mezi dlouhodobými cíli a krátkodobými impulzivními pohnutkami.⁹⁷

V současnosti není známo, zda vysoké míry hyperbolické diskontování předcházejí závislostem nebo naopak, ačkoli některé studie uvádějí, že u vysoce diskontních společností je vyšší pravděpodobnost konzumace alkoholu a tvrdých drog.⁹⁸

⁹⁴ SMITH, A., 1759/1853. *The Theory of Moral Sentiments*. Henry G. Bohn, London. s. 273.

⁹⁵ O'DONOGHUE, T., & RABIN, M. (1999). *Doing it now or later*. *American Economic Review*, s. 103-124.

⁹⁶ VIKYPEDIE [on line] © 2020 Creative Commons Attribution-ShareAlike License[19. 5. 21]

Dostupné na: WWW: <https://en.wikipedia.org/wiki/Hyperbolic_discounting>.

⁹⁷ GABAIX, X., & LAIBSON, D. (2005). *Bounded rationality and directed cognition*. Harvard University.

⁹⁸ VIKYPEDIE [on line] © 2020 Creative Commons Attribution-ShareAlike License[19. 5. 21]

Dostupné na: WWW: <https://en.wikipedia.org/wiki/Hyperbolic_discounting>.

Psychologie a ekonomie k sobě nacházejí cestu v podobě behaviorální psychologie a ekonomie, které pomocí psychologických metod zkoumají chování lidí v ekonomických vztazích. Psychologie si musí vystačit vždy jen s hodnotami pravděpodobnostními. Ekonomie to má ještě složitější, jestli že nebude respektovat psychologické poznatky. Ekonomické chování je totiž chování lidí a chování lidí je komplikované a složité.⁹⁹

Kultura chudoby je velmi širokou problematikou od psychologie, až po ekonomiku, které jsou si v kontextu překvapivě blízko. Psychologické nastavení ovlivňuje ekonomické chování víc, než si uvědomujeme. Proto nelze zkoumání kognitivních mechanismů mezi časového rozhodování oddělit o širší analýzy rozhodování v nejistém prostředí, které je v kultuře chudoby běžné. Jelikož je relevance očekávaných pocitů bude funkcí jistoty prostředí, v němž se vyskytují. Stabilní prostředí bude doprovázeno nižším diskontováním, u nejistého se diskontování zvýší.¹⁰⁰

Správně by se lidé měli rozhodovat na základě pečlivého zvážení výhod a nevýhod každé alternativy s cílem maximalizovat zisky a snížit náklady či ztráty. V úvahu by měli brát subjektivní užitečnost a hodnotu důsledku určitého rozhodnutí a pravděpodobnost, s níž určitá možnost nastane.¹⁰¹

⁹⁹ MIKULAŠTÍK, M. *Manažerská psychologie*. Grada Publishing a. s. 2015, ISBN 978-80-247-9835-6, s. 20.

¹⁰⁰ DOYA, K., 2008. *Modulátory rozhodování*. 11, s. 410-416.

¹⁰¹ PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia. 2003, ISBN neuvedeno, s. 230.

4 Terapeutické paradigma

Respondenti výzkumu diplomové práce, kteří uváděli psychologickou pomoc jako podstatnější oproti pomoci ekonomické zdůvodňovali svou volbu tím, že je psychologická pomoc trvalejší a hlubší. Mohou tímto přístupem změnit klientův pohled na věc a více bytostně ho motivovat na rozdíl od peněz. Sociální pracovníci chápou psychologickou pomoc jako srozumitelnější, stálejší, peníze a ekonomika není stálá a s penězi neumí klienti nakládat. Dlouhodobá psychologická intervence spíše přivede klienta k rozumu. Klient si díky psychologické intervenci uvědomí příčiny vzniklé situace, přesně jak uvádí Krakešová-Došková k psychologicko-výchovné terapii, je důležité, aby si klient psychologickým působením vypěstoval kritický a racionální pohled na své problémy.¹⁰² Dále je psychologický přístup viděn jako lepší protože, vede k jádru řešení problémů a neřeší dopady chování ale jeho příčiny.¹⁰³

Terapeutické paradigma je zaměřeno na terapeutickou pomoc. Za hlavní faktor sociálního fungování je zde považováno duševní zdraví a pohoda člověka. Sociální práce je proto v tomto pojetí chápána jako pomoc prováděná zejména formou psychoterapie (individuální, skupinové). Zastánci tohoto přístupu spatřují cíl sociální práce ve snaze pomoci zabezpečit jednotlivcům, skupinám i komunitám psychickou a následně také sociální pohodu. Za konkrétní příklad tohoto pojetí sociální práce můžeme uvést např. Rogersův přístup orientovaný na klienta.¹⁰⁴ Jde o nedirektivní na osobu zaměřená psychoterapie to, co je v tomto přístupu přínosné a léčivé je autenticita, empatie, reflexe, plná akceptace a úcta ke klientovi¹⁰⁵

Hlavním nástrojem sociální práce v kontextu psychoterapeutického paradigmatu je psychoterapie individuální nebo skupinová s cílem pomoci dosáhnout jednotlivcům, skupinám i komunitám pohody. Příčina nesnáží je hledána v osobnostních kvalitách jedince, následně je kladen důraz na podporu rozvoje a seberealizaci osobnosti. Vychází se z toho, že proces interakce s druhými je tvůrčí proces, který obohacuje všechny

¹⁰² BRNULA, P., KODYMOVÁ, P., MICHELOVÁ, R. IRIS – Vydavatelstvo a tlač, s. r. o., 2014, ISBN 978-80-89726-00-4, s. 68.

¹⁰³ Viz. vlastní výzkum.

¹⁰⁴ ŠPILÁČKOVÁ, M., NEDOMOVÁ, E. *Metody sociální práce s jednotlivcem*. Ostravská univerzita v Ostravě ISBN 978-80-7464-434-4, s. 23.

¹⁰⁵ MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Portál s. r. o., 2003, ISBN 80-7178-548-2, s. 78.

zúčastněné.¹⁰⁶Velmi podstatná je v procesu psychoterapie i komunikace a vztahy s okolím, prostřednictvím nichž může člověk získat větší kontrolu nad svými pocity a způsobem života. Podmínkou pro sociálního pracovníka vycházejícího z tohoto paradigmatu je znalost psychologie a absolvování psychoterapeutického výcviku, případně využití služeb psychologa či psychoterapeuta.¹⁰⁷

Respondenti také uvedli, že psychologická intervence či psychologická složka práce s klientem odstranit nelze. Pokud sociální pracovníci nejsou přímo podporováni, snaží se alespoň, jak jeden respondent uvedl, pozitivně působit. Čas na psychologickou intervenci ovšem ve svém zaměstnání má méně než polovina sociálních pracovníků. Sociální pracovníci si ale uvědomují potřebu psychologické intervence. Jeden z respondentů dokonce absolvuje terapeutický výzkum.¹⁰⁸

Přes to, že pouze jeden respondent absolvuje terapeutický výcvik, mohou ostatní použít další terapeutické techniky, které mohou být relativně jednoduché, např.:

- technika aktivního naslouchání,
- technika paradoxní intence,
- technika předepsání symptomu,
- technika uplatnění autority atd.¹⁰⁹

¹⁰⁶ MATOUŠEK, O., *Základy sociální práce*. Portál, s. r. o., Praha, 2001, ISBN 80-7178-473-7, s. 187.

¹⁰⁷ NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno, 200, Marek Zeman. ISBN 80-903070-0-0 s. 14-16.

¹⁰⁸ Viz. *Vlastní výzkum*.

¹⁰⁹ UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ, *Politiky a paradigmaty sociální práce, Co jsme zdělili a co s tím uděláme?* Zlín 2001, ISBN 978-80-7318-994-5, s. 25.

5 Metodologie výzkumu

Pro výzkum v diplomové práci bylo zvoleno vlastní empirické šetření kvalitativním výzkumem. Kvalitativní výzkum je ten, který hledá porozumění, je založen na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník zde vytváří komplexní holistický obraz.¹¹⁰

Kvalitativní výzkum se považuje za pružný typ výzkumu, na začátku se vybírá výzkumné téma a tvoří základní výzkumné otázky. Ty se mohou v průběhu výzkumu modifikovat nebo doplňovat při sběru dat a analýze dat. Snahou je získat integrovaný pohled na předmět studie. Úkolem je objasnit, jak se lidé v daném prostředí dobírají k pochopení toho, co se děje. Ze sebraných dat je postupně skládán obraz, který získává kontury v průběhu sběru dat.¹¹¹

Pro účel výzkumného šetření byl navržený vlastní výzkumný design, konkrétně paradigmatický design. Nebyl použitý žádný ze standartních navržených designů přesto, že se jimi inspiroval. Nejvíce bylo přihlíženo ke kolektivní případové studii. Tento paradigmatický přístup spočívá v kombinaci různých metod sběru dat a analytických technik.¹¹²

Postupem byl stanoven plán výzkumu, který je významnou částí výzkumné akce. V této fázi se rozhoduje o podobě výzkumu. Je určeno kdy kde a s kým bude výzkum proveden. Při navrhování výzkumu bylo důležité, aby výzkumná strategie a použité metody byly vhodné pro zodpovězení výzkumné otázky. Byly navrženy jednotlivé prvky plánu jako jsou účel výzkumu, teoretický a konceptuální rámec, výzkumné otázky, metody, validitu a výběr. Tyto prvky jsou pro výzkum nejpodstatnější.¹¹³

Po prostudování možností výzkumu byla vybrána technika sběru dat polostrukturovaným rozhovorem. V rámci provedení rozhovoru po telefonu, aby byla dodržena současná doporučení o odstupu. Epidemiologická situace potvrdila to, že kvalitativní výzkum je proměnlivě plánovitý – tzn. střídání fází, kdy se výzkumník drží

¹¹⁰ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. - Praha: Portál, ISBN 80-7367-040-2 s. 50.

¹¹¹ Tamtéž str. 49-52.

¹¹² ŠVAŘÍČEK, J. A KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Portál, 2007 ISBN 978-80-7367-313-0 s. 83.

¹¹³ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. - Praha: Portál, ISBN 80-7367-040-2 s. 145.

předem stanoveného plánu s fází, kdy se hledají použitelná řešení problémů a situací které se na začátku nepředpokládaly.

Polostrukturovaný rozhovor je takový rozhovor, který vychází z předem připravených okruhů a otázek. Dá se říct, že i když je polostrukturovaný rozhovor volnější, neznamená, že nás vždy napadne, co máme říct a že příprava není nijak důležitá. Naopak vyžaduje důkladnou teoretickou přípravu a znalost. Je nutné si připravit schéma základních témat a další výzkumné otázky. Témata rozhovorů pochází ze studia různých pramenů, dokumentů, pozorování a studia literatury.¹¹⁴

Cíl výzkumu

Cílem výzkumného šetření je zjistit jaké znalosti mají sociální pracovníci o tzv. Kultuře chudoby.

5.1 Výzkumné otázky

Nejprve byly stanoveny výzkumné otázky, které celý výzkum ucelují. Vyjasnění otázek je stejně důležité jako vyjasnění cílů výzkumu, tvoří jádro celého výzkumu.

Přes to, že je pro kvalitativní výzkum typická jistá otevřenost, výzkumná otázka musí být vždy konkrétní a jasná. Výzkumné otázky mají dvě základní funkce. První funkcí je konkretizace a zaostření výzkumu, aby poskytl výsledky v souladu s cíli. Druhou funkcí je, ukazovat směr jakým se má výzkum ubírat.¹¹⁵

Obecné výzkumné otázky

1. Jaké mají sociální pracovníci znalosti týkající se Kultury chudoby?
2. Jakým směrem směřují svou intervenci?
3. Jak se ujala psychologická intervence při řešení chudoby? Je terapeutické paradigma součástí řešení?

Struktura polostrukturovaného rozhovoru diplomové práce v příloze. Viz. příloha č. 1

¹¹⁴ ŠVAŘÍČEK, J. A KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0 str. 160-162.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 69.

5.2 Popis výzkumného šetření

Na samém začátku výzkumu si tazatelka stanovila cíl práce a ujasnila si koncept tzn., že formulovala výzkumný problém, což znamená jasné pojmenování toho, čemu se bude výzkum věnovat. Výzkumný problém je to, co se odehrává v sociální realitě a je to nějakým způsobem či důsledkem problematické. Dalším bodem ujasnění konceptu výzkumu, bylo definování si klíčového konceptu a nastínění teoretického rámce kontextu, ve kterém se bude výzkum pohybovat.¹¹⁶ Následovalo definování výzkumných otázek a stanovení metody empirického šetření.

Hlavním bodem výzkumného projektu je empirické šetření řešené kvalitativní metodou. Kvalitativní výzkum se opírá o vlastní návrh designu, inspirovaný kolektivní případové studii. Výzkumné šetření se dá rozdělit do tří fází, které jsou podrobně popsány v následujících kapitolách.

K výzkumné části byly sestaveny tři otázky, které dávají rámec dalším podotázkám. Výzkumné otázky se týkají všeobecných znalostí sociálních pracovníků o kultuře chudoby a o tom, jakou intervenci vidí jako vhodnou k řešení problémů pocházejících z psychologických aspektů chudoby a jaká je nejčastější intervence.

Výzkumný vzorek tvoří 10 respondentů vybraných na základě určitých kritérií. Podstatný rys a spojnice všech kritérií je to, že respondenti byli voleni z řad zkušených sociálních pracovníků, kteří mají odpovídající pracovní zkušenosti.

Na základě výzkumných otázek byly provedené polostrukturované rozhovory. Rozhovory byly realizovány na počátku výzkumu, aby vznikla data, která vedou ke konečným výsledkům a naplňují cíl práce.

5.3 Popis respondentů

Soubor respondentů vhodných pro výzkum je z různých zaměstnaneckých pozic týkajících se sociální práce jak v neziskovém, tak státním sektoru. Všichni respondenti byli vybráni dle toho, zda pracují s klienty, kteří spadají do tzv. Kultury chudoby.

Respondenti nebyli vybráni náhodně, nýbrž teoreticky, což je záměrné vytváření s ohledem na náš výzkumný problém. Tímto záměrem bylo vybrat takové respondenty, kteří na základě svých bohatých životních zkušeností mají se zkoumaným tématem

¹¹⁶ ŠVAŘÍČEK, J. A KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Portál, 2007 ISBN 978-80-7367-313-0 s. 64.

praxi. Přínosem záměrného vytvoření takového výzkumného vzorku bylo, navýšení transparentnosti výzkumu.¹¹⁷

Tabulka 1: Anonymní přehled respondentů

Označení - věk	Kraj	Pohlaví	Pracovní pozice
SP 1-36	Jihočeský	muž	SP obce
SP 2-38	Jihočeský	Žena	SP azylový dům
SP 3-32	Západočeský	Žena	SP aktivní politika zaměstnanosti
SP 4-46	Jihočeský	Žena	SP hmotná nouze
SP 5-42	Jihočeský	žena	SP sociální poradna
SP 6-41	Západočeský	žena	SP hmotná nouze
SP 7-50	Západočeský	žena	SP sociální poradna
SP 8-34	Jihočeský	žena	SP sociální poradna
SP 9-31	Západočeský	žena	SP sociální poradna
SP 10-38	Hlavní město Praha	muž	SP sociální kurátor pro dospělé
SP 11-30	Jihočeský	žena	SP hmotná nouze

Zdroj: Vlastní výzkum k DP

Výběr respondentů

Vhodný výzkumný soubor v kvalitativním výzkumu podléhá jiným pravidlům než výzkum kvantitativní. Zvolený vzorek zde reprezentuje výzkumný problém nikoli určitou populaci a nevzniká náhodně nýbrž cíleně s hledem na problematiku výzkumu.

Výběr

respondentů je odvozen od toho, jak je definován náš výzkumný problém a výzkumné otázky.¹¹⁸

Respondenti byli vybráni záměrně kombinací účelového výběru a techniky sněhové koule. Účelový výběr je veden záměrem výzkumníka, který rozhoduje, kdo bude nejlépe odpovídat potřebám a záměru výzkumu, co by mělo být pozorováno či co

¹¹⁷ Tamtéž, s. 34.

¹¹⁸ ŠVAŘÍČEK, J. A KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0 s. 72-75.

je možné pozorovat.¹¹⁹ Dle vzoru účelového výběru bylo vybráno prvních šest respondentů, kteří vyhovovali výzkumnému záměru. Získaní respondenti byli požádáni o kontakty na další vyhovující respondenty, které znají a mohli by splnit požadovaná kritéria. Tím byla naplněna podstata metody sněhové koule.¹²⁰

Způsobem vybírání respondentů ve výzkumu bylo kritérium vzorkování. Vybraní respondenti jsou ti, kdo splňují stanovená kritéria.¹²¹ Díky stanoveným kritériím bylo zjištěno, zda se respondenti pohybují v průsečíku Kultury chudoby. Ta byla určena tak, aby korespondovala s výzkumnými otázkami a pomáhala naplnit cíl.

Kritériem vzorkování je:

- respondenti splňují předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka dle zákona č. 108/2006 Sb. O sociálních službách § 110¹²²
- pracují v sociálním sektoru státním i neziskovém
- respondenti identifikují své klienty jako lidi, kteří zapadají do tzv. Kultury chudoby
- respondenti rámcově věděli co to je Kultura chudoby

Rolí ve stanovených kritériích nebylo pohlaví, náboženské přesvědčení ani politické smýšlení.

5.4 Etické riziko výzkumu

Samozřejmostí bylo zamyšlení nad etickými riziky výzkumu, bylo jednáno tak aby byla splněna základní pravidla. Před zahájením výzkumu byl získán informovaný souhlas. Respondentům nebyly zatajovány okolnosti výzkumu. Bylo dbáno na emoční bezpečí. Zřetel na etické otázky byl brán po celou dobu výzkumu.

Jedním z rizik, které byly při výzkumu shledány, bylo to, že více než polovinu všech respondentů tazatelka osobně zná. Tento fakt mohl nesporně ovlivnit výsledky.

¹¹⁹ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0139-7 s. 67.

¹²⁰ ŠVAŘÍČEK, J. A KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Portál, 2007 ISBN 978-80-7367-313-0 s. 75.

¹²¹ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. - Praha: Portál, ISBN 80-7367-040-2 s. 150-154.

¹²² Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: MPSV, © 2021 [cit. 15. 2. 2021]. Dostupné na: WWW:< https://ppropo.mpsv.cz/zakon_108_2006>.

Dotazovaní by se mohli snažit odpovídat jinak a snažit se zamaskovat např. přístup ke klientům, snahu, aby byli viděni v jiném světle či zastírali pracovní pochybení.¹²³

Další etický problém byl spatřován právě v tom, že tazatelka znala většinu respondentů. Tím nemohla být zachována plná anonymita, jak je pro výzkum nejlepší. Nemohla, proto být zaručena plná anonymita, jak by bylo pro respondenta i výzkum ideální.¹²⁴ Přesto byly provedeny kroky k co největší diskrétnosti při nakládání s totožností respondentů. Před nikým nebylo zmíněno jméno, ani monogram, přeepsané rozhovory byly v osobním počítači ukládány pod smyšlenými kódy. Všichni byli informováni o důvěrnosti rozhovorů.

I přes příslibení respondentů s rozhovorem se musela tazatelka připravit na možnost odmítnutí a musela informovat své respondenty o možnosti kdykoliv z výzkumu odstoupit neboli svobodně odmítnout.¹²⁵

5.5 Průběh výzkumu

Práce na realizaci výzkumu začala již koncem roku 2019, kdy se tazatelka začala zajímat o tzv. Kulturu chudoby. Aby byla tazatelka orientována v této problematice přečetla a nastudovala příslušné knihy a články. Bylo nalezeno i několik dokumentů souvisejících s touto tematikou. Provedla krátkou sondu do terénu, která zahrnovala krátké předběžné rozhovory se sociálními pracovníky, kteří se jeví jako vhodní. Nutné bylo vytřídit množství počátečních informací a zorientování v souvislostech. Příprava se člení do tří fází, které jsou následně popsány.

První fáze

Po počátečním seznámení s tématem, které probíhalo od konce roku 2019 do jara roku 2020. S přibývajícimi dostupnými informacemi, začala tazatelka postupně promýšlet a připravovat výzkum. Bylo nutné seznámit se s možnostmi, které kvalitativní výzkum nabízí a vybrat nejvhodnější metodu. S postupem času se musela respondentka vážně zajímat o situaci týkající se pandemie Covidu-19, která mohla ovlivnit průběh přípravy celé diplomové práce. Byli osloveni vhodní sociální pracovníci, 5 respondentů bylo osloveno osobně, zbylých 5 e-mailem. Následovalo

¹²³ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. – Praha: Portál, ISBN 80-7367-040-2 s. 154-156.

¹²⁴ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. - Praha: Portál, ISBN 80-7367-040-2 s.

155

¹²⁵ Tamtéž, s. 155.

předběžné domlouvání na rozhovorech a obeznámení s celým konceptem diplomové práce. Současně probíhala příprava otázek korespondujících se záměrem diplomové práce.

Druhá fáze

Druhá fáze výzkumu probíhala mezi létem a podzimem 2020. Otázky do výzkumu byly připraveny a konzultovány s vedoucí diplomové práce. Byly domluveny první dva termíny rozhovorů, když se změnila epidemiologická situace, a to zcela k horšímu. Tazatelka musela i po projevených obavách respondentů z osobního setkání, přejít k alternativnímu plánu. V úvahu přicházelo dotazníkové šetření, nebo polostrukturovaný rozhovor po telefonu. Tazatelka se zamyslela nad klady a zápory obou metod. Dotazníkové šetření bylo zamítnuto z důvodu, kterými je hlavně to, že je možné velké zkreslení ze strany respondentů, mohou se např. pokusit vykreslit v lepším světle.¹²⁶

Na místo rozhovorů *face to face* bylo proto rozhodnuto o rozhovoru provedeném po telefonu. Tento návrh byl respondenty velmi kladně přijat. Pozitivem bylo snadné navázání rozhovoru a celková domluva na časovém horizontu. Nebylo problémem provádět rozhovor převážně ve večerních hodinách.

Díky telefonickému rozhovoru nebylo narušeno soukromí domova respondentů. Vzhledem k tomu, že v jiných prostorech je to v době uzavření restauračních zařízení nemožné byl telefonát nejlepším řešením provedení výzkumu.

Před provedením rozhovoru byli všichni seznámeni s názvem, rámcovým obsahem a cílem práce. Tazatelka se krátce představila, uvedla název studijního oboru a informovala o náležitostech a průběhu rozhovoru. Připomněla anonymitu, nahrávání a následné přepsání rozhovoru. Nahrávka byla použita vždy jen pro účely diplomové práce a po přepsání smazána.

Tazatelka při rozhovorech postupovala vždy podle připravené struktury otázek. Některým respondentům byly kladeny doplňující otázky, to jen pokud by se další odpovědi jevily jako zajímavé. Po skončení rozhovoru často respondenti ventilovali své emoce. Proběhlo krátké rozloučení a v případě zájmu bylo domluveno, že po dokončení

¹²⁶ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2003. ISBN 978-80-257-0807-1. s. 64.

diplomové práce bude respondentům elektronicky zaslána na jejich osobní e-mail k přečtení.

Třetí fáze

Ve třetí fázi v době od zimy 2020 do ledna 2021 byly všechny rozhovory provedeny dle popsaného způsobu. Postupně byly přepisovány do tazatelčina osobního notebooku a nebyly nikde dále šířeny ani archivovány.

Proto, že každý rozhovor měl kromě samotného připravovaného polostrukturovaného rozhovoru svůj úvod a závěr který byl u každého respondenta jinak dlouhý, bylo využito techniky shrnujícího protokolu.¹²⁷

Touto technikou bylo ponecháno podstatné jádro rozhovoru a nebyl tím narušen význam odpovědi. Odpovědi, které odbíhaly od tématu, přemíra parazitních slov, či pomlka u přemýšlení zde nebyla dále zaznamenána. Vychází se z předpokladu zbytečných míst a nákladnosti při naprosto přesném přepisu rozhovoru. Proces neprobíhá náhodně ale tak aby zachoval a sjednotil míru obecnosti.¹²⁸

Pro rozšifrování sebraných dat byla zvolena technika otevřeného kódování proto, že je vhodná pro většinu kvalitativních projektů, je jednoduchá a zároveň efektivní. Kódování obecně představuje operace, jimiž jsou data rozebrána, konceptualizována a nově složena. Text je rozložen na menší jednotky, ty jsou dále pojmenovány. S takovými fragmenty textu výzkumník pak nadále pracuje.¹²⁹ Každá z otázek byla technice kódování podrobena samostatně, metodou papír a tužka. Výsledky následují v další kapitole.

¹²⁷ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. - Praha: Portál, ISBN 80-7367-040-2 s. 407.

¹²⁸ Tamtéž, s. 209-211.

¹²⁹ ŠVAŘÍČEK, J. A KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Portál, 2007 ISBN 978-80-7367-313-0 s. 211-212.

6 Výsledky

1. Jak se dle vás obecně vyznačuje Kultura chudoby. Co je pro ni dle vás typické?

Na začátku rozhovoru byly zjišťovány typické znaky Kultury chudoby, které jsou nejviditelnější.

Většina respondentů-SP 2, SP 3, SP 4, SP 5, SP 6, SP 8, SP 9, SP 10 - uvedla jako jeden z typických znaků, kterým se Kultura chudoby vyznačuje nezaměstnanost.

Další nejobakovanější znakem byly různé patologie: kriminalita, prostituce, závislosti, záškoláctví-SP 1, SP 2, SP 5, SP 7, SP 8, SP 9. Mnozí respondenti uváděli i nevhodné nebo omezené prostředí-SP 1, SP 6, SP 8.

Pouze jeden respondent SP 1 se zamýšlel nad klady a uvedl i jeden pozitivní znak, a to pospolitost a sousedskou výpomoc.

2. Proč si společnost myslí a předává rčení, že za chudobu si může každý sám?

Nejvíce respondentů SP 2, SP 3, SP 6, SP 10 se shodlo na jednoznačné spojitosti rčení s nezaměstnaností, protože ta je ve společnosti jasně viditelná.

Předává se proto, že...:

- SP 2 - kdo chce, může pracovat, může si vydělat a mít se lépe takže je každý tvůrce svého osudu
- SP 3 - práce je hodně, jde jen o to chtít ji a když to zvládá většina tak proč ne ostatní
- SP 6 - práce je hodně a kdo si ji není schopen najít tak si za to, za chudobu může sám

- SP 10 - nulová snaha o práci a zlepšení své finanční situace podporuje zarytost toho rčení ve společnosti

Další si myslí, že se toto rčení se mezi lidmi předává proto, že maskuje nezáměr společnosti o druhé a individualizaci životů SP 1, SP 2, SP 4, SP 5, SP 7 SP 8, SP 9, SP 11

Předává se proto, že...:kteří nespojují

- SP 1 - je každý vnímán jako strůjce svého osudu
- SP 4 - lidé nemají zájem o situaci druhých, není ochota se více zamýšlet nad osudy druhých
- SP 5 - i přes nabídku sociálních služeb, jsou lidé *na ulici* i když by v naší společnosti nemusel, kdo jak chce tak to má
- SP 7 - lidé mají pak čisté svědomí a shrnou tím to, že nenesou odpovědnost za chudobu ostatních
- SP 8 – to, že je někdo neúspěšný je jeho problém, každý má odpovědnost za svůj život
- SP 9 - každý vidí jen své blaho, pokud někdo nezvládá nároky společnosti je jednoduší říct, že si za své problémy a chudobu může každý sám
- SP 11 - si každý má nést odpovědnost za svou situaci sám a toto rčení snadno shrnuje neschopnost dostát nárokům společnosti

3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?

Respondenti SP 2, SP 3, SP 4, SP 7 odpověděli, že pocit vykořeněnosti by snižovali rovné příležitosti, kterých se těmto lidem nedostává.

Další respondenti SP 1, SP 8, SP 9 vidí řešení ve vhodných sociálních programech a jejich podpoře.

Další řešení respondentů SP 6 a SP 10 spatřují řešení v zapojení do pracovního procesu a tím i větší příklon k většinové společnosti.

Respondent s označením SP 3 by motivoval menšinu na podílení se aktivit většiny např. chození dětí do volnočasových kroužků.

Respondent SP 8 uvedl, že by pomohla větší a srozumitelná informovanost o možnostech pomoci a vhodná rodinná výchova.

4. Čím dle vás vzniká kultura chudoby?

Transgenerační přenos je typickým znakem Kultury chudoby, chování se předává z generace na generaci. To potvrdily i odpovědi respondentů SP 1, SP 2, SP 3, SP 4, SP 6, SP 8, SP 9. Ti vidí původ této kultury právě v této dědičnosti.

Další odpovědi respondentů SP 1 a SP 2 bylo, že kultura chudoby vzniká diskriminací většinové společnosti a předsudky.

SP 8 a SP 10 vidí vznik v nezaměstnanosti. Respondent SP vidí vznik v koncentraci na jednom místě v sociálně vyloučených lokalitách. Respondent SP 9 spatřuje vznik kromě dědičnosti také v nezvládnutí nároků většinové společnosti. Respondent s přiděleným kódem SP 4 vidí vznik v patologickém jednání jako užívání návykových látek, alkoholismus, kriminalita.

5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?

Zde panovala shoda v odpovědi u respondentů SP 1, SP 4, SP 5, SP 7 ti uvedli, že většinová společnost podporuje vznik Kultury chudoby nesolidaritou a absencí soucitu. Respondenti SP 2, SP 5, SP 8, SP 10 se shodli na odpovědi nerovných příležitostí, které dávají vzniknout této specifické kultuře.

6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?

V této otázce se 6 z 11 - SP 4, SP 5, SP 6, SP 7, SP 8, SP 10 respondentů shodlo na předávání negativního vztahu k zaměstnání a pozitivnímu vztahu k nezaměstnanosti. Dalším vzorcem, který respondenti SP 2, SP 4, SP 10 uvedli je opakované pobírání sociálních dávek.

Negativní postoj a strach z většinové společnosti je vzorec chování, který uvedli respondenti SP 1, SP 8, a SP 9.

Kriminální jednání a kladný vztah k užívání alkoholu a návykových látek je chování, které uvedli SP 2, SP 5, SP 7.

7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?

Velká část respondentů SP 2, SP 3, SP 4, SP 5, SP 6, SP 7, SP 8, SP 9 odpověděla, že sociální dávky nejsou řešením chudoby.

Respondenti SP 2, SP 7 při rozhovoru uvedly, že velký problém je ve zneužívání sociálních dávek.

Respondent SP 7 a SP 9 si myslí, že jejich klienti neumí správně využít sociální dávky. Ne však z vypočítavosti ale spíše kvůli finanční negramotnosti a nepochopení toho, na co jsou.

Jako problém je také vnímaná výše sociálních dávek, která se SP 2 a SP 8 jeví jako demotivující a nevede k žádným změnám.

Respondent SP 1 jako jediný neuvedl, že by sociální dávky neřešily chudobu. Dle tohoto respondenta pomáhají udržovat minimální životní úroveň.

8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?

V otázce č. 8 jak napomáhat ničit psychologické a sociální jádro chudoby, uvedli shodně odpovědi sociální pracovníci s označením SP 2, SP 4, SP 7, SP 10.

Jako důvod uvádějí:

SP 4 kromě vzdělání navrhuje spojení školního psychologa a sociálního pracovníka v rámci školy. Ti by mohli navrhovat sociálně psychologický plán pomoci, pro děti z prostředí kultury chudoby.

SP 7 uvádí, že díky vzdělání člověk snáze sežene práci a ve společnosti se cítí sebejistě. Poslední, kdo uvedl vzdělání, byl SP 10, dle něj rozšiřuje obzory. Kromě toho uvedl jako řešení odpověď, kterou sám reflektuje jako neetickou, a to nekumulovat tyto lidi v na jednom místě, proto aby se neutvrzovali ve svých názorech a mentalitě.

Sociální pracovníci SP 1, SP 8, SP 9 vidí řešení v odstraňování předsudků ze společnosti.

SP 1 dodává, aby při pracovním styku s takovými klienty byl brán zřetel na celou osobnost.

SP 8 uvádí, že by měli pomáhat neziskové organizace, které by se v rámci své práce měli snažit dodávat naději. Dodání naděje je i odpověď, kterou uvedli SP 6 a 8. SP 9 řekl, že je třeba dodávat sebevědomí a pomáhat zařazovat do společnosti. Pomoc se zařazením do společnosti uvedl i SP 1.

a SP 3 vidí ještě řešení v dobré a promyšleně vedené sociální práci.

9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?

Respondenti s označením SP 1, SP 2, SP 10 a SP 11 se shodují v odpovědích, jejíž průsečíkem je vystavění programu pomoci na pracovní uplatnění a pomoc při hledání práce.

SP 1 dodává, že by pomohla státem podporovaná komunitní práce a snahu o změnu společenského klimatu, pochopení celého fenoménu kultury chudoby osvětou a vzděláním.

SP 10 dodává, že by pomohlo zajištění ubytování a na oplátku by klient pracoval pro obec, tím by získaly pracovní návyky a lépe by se uplatňoval na trhu práce.

SP 11 dodává, že by se měla více uplatňovat komunitní práce a dodávat pocit že jsou sociálně slabí klienti pro svět potřební.

Další shoda v odpovědích SP 3, SP 5, SP 7 a SP 9 bylo, aby programy byly zaměřovány na podporu vzdělání.

SP 3 uvádí podporu programů komunitní práce, podpora práce sociálního pracovníka, podpora volnočasových aktivit

SP 5 uvádí programy zaměřené na informovanost a vzdělání, podpora práce sociálních pracovníků a přiblížení jejich práce společnosti.

SP 7 uvádí to, aby byly prostřednictvím programů podporovány volnočasové aktivity.

SP 9 uvádí zapojení učitelů do programů pomoci a tím vhodně působit už na děti školního věku.

Shoda odpovědí týkající se zaměření programů na lepší informovanost se objevila u SP 4, SP 5 a SP 8.

SP 4 uvádí vystavět program na lepším propojení sociálních služeb, sociálního odboru a tím i efektivnější pomoci potřebným.

SP 1, SP 3 a SP 11 odpověděly vystavění programů na aktivaci celých problémových komunit a celkové podpory komunitní práce.

SP 6 uvedl postavit program na kvalitní případové práci a uschopňování klienta.

SP 8 uvádí, kromě programů vystavěných a zaměřených na poskytování informací, také programy, které by podporovaly sebeúctu, sebevědomí a zbavení se strachu – programy vystavěné na hodnotách.

10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka s Kultury chudoby s výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?

SP 1, SP 3, SP 7, SP 9 a SP 10 podobně odpověděli, že oslovit by dnešního člověka z Kultury chudoby oslovila nabídka sdílení problémů a zájem o bližního a dodání naděje.

SP 1 konkrétně uvádí, že by mohlo oslovit zapojení do celého procesu pomoci, přizvání jako odborníka na svou vlastní situaci.

SP 3 konkrétně uvádí, oslovení přesvědčením o lepší budoucnosti, ukázkou toho, že se práce na sobě vyplácí, nabídnutí šance.

SP 7 konkrétně uvádí oslovení skrze solidaritu, sdílení problémů a zájmu o bližního.

SP 9 konkrétně uvedl dodávání naděje, podporou a neodvracením se.

SP 10 konkrétně uvádí, že by bylo nejlepší oslovení dobrým vzorem z vlastní komunity.

U SP 3, SP 4, SP 8 a se shodně objevuje odpověď oslovení skrz nabídnutí šance.

SP 4 říká, že kromě nabídnutí šance je oslovení bez možnosti odpovědi peněz je těžké, přesto uvedl odpověď oslovení skrz důvěru a nabídnutí pomocné ruky.

SP 5 navrhuje oslovení skrze svůj vlastní přísný, důsledný ale zároveň laskavý přístup. Připouští oslovení skrz restriktce.

SP 6 uvádí oslovení skrz celou komunitu, a nejen na jednotlivce, působit plošně skrz dobrou komunitní práce a dodávání naděje.

SP 2 uvádí oslovení skrze zlepšení celého života a práci na zlepšení životního prostředí, oslovení zlepšení prostředí pro budoucí generace.

SP 11 vidí oslovení skrz zapojení do pomoci druhým, míní, že to často lidi naplňuje.

11. Zdá se vám lepší působit na klienty psychologicky nebo ekonomicky a proč?

Respondenti SP 2, SP 3, SP 7, SP 8, SP 9, SP 11 jsou pro propojení obou přístupů, jak psychologické podpory, tak podpory ekonomické.

SP 2 uvádí že, spojením obou přístupů je nejlepší protože, se snaží řešit všechno, co se klienta týče, jak stresující chybějící finance, tak špatný psychický stav, který z toho plyne.

SP 3 uvádí, že spojení obou přístupů je důležité proto, že ekonomická stabilita dává prostor a náladu na to, aby se klient mohl věnovat rozvoji své osobnosti. Jedno podporuje druhé. Udává dále, že z časových důvodů na psychologickou intervenci není prostor.

SP 7 uvádí, že spojení obou přístupů by byl ideál, protože pak by sociální pomoc byla celistvá a zaměřená na všechny aspekty problémů klienta a jejich řešení.

SP 8 uvádí, že jeden přístup ovlivňuje druhý, proto by bylo dobré je nějak provázat. Díky psychologickému přístupu se vnitřně zvednou a tím by se mohla zvednout i jejich ekonomická situace. Ekonomická podpora by pak nemusela být tak vysoká, než kdyby se psychosociální pomoc využila.

SP 9 uvádí, že spojením obou přístupů by byla sociální práce a pomoc kompletní a ne jen útržkovitě zaměřená. Působení na klienta by mělo být obousměrné a podmíněné např. tím, že pokud klient nebude docházet na supervize či školení, tak pak následně nedostane sociální dávky.

SP 11 uvádí, že spojení obou přístupů je důležité, protože jeden bez druhého nemůže správně fungovat, pomoc klientovi musí být všestranná. Jen propojením nebude pomoc bezruká a neefektivní.

Respondenti SP 1, SP 5, SP 6 a 10 uvedli, že by na klienty působili psychologicky, konkrétně uvedli:

SP 1 uvedl, že by na klienta působil psychologicky, protože tím je pomoc trvalejší a hlubší. Může tímto přístupem změnit klientův pohled na věc a více bytostně motivovat na rozdíl od peněz.

SP 5 uvedl, že by na klienta působil psychologicky, protože je to pro klienty srozumitelnější a stálější, peníze a ekonomika není stálá a peníze klienti rozhází. Dlouhodobá psychologická intervence spíše přivede klienta k rozumu. SP 5 ale dále uvedl, že z časových důvodů je pomoc nejvíce peněžitá.

SP 6 uvedl, že je na klienta lepší působil psychologicky protože si tím klient uvědomí příčiny vzniklé situace a je více motivován k lepším výkonům s finanční odměnou.

SP 10 uvedl, že uvedl, že psychologický přístup je lepší protože, vede k jádru řešení problémů a neřeší dopady chování ale jeho příčiny. Připouští ale, že klienti slyší spíše na ekonomickou pomoc.

Pro ekonomickou pomoc se vyjádřil SP 4 s tím, že tito klienti z Kultury chudoby slyší pouze na ekonomickou pomoc, protože jsou na ni zvyklí a nic jiného je nezajímá.

12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školeni či podporováni?

Již v předešlé otázce respondenti SP 2 a SP 3 samovolně uvedli, že ve své práci nemají dostatek času na psychologickou intervenci. Otázka č. 12 se ptá otevřeně všech respondentů, jak jsou na tom časově s využitím psychologické intervence a její podpoře.

SP 2, SP 4, SP 5, SP 9, SP 10 a SP 11 uvedli, že ve své práci nemají na psychologickou intervenci časový prostor.

SP 1, SP 3, SP 5, SP 7, SP 8 uvedli, že mají ve svém zaměstnání dostatek času na psychologickou intervenci.

SP 1, SP 6, SP 8, SP 9, SP 10 a SP 11 uvedli, že školení v psychologické intervenci je dobrovolné.

K tomu, že respondenti podporováni či školeni nejsou se SP 2, SP 3, SP 4, SP 9 a SP 10 vyjádřili takto:

SP 2 uvedl, že v ničem školen ani podporován není ale pro pocit dobře uvedené práce a proto, že si lidé mají pomáhat, se snaží pro klienta dělat maximum.

SP 3 uvedl, že podporován není, ale různých školení je mnoho, ale jen minimálně na téma psychologické intervence. Uznává ale potřebu psychologické intervence pro klienty.

SP 4 uvedla, že podporována není, ale základní sociální poradenství může podat, protože to je součást sociální práce

SP 5 uvedla, že díky časovému prostoru má možnost věnovat se psychologické intervenci, i když podporována není, přesto se snaží pozitivně působit na klienty. Uvádí, že psychologická složka práce s klientem se od práce oddělit nedá

SP 7 uvedla, že podpory má tolik kolik sama uzná za vhodné a vybírá si různě, aby měla přehled, chápe ale, že u jiných sociálních pracovníků není čas ani podpora ze strany zaměstnavatele

SP 10 vedl, že v psychologické intervenci proškolený není, ale uznává, že by bylo vhodné s takovými lidmi pracovat lépe a dokázat je pochopit

13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?

Hodnoty jsou takové životní postoje, které ukazují to, čeho si v životě ceníme, co považujeme za podstatné. Tyto hodnoty motivují k dosahování vytyčených cílů. Předposlední otázka proto pátrá, jaké hodnoty dle sociálních pracovníků postrádají lidé z kultury chudoby.

Nejčastěji uváděnou chybějící hodnotou kromě jiných, bylo vzdělání a zaměstnání, to uvedli SP 1, SP 2, SP 6, SP 10 a SP 11. Dalšími uváděnými hodnotami dle respondentů byli následující:

SP 1 vzdělání

SP 2 zdraví, práce, vzdělání, sebeláska, emancipace, sebevědomí

SP 3 sebevědomí, důvěra v lidi, budoucnost

SP 4 práce a zodpovědnost

SP 5 budoucnost, dobro, víra a láska

SP 6 vzdělání a zaměstnání

SP 7 tradice, odpovědnost, úcta

SP 8 sebehodnota, duchovno, zdraví, přátelství

SP 9 úcta k ženám, pokora, slušnost

SP 10 vzdělání a podstata hodnoty věcí

SP 11 práce a vzdělání

14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

Jistá shoda v odpovědích se ukázala u respondentů s označením SP 2, SP 7, SP 9, SP 10 a SP 11, shodně v odpovědích uvedli, že chudoba vede k sociálně patologickému chování, konkrétně uvádí-krádeže, užívání drog a alkoholu.

Respondenti podobně uváděli i jistou prostorovou omezenost-držení se na určitém území, necestování – to uvedli SP 3, SP 5, SP 6 a SP 8.

To, že je svět viděn, jako nepřátelský mezi odpověďmi na danou otázku uvedli SP 1, SP 5 a SP 10.

K jádru otázky to, jak se mění chování a myšlení se respondenti vyjádřili takto:

SP 1 uvádí, že myšlení je nepřátelské a chování se může vystupňovat až k agresivitě.

SP 2 uvádí, že se myšlení přesune od naděje k beznaději, je sobecké a zaměřené na uspokojování vlastních potřeb. Chování se ničím nereguluje, je bez zábran a studu.

SP 3 uvádí, že se myšlení deformuje a vnímání světa je negativní, chování se stává nepřátelským a ukřivděným.

SP 4 uvádí, že chudoba myšlení otupí, chování je nezodpovědné s nezájmem o řešení problémů.

SP 5 uvádí, myšlení i chování se stává neomaleným.

SP 6 uvádí, že myšlení se změní na pasivní a rezigované, lidé se chovají odevzdaně.

SP 7 uvádí, že se z chování vytrácí smysl pro zodpovědnost, chování se stává ničivé a není mu cizí vandalismus.

SP 8 uvádí, že se změna myšlení projevuje rostoucí apatií a ztrátou motivace ke změně, chování se stává ostýchavé k většinové společnosti.

SP 9 uvádí, že myšlení ztrácí perspektivu, je omezené a stahuje se do sebe, chování se stává často kriminálním.

SP 10 uvádí, že se myšlení se stává stagnujícím a chování definuje lenost.

SP 11 uvádí, že se myšlení stává negativním a chování je patologické-krádeže, drogy, prostituce.

7 Diskuze

Celá diplomová práce s názvem Jak se sociální pracovníci orientují v Kultuře chudoby se zabývala tím, zda se sociální pracovníci orientují v problematice Kultury chudoby v celé psychosociální šíři. Empirické šetření bylo navrženo tak, aby naplnilo cíl a zjistilo, jaké mají sociální pracovníci poznatky o Kultuře chudoby, neboť se s klienty z takového prostředí při výkonu své práce běžně setkávají. Z výzkumného šetření byly zjištěny konkrétní výsledky, které jsou zapracované v okruzích práce, nejčastěji zmiňované výsledky budou oddiskutovány na následných stránkách.

V této části diplomové práce budou shrnuty nejčastější příspěvky z výsledků a prezentováno bude krátce i řešení problematiky, které postupně vyplynulo z odpovědí respondentů výzkumného šetření. S pomocí odborné literatury bude vše oddiskutováno a práce tak nabídne další pohled na popisovanou problematiku. Výzkum prostupuje celou prací a tím okamžitě poskytuje čtenáři zpětnou vazbu z praxe sociálních pracovníků.

Lewis formuloval Kulturu chudoby jako specifický konceptuální model, který popisuje společnost, která má vlastní vnitřní strukturu, vnitřní logiku, která je předávána z generace na generaci. V důsledku adaptace na sociální vyloučení si lidé osvojují návyky a životní vzorce, které znemožňují uspět ve většinové společnosti a zpětně se reprodukuje.¹³⁰

Mezi další typické rysy patří nezaměstnanost, absence úspor, špatné životní a materiální podmínky, sociální a prostorové vyloučení, povaha rodiny, kde dětství absentuje jako protektivní období života, charakter osobnosti jedince, který se vyznačuje pocity beznaděje, stres, orientace na přítomnost a neschopnost odkládat požitky.¹³¹

Respondenti výzkumu dokázali uvést shodně typické znaky Kultury chudoby, pouze jeden respondent poukázal také na to, že se dají najít i pozitiva. Ty se dají najít i v ostatních na prvních pohled negativních znacích, které by při posuzování psychosociální situace měla brát sociálními pracovníky v úvahu. Jedním z uváděných

¹³⁰ TOUŠEK, L., *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Přehledová studie 07/11, CAAT, FF ZČU 2007.

¹³¹Toušek, studie[on-line] Toušek, Kultura chudoby, underclass © [cit. 13. 6. 21] Dostupné na: WWW: <[file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/1_Tou%C5%A1ek_Kultura%20chudoby.%20underclass%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/V%C3%A1clav%20Pajer/Downloads/1_Tou%C5%A1ek_Kultura%20chudoby.%20underclass%20(2).pdf)>.

znaků byla prostorová omezenost či koncentrace na jednom místě, vznik ghatt, jak uváděli respondenti.¹³²

Dle Touška (2007) je ale nasnadě, že je separace vnímána jako jev negativní, prostorové vyloučení znamená pro jedince bariéru rozvoje životních šancí. Negativní důsledky prostorového vyloučení ústí ve zhoršení situace ve společnosti.¹³³

Respondenti ale nebrali v úvahu to, že to co berou jako negativní jev, v sobě může najít pozitivní složku. Prostorové oddělení může separovaným přinést pocit sounáležitosti, může být zdrojem vytváření vlastní identity, může být prostorem před marginalizací většinové společnosti.¹³⁴ Stejně tak jako již zmíněný respondent našel pozitivum v tom, že Kultura chudoby negeneruje jen sociálně-patologické jevy ale i pozitiva, která SP 1 našel v podobě sousedské výpomoci a sounáležitosti.

Ve společnosti se neustále drží rčení, že *za chudobu si může každý sám*, chudoba materiální je jedním ze znaků Kultury chudoby, a proto bylo třeba zjistit, proč se dle respondentů toto rčení předává, a to většinou s hanlivým podtónem.

Z průzkumu agentury STEM vyplívá, že tři čtvrtiny lidí v ČR si nemyslí, že by za chudobu mohl každý sám¹³⁵. Přesto je málo lidí, kteří toto rčení neznají. Otázkou bylo, co si o důvodech předávání rčení myslí vzdělaní odborníci-sociální pracovníci, kteří by měli dokázat zvážit všechny proměnné a pracují s těmi, kteří kvůli chudobě potřebují pomoc. Nejvíce respondentů SP 2, SP 3, SP 6, SP 10 se shodlo na jednoznačné spojitosti rčení s nezaměstnaností, protože ta je ve společnosti jasně viditelná, a to i přes fakt, že Česká republika měla v porovnání s ostatními státy EU v roce 2020 nejnižší nezaměstnanost.¹³⁶ Dle prof. Potůčka se lidé ocitnou v chudobě bez vlastního přičinění, fungováním systému. Například se jedná o lidi z vyloučených lokalit, z periferních oblastí země, které vznikají na určitých místech a kde je těžké najít práci. Bez práce, ať chcete nebo ne, se nakonec do chudoby propadnete. Naprostá většina nezaměstnaných v České republice by ráda pracovala, pokud by dostala šanci.¹³⁷

¹³² Viz. Vlastní výzkum.

¹³³ TOUŠEK, L., *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Přehledová studie 07/11, CAAT, FF ZČU 2007.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ STEM, Trendy 10/2010 [on-line]. © 2010 [cit. 28. 2. 21] Dostupné na [www: <http://www.parlamentnilisty.cz/profilu-sprava/user-data/06B091AE/file/20367-STEM_problem_chudoby_1010.pdf>](http://www.parlamentnilisty.cz/profilu-sprava/user-data/06B091AE/file/20367-STEM_problem_chudoby_1010.pdf).

¹³⁶ MPSV, [on-line]. © [14. 3. 21] Ministerstvo práce a sociálních věcí Vloženo z: WWW <<https://www.mpsv.cz/-/nezamestnanost-zustala-v-zari-na-3-8-pocet-uchazecu-mirne-klesl>>

¹³⁷ MVCR [on line] © 2021 Ministerstvo vnitra České republiky, všechna práva vyhrazena, [cit. 13. 6. 2021] MVCR Vloženo z: WWW <<https://www.mvcr.cz/clanek/chudoba-je-problem-bohatych.aspx>>.

Sociální pracovníci, kteří nespojují rčení se zaměstnaností míní, že rčení jednoduše maskuje individualismu a nezájem o druhé, jak ilustrují odpovědi SP 5, 7 a 8. Ti uvedli: *i přes nabídku sociálních služeb, jsou lidé na ulici i když by v naší společnosti nemusel, kdo jak chce, tak to má, lidé mají pak čisté svědomí a shrnou tím to, že nenesou odpovědnost za chudobu ostatních, to, že je někdo neúspěšný je jeho problém, každý má odpovědnost za svůj život.*¹³⁸

Ani problematika nezaměstnanosti není jednoduchou záležitostí, nezaměstnanost byla respondenty jedním z nejzmiňovanějších slov, byla uváděna jako příčina, jak uvádí SP 2- *Je to nechození do stálého zaměstnání, pouze vysedávání u kávy, piva, kouření cigaret, nadávání na špatný systém, nemožnost získat zaměstnání...*“, tak i důsledkem sama autorka práce má pracovní zkušenosti jako referentka ÚP v úseku evidence nezaměstnaných, kdy zaměstnavatel chtěl doporučit zaměstnance z evidence nezaměstnaných. Ovšem pouze ty, jež jsou v evidenci krátce a nejsou Romové. Tím se snižuje zaměstnatelnost klientů spadajících do Kultury chudoby. Přitom respondenti SP 2, SP 3, SP 4, SP 7 si uvědomují, že pocit vykořeněnosti by snižovali rovné příležitosti, kterých se těmto lidem nedostává, a to i přes to, že zákon o zaměstnanosti jasně říká: *V pracovněprávních vztazích je zakázána jakákoliv diskriminace. Zaměstnavatelé jsou povinni zajišťovat rovné zacházení se všemi zaměstnanci, pokud jde o jejich pracovní podmínky, odměňování za práci a o poskytování jiných peněžitých plnění a plnění peněžité hodnoty, o odbornou přípravu a o příležitost dosáhnout funkčního nebo jiného postupu v zaměstnání.*¹³⁹

Zaměstnanost se objevuje ale i jako řešení problémů. Respondenti s označením SP 1, SP 2, SP 10 a SP 11 se shodují v odpovědích jejíž, průsečíkem je vystavění programu pomoci na pracovní uplatnění a pomoc při hledání práce. MPSV v tomto ohledu používá a podporuje zejména zřizování společensky účelných pracovních míst, ty musí reflektovat jak ekonomické charakteristiky konkrétních regionů, tak potřeby, resp. charakteristiky uchazečů o zaměstnání v daném místě a čase a mělo by proto být cíleno do těch oblastí, kde existuje problém s vytvářením pracovních míst dle specifických struktur uchazečů o zaměstnání.¹⁴⁰ Nezaměstnanost je viděna jako jeden z nejpředávanějších charakteristických znaků. SP 4, SP 5, SP 6, SP 7, SP 8, SP 10 se

¹³⁸ Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 5, 7, 8.

¹³⁹ ZÁKONÍK PRÁCE, 262/2006, Sb. § 16.

¹⁴⁰ MPSV, *Strategie politiky zaměstnanosti do roku 2020*, s. 17.

shodli právě na předávání negativního vztahu k zaměstnání a pozitivnímu vztahu k nezaměstnanosti.¹⁴¹

Problematika chudoby, která s nezaměstnaností silně souvisí, se ovšem nedá jednoduše shrnout. Prof. Potůček k tomu uvádí, že chudoba je složitý jev, který není možné vysvětlit jednou větou. Právě jednou z velkých deformací našeho veřejného diskursu (rozpravy) o chudobě je, že se tendenčně vybere jen jeden indikátor (obecně uznávaný ukazatel míry chudoby) a na základě něj se vykřikne do veřejného prostoru.¹⁴²

Dle jedné z mnoha definic ale můžeme vyčíst, že chudoba je probléme mnohovrstevnatým a zasahující široké spektrum života ve společnosti, definici, kterou uvedl Mareš (1999) plně vystihuje chudobu týkající se Kultury chudoby. Mareš (1999) vymezil chudobu takto: „*Jedinci, rodiny a skupiny mohou být označeni za chudé, jestliže jejich zdroje nejsou postačující pro zajištění druhu stravy, participace, životních podmínek a požadavků, které jsou obvyklé nebo jejichž dosažení je přinejmenším široce podněcováno a schvalováno ve společnosti, k níž náležejí. Jejich příjmy jsou natolik pod úrovní příjmů, kterými disponují v této společnosti průměrní jedinci či rodiny, že je to de facto vylučuje z životních standardů, zvyklostí a činností v ní obvyklých.*“¹⁴³

V důsledku předem popsaných typických znaků jako je chudoba, nezaměstnanost, nerovné příležitosti, sociální a prostorové vyloučení a další diskutované problémy se značně odráží na jejich psychickém stavu.

Dle autorky je potěšující zjištění, že sociální pracovníci si uvědomují faktory ovlivňující chování jejich klientů identifikovaných jako lidi Kultury chudoby. To, jak chudoba mění myšlení i chování reflektovali takto: myšlení je nepřátelské a chování se může vystupňovat až k agresivitě, je sobecké a zaměřené na uspokojování vlastních potřeb. Chování se ničím nereguluje, je bez zábrán a studu myšlení se změní na pasivní a rezigované, lidé se chovají odevzdaně nebo uvádí, že myšlení ztrácí perspektivu, je omezené a stahuje se do sebe, chování se stává často kriminálním.¹⁴⁴

Chudoba mění způsob myšlení a vzorce chování. Psychologické náklady chudoby a psychologické benefity, ačkoliv mají silný vliv na její prevalenci nebo potlačení, nejsou brány v potaz v programech zaměřených na boj s chudobou. Je nutné

¹⁴¹ Viz. vlastní výzkum.

¹⁴² MVCR Vloženo z: WWW <<https://www.mvcr.cz/clanek/chudoba-je-problem-bohatych.aspx>>.

¹⁴³ MAREŠ, P., 1999. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-61-3, s. 111.

¹⁴⁴ Viz. Vlastní výzkum. Výsledky. Otázka 14

uvažovat o psychologických proměnných jako o novém intervenčním cíli pro zmírnění chudoby.¹⁴⁵

K psychologické intervenci často shodně uvádějí, že v jejich zaměstnání není na klienta dostatečný čas a tím trpí i psychologický posun na straně klienta.

Respondenti si uvědomují to, jak chudoba ovlivňuje životy a shodují se na tom, že vždy spíše negativnímu. Jsou jisté názory, jež spojují sociální pracovníky napříč časem, a generují tak témata, která nikdy nevychladnou ať je kontext doby jakýkoliv. K tématu se ze starší „povinné“ četby pro sociální pracovníky dočítáme, že chudoba nepůsobí sociálně *úchylně*, avšak připravuje pro sociální *úchylnost* půdu.¹⁴⁶

Při práci s klienty spadajícími do Kultury chudoby, by čistě psychologickou intervenci jako řešení jejich psychosociální situace zvolili 4 z 11, dalších 6 by kombinovali psychologickou intervenci s ekonomickou podporou. Pouze jeden respondent zamítl psychologickou intervenci jako řešení a soustředil se pouze na ekonomickou podporu, při tom velká část respondentů SP 2, SP 3, SP 4, SP 5, SP 6, SP 7, SP 8, SP 9 odpověděla, že sociální dávky nejsou řešením chudoby. Např: SP 6 k tomu říká: „*Díky tomu že právě tohle je moje práce tak musím říct, že dávky pomoci hmotné nouze je pouze dočasná pomoc na uhrazení základních životních potřeb nikoli plná kompenzace. S chudobou nepomáhají, jak jsem řekla, slouží k dočasnému překlenutí ale ne k vyřešení dlouhodobé chudoby.*“

Aspekt, který výrazně ovlivňuje chování je stres, který v tomto kontextu výrazně snižuje ochotu riskovat, což snižuje šanci dostat se z chudoby.¹⁴⁷ To souvisí i se změnami, které by byli nutné pro změnu situace jedinců, kteří v Kultuře chudoby vyrůstali a žijí. Nejčastěji se vyskytující stresujícím činitelem je změna. Jakákoliv změna, dokonce i změna k lepšímu, je stresující. Se změnou přicházejí strach, nejistota a pochyby. Změna vyžaduje učení a přizpůsobování novým podmínkám. Jiným možným stresujícím činitelem je ztráta kontroly a pocit bezmoci.¹⁴⁸ Problémem je, že to, co se po léta předává výchovou je jen těžko ovlivnitelné a právě SP 8 zařadil předanou naučenou bezmoc jako vzorec, jež si tato kultura předává.¹⁴⁹

¹⁴⁵ HAUSHOFER, J., FEHR, E. (2014): *On the psychology of poverty. Science, 344, č. 6816, s. 862–867.* [on line 2014] ©[13. 6. 2021] Dostupné na: WWW: < <http://mindprobe.cz/psychologie-chudoby/> >

¹⁴⁶ KRAKEŠOVÁ-DOŠKOVÁ, M. *Psychogenese sociálních případů.* Nakladatelství Nová osvěta v Praze, 1946, ISBN neuvedeno, s. 185.

¹⁴⁷ HAUSHOFER, J., FEHR, E. (2014): *On the psychology of poverty. Science, 344, č. 6816, s. 862–867.* Dostupné na: WWW: < <http://mindprobe.cz/psychologie-chudoby/> >

¹⁴⁸ CHARVÁT, J. *Život, adaptace a stress.* Praha: Avicenum, 1970. ISBN 80-90-1601-4. s. 56.

¹⁴⁹ Viz. Vlastní výzkum. Přílohy. Rozhovor se SP 8

Transgenerační přenos je dalším hojně zmiňovaným aspektem života lidí Kultury chudoby.

Autorka práce může proto napsat, že si sociální pracovníci uvědomují sílu tohoto jevu. Nemluví sice přímo o transgenetickým přenosu, ale uvádějí spojení jako např: SP 2 předávají si vzorce, které jdou proti společnosti, SP 4 považuje předávání vzorců za vznik Kultury chudoby. SP 9 celkem přesně uvedl: *člověk se do chudoby narodí a podle vzorců chování ve kterých vyrůstá a žije se odvíjí jeho životní standarty, motivy, postoje. Tak pak jedná tak jak je naučený*.¹⁵⁰ Jak již bylo zmíněno už průkopnice české sociální práce Marie Krakešová-Došková, si uvědomovala, jak dalece je člověk ovlivněn touto sociální dědičností. Atmosféra v rodině totiž opřádá její členy imaginárními vlákny a proniká nehmotnou silou tvárlivou dědičnou základnou budoucích životů, které na ně působí přímo i nepřímo. Uvádí, že hrubé nebo lhostejné, klidné nebo nervózní soužití nezůstane bez účinku na dítě.¹⁵¹ A samozřejmě pak na celý život jedince.

V diskuzi je také nutné zmínit dětství a následné problémy ve výchově, které respondenti taktéž uváděli. Dětství má v KCH opomíjenou roli, o to více by se respondenti zaměřili právě na něj. SP 9 že program pomoci by vystavěl právě u dětí, řekl: *„Můžeme začít se změnou ve školách. Do škol docházejí děti ze sociálně slabších nebo přímo chudých rodin. Učitelé se mohou začít snažit změnit pohled dětí na to, jak má jedinec správně uvažovat ohledně rodinného zázemí, jak si vybrat zaměstnání*.”¹⁵² SP 4 vidí dětství jako životní období, kde se dá ničit psychologické a sociální jádro chudoby, řekl k tomu: *„Dobré přístupné vzdělání. Ve škole bývají psychologové, ti mohou už od dětí působit a terapeuticky pomáhat. Nebo propojit práci psychologa a sociálního pracovníka v rámci školství. Ti by navrhli společný sociálně psychologický plán pomoci*.”¹⁵³ Stejného názoru je i SP 2, jež řekl: *„Vzdělání rozšiřuje obzory, pomáhá se začlenit a vidět víc životních cest. Tlačít klienty do toho aby dbali na vzdělání dětí a tím přerušily koloběh naučené bezmoci*.”¹⁵⁴ SP 8 uvedl, že působením na děti by se dalo oslovit dnešního mladého člověka vyjma vlastního individuálního prožitku a prospěchu, řekl k tomu: *Působit na děti, které jsou ještě tvárné a působit i na rodiče aby děti měli lepší budoucnost. Kdo má děti tak určitě chápe, že kvůli dětem*

¹⁵⁰ Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 2, SP 4, SP 9.

¹⁵¹ KRAKEŠEVÁ-DOŠKOVÁ, M. *Psychogenese sociálních případů*. Nakladatelství Nová osvěta v Praze, 1946, s. 55.

¹⁵² Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 9

¹⁵³ Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 4

¹⁵⁴ Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 2

*rodiče dokáží hodně, někdo cokoliv. Šla bych na ně přes děti.*¹⁵⁵ Právě zde se najde místo pro činnost sociálního pracovníka.

Autorka diplomové práce tak s návrhy z vlastního empirického výzkumu došla k závěru, že řešením je školská sociální práce, kterou vidí jako vhodné řešení problematiky plynoucí ze sociálně psychologických aspektů typických pro Kulturu chudoby. I v Bílé knize se píše, že se zvyšuje počet dětí ohrožených ve vývoji znevýhodňujícím socioekonomickým prostředím, žáků s problémy v učení, osobnostním vývoji či sociální adaptaci, žáků zneužívajících návykové látky, šikanujících i šikanovaných a s prekriminálním až kriminálním jednáním. Ukazují se i nové požadavky související s měnící se rolí školy. Vedle už tradičního poskytování odborné pomoci pro podporu vzdělávání, profesní orientaci a volbu vzdělávací dráhy půjde i o posílení prevence sociální patologie, o podporu a vytváření podmínek pro rozvoj osobnosti žáků a harmonizaci vztahu rodiny a školy, o podporu integrace dětí se zdravotním postižením do běžných typ škol a o tvorbu inkluzivního prostředí. Poradenské služby bude třeba zaměřit více na rozvoj osobnosti, na podporu talentů, na vzájemnou interakci mezi žáky a učiteli, a zvýraznit jejich preventivní roli.¹⁵⁶

Obecným cílem činnosti školního sociálního pracovníka je sociální prevence ve vztahu k sociální práci je souborem opatření, jimiž se předchází sociálnímu selhání, a to zejména těm typům selhání, které ohrožují základní hodnoty společnosti, jako jsou ve výzkumu mnohokrát zmíněná kriminalita, prostituce, toxikomanie, xenofobie, rasismus, sociální parazitizmus, násilí apod.¹⁵⁷

Již v průběhu empirického šetření se v různých odpovědích objevovalo téma školství či celkově vzdělání a práce s dětmi již na základních školách. U jednoho z respondentů dokonce zaznělo, že by byla vhodná spolupráce školního psychologa a sociálního pracovníka. SP 5 uvedl: *„Dál už na základce by se měli děti dozvědět kdo je sociální pracovník, jakou práci má a že je tady právě pro takové klienty, je dostatečně vzdělanej a schopnej takovým lidem nějak profesionálně pomoci.“*¹⁵⁸

Návrh řešení tak přirozeně vyplývá z empirického šetření, které je podloženo praxí zkušených sociálních pracovníků. Ti často poukazovali na potřebu dostupného vzdělání a rovných příležitostí v oblasti školství.

¹⁵⁵ Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 8

¹⁵⁶ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, Bílá kniha*. Praha 2001, Taurius, ISBN 80-211-0372-8, s. 36.

¹⁵⁷ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0, s. 285.

¹⁵⁸ Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 5

Největším problémem je to, že profese sociálního pracovníka ve školském systému není definována, koncepčně zpracována a legislativně vymezena. Navzdory tomu vnímá autorka diplomové práce školskou sociální práci jako vysoce potřebnou.

V současné době, s nárůstem problémových jevů u dětí a mládeže, musí být školní prostředí připraveno tyto situace řešit. Aktuálně existuje ve školství v ČR poradenský systém v čele s výchovnými poradci, metodiky prevence, školními psychology apod. Žádný z nich však neposkytuje provázanost svého působení a možnost efektivního jednání na úrovni prostředí-školy, rodiny a komunity jako právě sociální pracovník.¹⁵⁹

Respondenti výzkumu mají zkušenosti i s popisovaným efektem zvaným time-discounting. Jde o efekt, kdy je tendence dávat větší hodnotu odměnám, které jsou časově blíže, od svých časových horizontů, které jsou dále.¹⁶⁰ Sice neuvedli přesný název jevu, ale měli zkušenosti s chováním klientů, které takový jev prezentuje. SP 3 to uvedl přímo jako vzorec chování, který si tito lidé mezi sebou předávají: „*Tito lidé nevládají vidět dlouhodobou perspektivu, žijí přítomností a všechno chtějí hned a nejlépe bez námahy.*“¹⁶¹ SP 10 uvedl: „*Znalost hodnoty statků, to že na televizi si musím vydělat, pokud se rozbila, rozbila se mi lednice, musím ji nechat opravit, sehnat opraváře, snažit se sám o nápravu. Radši hledají rychlá řešení, dojdou si na sociálku oni mu dají na novou. Jasně postrádají hodnotu práce a vzdělání.*“¹⁶² SP 11 uvedl: „*Člověk je orientován na přítomnost, nedůvěřuje policii a jiným institucím, provází ho sklony ke kriminalitě, k půjčování peněz za vysoké úroky, zastavování věcí, získávání vzdělání nepatří mezi priority.*“

Sociální pracovníci se s jevem setkávají, nepřemýšlí o něm ale hlouběji jako o jevu ani o jeho genezi. Počátky takového jednání jsou v člověku od pradávna. Je nutné připustit, že chování lidí má vedle kulturně-ekonomických determinant svůj biologický základ, jenž vznikl v průběhu biologické evoluce.¹⁶³ Podrobnější popis v propojení s výsledky je v kapitole Time-discounting.

Posledním okruhem, jež je třeba oddiskutovat, je, jak se ujala psychologická intervence při řešení chudoby a zda je tak terapeutické paradigma součástí řešení? Již

¹⁵⁹ MPSV., *Sešit sociální práce, Role sociálního pracovníka ve školství*. Č. 1/2017, ISBN neuvedeno, s. 6-8.

¹⁶⁰ WIKIPEDIE [on line] © [cit. 13. 6. 2021] Dostupné na: WWW: <https://en.wikipedia.org/wiki/Time_preference>.

¹⁶¹ Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 3.

¹⁶² Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 10.

¹⁶³ HOUDEK, P. (2008). © [on line] Časové preference z pohledu kognitivní neurovědy. [19. 5. 21] Dostupné na: WWW: <Time Preferences in the Perspective of Cognitive Neurosciences. E-Logos, Electronic Journal for Philosophy. 2008>.

v otázce, která se ptá po tom, zda je lepší na klienta působit psychologicky nebo ekonomicky respondenti SP 2 a SP 3 samovolně uvedli, že ve své práci nemají dostatek času na psychologickou intervenci. Např: SP 3 konkrétně řekl: „*Referent a sociální pracovník v jednom teda co se týče úřadů, má čas tak akorát na zpracování žádostí, provede šetření na které je stanovený čas. Nějak cíleně promluvit s klientem, dodat mu sebevědomí, probrat jeho situaci a nechat ho vyventilovat jeho pocity, na to není prostor.*“¹⁶⁴ Pro propojení přístupu psychologického i ekonomického jsou respondenti SP 2, SP 3, SP 7, SP 8, SP 9, SP 11. Např: SP 8 uvádí, „*že jeden přístup ovlivňuje druhý, proto by bylo dobré je nějak provázat. Díky psychologickému přístupu se vnitřně zvednou a tím by se mohla zvednout i jejich ekonomická situace. Ekonomická podpora by pak nemusela být tak vysoká, než kdyby se psychosociální pomoc nevyužila.*“¹⁶⁵

Respondenti SP 1, SP 5, SP 6 a 10 uvedli, že by na klienty působili jen psychologicky. Např: SP uvedl: „*že by na klienta působil psychologicky, protože tím je pomoc trvalejší a hlubší. Může tímto přístupem změnit klientův pohled na věc a více bytostně motivovat na rozdíl od peněz.*“¹⁶⁶ Krakešová-Došková uvádí, že psychologicko-výchovná sociální terapie pomáhá klientovi získat kritický pohled na svůj problém a tím se prostřednictvím SP zredukuje jeho problémy, respektive vyřeší.¹⁶⁷

Podmínkou pro sociálního pracovníka vycházejícího z terapeutického paradigmatu je znalost psychologie a absolvování psychoterapeutického výcviku, případně využití služeb psychologa či psychoterapeuta.¹⁶⁸ Přesto že si terapeutický výcvik dodělává pouze SP 1, mohou ostatní využít jiné nenáročné metody, jež podpoří psychologický přístup např: aktivní naslouchání, viz. více v kapitole Terapeutické paradigma.

SP 1, SP 3, SP 5, SP 7, SP 8 uvedli, že mají ve svém zaměstnání dostatek času na psychologickou intervenci. SP 1, SP 6, SP 8, SP 9, SP 10 a SP 11 uvedli, že školení v psychologické intervenci je dobrovolné.¹⁶⁹ Vzhledem k nepovinnosti školení v oblasti psychologické či psychosociální pomoci není povinnost se terapeutickým paradigmatem zabývat. Ale vzhledem k tomu, že psychologické působení odmítl jen jeden respondent SP 4 se slovy: „*tito klienti z Kultury chudoby slyší pouze na ekonomickou pomoc,*

¹⁶⁴ Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 3.

¹⁶⁵ Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 8.

¹⁶⁶ Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 1.

¹⁶⁷ BRNULA, P., KODYMOVÁ, P., MICHELOVÁ, R. IRIS – Vydavatelstvo a tlač, s. r. o., 2014, ISBN 978-80-89726-00-4, s. 69.

¹⁶⁸ NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno, 200, Marek Zeman. ISBN 80-903070-0-0 s. 14-16.

¹⁶⁹ Viz. Vlastní výzkum, Výsledky.

protože jsou na ni zvyklí a nic jiného je nezajímá,“¹⁷⁰ může autorka konstatovat, že je terapeutické paradigma bráno v úvahu v mnoha případech. Jak závěrem potvrdil SP 5, který uvedl: *„díky časovému prostoru má možnost věnovat se psychologické intervenci, i když podporována není, přesto se snaží pozitivně působit na klienty. Uvádí, že psychologická složka práce s klientem se od práce oddělit nedá.“*¹⁷¹

¹⁷⁰ Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 4.

¹⁷¹ Viz. Vlastní výzkum, rozhovor se SP 5.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo zjistit, jak se sociální pracovníci orientují v Kultuře chudoby. K naplnění cíle pomohli obecné výzkumné otázky, které byly zaměřeny na znalosti týkající se Kultury chudoby, na to, jakým směrem sociální pracovníci směřují svou intervenci a zda se psychologická intervence užívá při řešení chudoby, s čímž souvisí i terapeutické paradigma. Cíl práce, jež byl v diplomové práci stanoven se podařilo naplnit i přes komplikace plynoucí z pandemie Covid-19. Komplikace se projevíly při výzkumném šetření, kde se muselo odstoupit od rozhovorů tváří v tvář k rozhovorům telefonickým. I tyto telefonické rozhovory byly ovlivněny soukromými situacemi respondentů ovlivněných touto pandemií. Práce je psána tak aby byla přínosem nejen pro odbornou veřejnost ale i pro všechny čtenáře, které toto téma zajímá.

První obecná výzkumná otázka se zaměřovala na obecné znalosti týkající se Kultury chudoby. Respondenti se v odpovědích scházeli s odbornou literaturou, z praxe a znali typické znaky, dokázaly si vybavit jednotlivé případy. Tato informace je autorkou hodnocena kladně, sociálním pracovníkům pouze chybí znalosti odborných názvů, jež uváděli např: nikdo z respondentů neuvedl konkrétní název-transgenerační přenos či time-discounting. V obou případech ale znaly a uváděli podstatné znaky. Autorka práce nevnímá toto zjištění jako zásadní pro výkon sociální práce, vidí zde možnosti pro zvyšování odbornosti sociálních pracovníků.

Zbylé dvě otázky se zajímaly využití psychologie a tím i terapeutického paradigmatu. Znalosti psychologie a psychologická intervence jsou důležité pro pochopení Kultury chudoby a uznání neviditelných psychologických aspektů, jež ovlivňují celý život již od dětství, jež je v popisované kultuře tak specifické a vedlo respondenty i autorku k zamýšlení se nad řešením problematiky již od dětství. Ve shodě s respondenty autorka práce v diskuzi stručně navrhla školskou sociální práci jako vhodné místo pro psychosociální působení sociálního pracovníka.

Ze všech popsaných aspektů, jež respondenti hojně zmiňovali, opomněli stres, jež je také činitelem ovlivňující negativně život jedinců, kteří žijí v Kultuře chudoby. Tato diplomová práce by tak mohla být sociálním pracovníkům nápomocna ve stručném doplnění informací, jež jim částečně chybí či inspirací, jak nahlížet v širším kontextu na své klienty.

Psychologické působení na klienta navrhl pouze jeden z respondentů, proto autorka práce konstatuje, že psychologická složka práce je v řešení problematiky zastoupena. Jak uvedla respondentka SP 5, „*psychologická složka práce se od práce s klientem oddělit nedá.*“, a to i přes to, že je problémem nedostatek času a nepovinnost školení v této oblasti.

Seznam použitých zdrojů

Seznam použité literatury

- BUCHTOVÁ, B., ŠMAJS, J., BOLELOUCKÝ, Z., 2013. *Nezaměstnanost*. 2. Přepřacované aktuální vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4282-3. s. 192.
- BROŽOVÁ, D., 2003. *Společenské souvislosti trhu práce*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-16-4. s. 87-88.
- BRNULA, P., KODYMOVÁ, P., MICHELOVÁ, R. IRIS – Vydavatelstvo a tlač, s. r. o., 2014, ISBN 978-80-89726-00-4, s. 68.
- DOYA, K., 2008. *Modulators of decision making*. *Nature Neuroscience* 11, s. 410-416.
- FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-717-8063-4., s. 383.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2003. ISBN 978-80-257-0807-1. s. 64.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X s. 776.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. - Praha: Portál, ISBN 80-7367-040-2 s. 50.
- HIRT, T., JAKOUBEK, M., *Souhrnná zpráva o realizaci výzkumného projektu HS 108/3, dlouhodobý stacionární výzkum sociálně vyloučených romských komunit*. FHS ZČU Plzeň. s. 2-5.
- KAHNEMAN, D. *Myšlení rychlé a pomalé*, Jan Melvil Publishing, 2012, ISBN 978-80-87270-42-4, s. 23-47.
- KRAUS, J. *Nový akademický slovník cizích slov*, Academia Praha, 2005, ISBN 978-80-200-1351-4. s. 485.
- KRAKEŠEVÁ-DOŠKOVÁ, M. *Psychogenese sociálních případů*. Nakladatelství Nová osvěta v Praze, 1946, s. 53.
- KOUKOLÍK, F., DRTINOVÁ, J. *Vzpouza deprivantů*. Galén, 2006, ISBN 978-80-7262-814-8, s. 87-92.

POKOJ A DOBRO. Česká biskupská konference, Sekretariát České biskupské konference 2010, ISBN neuvedeno, s. 28.

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ, *Politiky a paradigmatu sociální práce, Co jsme zdědili a co s tím uděláme?* Zlín 2001, ISBN 978-80-7318-994-5, s. 25.

VESELÁ, M., POSPÍŠILOVÁ, K., MAZEL, M., BALABÁNOVÁ, H. *Sociální vyloučení, dobrá praxe a řešení*. Společně k bezpečí, o. s. Praha 2009, s. 50-55.

MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Vydání první. Praha: VÚPSV, 2006. ISBN 80-87007-15. s. 41.

MAREŠ, P., 2002. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 3. upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-08-3. s. 85-91.

MAREŠ, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-61-3. s. 74.

MIKULAŠTÍK, M. *Manažerská psychologie*. Grada Publishing a. s. 2015, ISBN 978-80-247-9835-6, s. 20.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0, s. 285.

MATOUŠEK, O., *Základy sociální práce*. Portál, s. r. o., Praha, 2001, ISBN 80-7178-473-7, s. 187.

MPSV., *Sešit sociální práce, Role sociálního pracovníka ve školství*. Č. 1/2017, ISBN neuvedeno, s. 6-8.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, Bilá kniha*. Praha 2001, Taurius, ISBN 80-211-0372-8, s. 36.

NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Academia. 2003, ISBN 80-200-0993-0, s. 179-180.

NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno, 2001: Marek Zeman. s. 14-16.

SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P., VEČERNÍK, J., ZELENÝ, M., *Monitorování chudoby v České republice: výzkumné centrum Brno*, VÚPSV Praha, 2002. 123 s. 4.

SMITH, A., 1759/1853. *The Theory of Moral Sentiments*. Henry G. Bohn, London.

SCHAUTOVÁ, N. *Rozhodování a intuice*, Portál s. r. o. 2016, ISBN 978-80-262-1136-5, s. 11.

ŠPILÁČKOVÁ, M., NEDOMOVÁ, E. *Metody sociální práce s jednotlivcem*. Ostravská univerzita v Ostravě ISBN 978-80-7464-434-4, s. 23.

ŠVARŤÍČEK, J. A KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Portál, 2007 ISBN 978-80-7367-313-0. s. 160-162.

TOUŠEK, L., *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Přehledová studie 07/11, CAAT, FF ZČU 2007

Seznam internetových zdrojů

MPSV, [on-line]. © Ministerstvo práce a sociálních věcí Dostupné na: <

<https://www.mpsv.cz/-/nezamestnanost-zustala-v-zari-na-3-8-pocet-uchazecu-mirne-klesl>> .

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: MPSV, © 2021 [cit. 15. 2. 2021].

Dostupné na: WWW:< https://ppropo.mpsv.cz/zakon_108_2006>.

HKS [online]. Praha, © HKS 2005-2021 [cit. 15. 2. 2021]. Dostupné na: WWW:<

<https://>

<http://www.hks.re/wiki/kultura_chudoby_koziskova_stankova_krpatova_lesageova_p_olasek>.

STEM, Trendy 10/2010 [on-line]. © 2010 [cit. 28. 2. 21] Dostupné na: WWW:

<http://www.parlamentnilisty.cz/profily-sprava/user-data/06B091AE/file/20367-STEM_problem_chudoby_1010.pdf>.

VIKIPEDIA, Creative Commons [on-line]. © 2021 [cit. 2018–12–19] Dostupné na:

WWW: < <http://www.cs.wikipedia.org/wiki/Kultura>>.

NNDB. [on line] Copyright ©2019 Soylent Communications [cit. 16. 6. 2021]

Dostupné na: WWW: <<https://www.nndb.com/people/351/000117997/>>.

VIKIPEDIA[on-line]creativecommons ©2020[cit. 1. 5. 21]Dostupné na: WWW:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Pr%C3%A1h_chudoby> .

PF. JCU, Projekt Varianty, Člověk v tísní, společnost při ČT, o. p. s., 2002 [online]. © 2021[cit. 2018–12–19]. Dostupné na: WWW:

<<https://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b01obecnatemata/02.pdf>>.

SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, Společnost filantropická v Petruskových Společnostech [on-line]. © 2006 [cit. 28. 3. 21]. Dostupné na: WWW: <<http://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Chudoba>>.

INVESTIČNÍ WEB [on line] Lukáš Kovanda © Investiční web [19. 5. 21] Dostupné na: WWW: <<https://www.investicniweb.cz/osobni-finance/financni-vzdelavani/12-nerozumu-jez-nas-pripravuji-o-penize>>.

Houdek, Petr. (2008). © [on line] Časové preference z pohledu kognitivní neurovědy. [19. 5. 21] Dostupné na: WWW: <Time Preferences in the Perspective of Cognitive Neurosciences. E-Logos, Electronic Journal for Philosophy. 2008>.

WIKISOFIA [on line] Creatyve Commons Attribution Share Alike License© 2013
ISSN: 2336-5897 [20. 5. 21] Dostupné na: WWW: <https://wikisofia.cz/wiki/Procesy_rozhodov%C3%A1n%C3%AD_a_psychologick%C3%A9_teorie_rozhodov%>.

Seznam použitých zkratk

SP – Sociální pracovník

KCH – Kultura chudoby

ÚP – úřad práce

Seznam příloh

Příloha č. 1 Otázky polostrukturovaného rozhovoru

1. Jak se dle vás obecně vyznačuje Kultura chudoby. Co je pro ni dle vás typické?
2. Z jakého důvodu se do společnosti vžilo rčení, že *za chudobu si může každý sám?*
3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?
4. Čím dle vás vzniká kultura chudoby?
5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?
6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?
7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?
8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?
9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?
10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka s výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?
11. Zdá se vám lepší působit na klienty psychologicky nebo ekonomicky a proč?
12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školeni či podporováni?
13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?
14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

Příloha č. 2 Polostrukturované rozhovory

1. Polostrukturovaný rozhovor se SP 1
2. Polostrukturovaný rozhovor se SP 2
3. Polostrukturovaný rozhovor se SP 3
4. Polostrukturovaný rozhovor se SP 4
5. Polostrukturovaný rozhovor se SP 5
6. Polostrukturovaný rozhovor se SP 6
7. Polostrukturovaný rozhovor se SP 7
8. Polostrukturovaný rozhovor se SP 8
9. Polostrukturovaný rozhovor se SP 9
10. Polostrukturovaný rozhovor se SP 10
11. Polostrukturovaný rozhovor se SP 11

Příloha č. 1 Polostrukturovaný rozhovor se SP 1

1. Jak se dle vás obecně vyznačuje Kultura chudoby. Co je pro ni dle vás typické?

„Kultura chudoby se myslím, dle mého vytváří na základě nedostatku příležitostí a v důsledku žití na okraji společnosti, kde je nutné najít jinou funkční strategii přežití. Je odlišná od norem a hodnot většinové společnosti.

Myslím, že jsou vidět hlavně negativa jako žití v přítomnosti, nedůvěra v instituce, nepodnětné prostředí případně prostředí s nevhodnými podněty a vzory. Určitě kriminalita a taky ztížená možnost rozvoje individuality. Myslím, že se dají najít ale i pozitiva jako sousedská výpomoc či vzájemná pomoc mezi rodinami a celkově rodinná pospolitost.“

2. Z jakého důvodu se do společnosti vžilo rčení, že za chudobu si může každý sám?

„Domnívám se, že se to může předávat z toho důvodu, že každý je vnímán především jako strůjce svého osudu.“

3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?

„Podpora pravidelné mravenčí sociální a komunitní práce s lidmi na okraji společnosti.“

4. Čím dle vás vzniká kultura chudoby?

„Tak toho je asi víc. Osobnostní nastavení a výbava člověka. Rodinná tradice, jako chování, co si předávají. Příslušnost k minoritě. Zažité stereotypy myšlení ve společnosti. Nerovný přístup k příležitostem ve společnosti.“

5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?

„Tady zase vidím problém s vytvářením nerovných příležitostí. To dělá hodně. Pak segregaci a nevhodnou práci s dětmi. No, vytváření předsudků to je asi věčný problém. Celkově absence přemýšlení o předsudcích, o tom, co to je. Nedostatečnou podporou sociální a komunitní práce. Lidi ani často neví co to je.“

6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?

„Určitě sebevědomí-jsem někdo míň, v životě nemám šanci se z toho dostat...Ostatní lidé jako tedy lidé z majority jsou nepřátelé. Obrácený rasismus a zase předsudky.“

7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?

„Pomáhají řešit aspoň totální propad do bídy a udržuje alespoň nějakou minimální životní úroveň, kdy se dá ještě přežít. Člověk nezůstane úplně bez prostředků.“

8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?

„Při pracovním styku brát ohled na celou osobnost a snažit se zařazovat klienty do běžné společnosti. Pracovat na odstranění předsudků.

9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?

„Tady vidím řešení v komunitní dlouhodobé práci podporované státem směřující k aktivizaci komunity. Důležité je podporované zaměstnávání, práce je prostě důležitá. Nejde jen o finanční prostředky, které z ní jsou ale i určité sebevědomí. Změna společenského klimatu v chápání kultury chudoby nebo sociálního vyloučení... teda jako osvěta a vzdělávací programy a výchova ve školách, která má vést k pochopení fenoménu, a ne k jeho soudu.“

10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka zapadajícího do kultury chudoby s výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?

„Oslovit něčím, co mu bude připadat smysluplné a může tím někomu pomoci nebo tím přispěje ke zlepšení nějakého problému. Pomohlo by zapojení do celého procesu pomoci, aby se na něm nějak sám podílel a zapojil se jako odborník na svojí situaci“

11. Zdá se vám lepší působit na klienty psychologicky nebo ekonomicky a proč?

„Psychologicky v širším slova smyslu. Protože myslím že, mohu změnit jeho pohled na věc, mohu ho přesvědčit, mohu ho motivovat více bytostně na rozdíl od peněz. Pomoc tím bude hlubší a trvalá.“

12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školeni či podporováni?

„Určitý prostor tady jako je. Máme možnost se vzdělávat i v oblasti psychologické práce s klientem v rámci povinného vzdělávání sociálních pracovníků. Sám si dělám psychoterapeutický výcvik. Je ale důležitý vědět, že někteří klienti potřebují už spíš psychoterapii a ta jde logicky mimo rámec role sociálního pracovníka respektive nějaké hlubší psychologické intervence.“

13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?

Mají často jenom hodnoty, který souvisí s možností uspokojování základních životních potřeb. Pokud sotva zajišťují své základní životní potřeby, těžko mohou zajišťovat ty vyšší ve smyslu Maslowovi pyramidy potřeb. O tom asi tak nepřemýšlí. Myslím, že to, co pro ně není hodnotou je vzdělání.

14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

„Lidé žijící v chudobě a sociálním vyloučení žijí v režimu, jak bych tak řekl - musím přežít, podle toho se i chovají, není jim cizí různé patologické chování jako krádeže. I od toho se vytváří způsob myšlení a přemýšlení, myšlení se mění na nepřátelsky laděné a člověk se uzavírá. Lidé žijící v sociální síti žijí v režimu-mohu se

*rozvíjet. Mezi přežitím a rozvíjením je velká propast. Proto ty
rozdíly.“*

Příloha č. 2 Polostrukturovaný rozhovor se SP 2

1. Jak se dle vás obecně vyznačuje Kultura chudoby. Co je pro ni dle vás typické?

„Pod kulturou chudoby si vybavím minimální mzdu, dávky hmotné nouze, hodně klientů v azylovém domě, noclehárnu. Je to nechození do stálého zaměstnání, pouze vysedávání u kávy, piva, kouření cigaret, nadávání na špatný systém, nemožnost získat zaměstnání, neposílání dětí do škol, romská gettha. A všechno je to pořád dokola, ti lidé žijí v kruhu, ve kterém se točí“

2. Z jakého důvodu se do společnosti vžilo rčení, že za chudobu si může každý sám?

„Asi proto, že je každý tvůrce svého osudu, kdo chce, může pracovat a může si vydělat, prostě se může mít lépe, než aby pouze pasivně čekal na vyplacení dávek od státu.“

3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?

„Osvětou, stejnými podmínkami ke vzdělání, získání zaměstnání, bydlení, nediskriminování určitých skupin lidí, zlepšení sociálních vztahů a podpora menšinové společnosti. Opravdu toho není málo...“

4. Čím dle vás vzniká kultura chudoby?

„Špatným vzorcem rodiny kdy děti odkoukají od rodičů jejich životní styl, a pak v něm pokračují dál. Samozřejmě je to více faktorů no,

žádné nebo špatně zvolené vzdělání záleží hodně na kraji a pracovních příležitostech, v některých krajích je větší nedostatek pracovních míst. Diskriminace se taky podílí na nemožnosti se zařadit do pracovních procesů. Předsudky zaměstnavatele taky. Nejčastěji vzniká ve vyloučených lokalitách v getthu, vzniká také rozvodem, nemožností matek samoživitelek uživit své děti a pak získat lepší povolání, navazuje neplacení výživného otcem, častým stěhováním.“

5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?

„Nechce pomoci lidem na okraji společnosti, lidem na pokraji chudoby, strachem, jednoduše se odvrací od problémů. Diskriminace skupin, které do této kultury nejčastěji spadávají, xenofobie a rasismem...to tak je.“

6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?

„Nezájem o všechno, kriminalitu, závislosti na návykových látkách, kterou často vidí zblízka, parazitování na sociálních dávkách to je také velmi blízké. Většinou vzorce, které jdou proti vzorcům většinové společnosti.“

7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?

„Ne příliš dobře. Lidé dávky jen zneužívají, nejsou motivováni hledat si stále zaměstnání, mít stálý plat, možnost pracovního růstu ne. Alespoň na druhou stranu, že dávky jsou, jinak by ti chutí přepadávali „bohaté“ a brali jim peníze a majetek. Byli bychom na ulicích i doma neustále ozbrojený“

8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?

„Vzdělání rozšiřuje obzory, pomáhá se začlenit a vidět víc životních cest. Tlačit klienty do toho, aby dbali na vzdělání dětí a tím přerušily koloběh naučené bezmoci.“

9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?

„Každopádně na nových pracovních podmínkách, pracovní uplatnění, aby začali pracovat, měli možnost si vydělat, začlenili se do běžný naší společnosti.“

10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka s výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?

„Zlepšením života okolo nás, na celé zemi. Zachováním lepšího životního prostředí pro další generace, vždyť ta další generace jsou jeho potomci, proč jim nepředat něco lepšího?“

11. Zdá se vám lepší působit na klienty psychologicky nebo ekonomicky a proč?

„Myslím, že nejlepší je kombinace obojího, protože se tím snažíme řešit vše co se klienta týče, jak stresující chybějící finance, tak frustrující stav, který z toho plyne. Je dobře, když si jedinec nejprve sám v sobě uvědomí, co musí pro sebe a svou rodinu udělat a pak začne konstruktivně přemýšlet. Nejprve bych dala psychologicky,

a když nezabere psychologie, na kterou není moc času, tak peníze jsou hybatel všeho.“

12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školeni či podporováni?

„Ne příliš velký prostor není, ale když vidíme, že člověk potřebuje pomoc a podporu, rádi mu sami za sebe pomůžeme. Nejsme v ničem školeni ani podporováni. Já sama za sebe se snažím pro klienta udělat maximum, je to pro pocit dobře odvedené práce, a že lidé si mají pomáhat.“

13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?

„Hodnotu zdraví velmi podceňují, protože často kouří, alkohol ani nemluvim... no a drogy. Práci ani jako hodnotu neberou. Vzdělání, sebelásku, pracovitost, emancipace, přesvědčení o svém sebevědomí.“

14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

„Jsou vystaveni stereotypu, že si za svou chudobu mohou sami, nejsou motivováni dlouhodobým a stálým výdělkem, stačí jim jednorázové přivydělání. Ani nemají sílu měnit zajetej život, berou se tak, že jsou společností zaškatulkováni do pozice chudého člověka a odsud cesta nevede. Zvykly si na chudobu, možná jim i vyhovuje, nemusí nic dělat, pro něco se honit, po něčem dychtit. Myšlení se tak přesunuje od naděje k beznaději a ta vede k nekontrolovanému patologickému jednání. Pozitivní myšlení se tak potom mění na

negativní. Myslí sobecky, jen na sebe a jenom na uspokojování svých potřeb, chovají se bez zábran.“

Příloha č. 3 Polostrukturovaný rozhovor se SP 3

1. Jak se dle vás obecně vyznačuje Kultura chudoby. Co je pro ni dle vás typické?

„Tak podle mě vyznačuje hlavně nechutí k práci, nebo teda k nějaké dlouhodobé práci. Vím, že tito lidé umí spoustu věcí, často jsou manuálně zruční a nemají problémy s prací na černo. Takové ty melouchy, když potřebují, když dochází peníze. Ale denně vstávat do práce, v té práci se nějak vypracovat to už vůbec ne. Typický znak vidím hlavně v tom, že nemají dlouhodobý cíl, nedokážou věci dotahovat do konce a veškeré instituce vidí jako nepřátelské a zaujaté. Jako by ze sebe dělaly oběti společnosti.“

2. Z jakého důvodu se do společnosti vžilo rčení, že za chudobu si může každý sám?

„To je celkem těžká otázka, těch proměnných je hodně. Určitě se každý během života může ocitnout v nějaké tíživé situaci, ale každý z nás má možnost pracovat a postupně se z toho nějak dostat. Problém je, když se člověk do takové, sociálně slabé rodiny narodí, to je náročné, má nějaké návyky a svět vidí skrz to v čem žil. Nicméně z mojí práce vím, že i když je doba teď náročnější tak práce je pořád dost, jde jen o to opravdu chtít. A nečekat že se všechno hned napraví. Takže abych se vrátila k otázce tak se tohle rčení vžilo proto, že když to zvládá většina tak proč né ten zbytek. Ano, často si lidé za chudobu můžou opravdu sami. Né u celých sta procent ale věřím, že hodně lidí si za to může opravdu samo.“

3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?

„Snižovat pocit vykořeněnosti...začala bych ve škole, kde by měl být k dětem přistupováno stejně, snažit se tmelit kolektiv a dát všem stejné příležitosti. Motivovat problémovou menšinu podílení se na většinových aktivitách, právě s dětmi například. Aby mohli navštěvovat kroužky, umělecké školy anebo úplně obyčejně aby měly třeba možnost chodit na obědy s celým kolektivem. Taky chybí čas na práci s takovými lidmi. Když si vezmete třeba hmotnou nouzi, tam jsou sociální pracovníci s takovými lidmi v kontaktu, ale nemají čas s nimi nějak cíleně promluvit. Sociální pracovník tady funguje spíš jako administrativní pracovník, kontroly žádostí, zadání do systému a ta veškerá administrativa sežere hodně času. Tady fakt není prostor pro nějakou sociální práci v pravém slova smyslu.“

4. Čím dle vás vzniká kultura chudoby?

„Tak myslím, že ta se hlavně dědí, takový dost nechtěný dědictví. Ale určitě se najdou lidi, kteří se dostanou do dluhových pastí, dlouhodobý finanční deficit a deprivace z toho pak ovlivní i celkové myšlení.“

5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?

„No, tak každý si hlídá své, a navázání nějakého vztahu většiny mezi menšinou je náročný. Celkově to jsou předsudky, které jsou hluboce zakořeněné, i když tvrdíme, že přistupujeme ke všem stejně...Známy pracuje s Romy, dělá jim vedoucího, a všechno je v pořádku v práci se spolu úplně normálně baví, řekla bych fakt přátelsky...ale sednout

si s nimi na pivo by nešel. A to není žádný rasista. Prostě s určitými lidmi nechcete být spojováni i když osobně proti nim nic nemáte. Možná má většina pocit, že by se nějak ponížila....Jde o takové stavění neviditelných bariér. Úmyslné vyhýbání...celkově bych to prostě shrnula jako předsudky.

6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?

„Vzhledem k tomu že pracuji u aktivní politiky zaměstnanosti, pomáhám organizovat veřejně prospěšné práce a celkově se snažím vyhledávat práci pro lidi a lidi pro práci. Vyhledávám je z těch, co zbydou v evidenci a jsou v ní dlouhodobě nebo se do ní často vrací... Jsou to právě ty lidi, o kterých se bavíme ty, který bych do kultury chudoby zařadila. Podle toho, co právě vidím ve své práci tak je to jen nulové nebo fakt malé návyky k práci, pak nějak nezvládají nějakou dlouhodobou perspektivu, vidět a plánovat co bude dál. Jo, prostě žijou přítomností. Všechno chtějí hned a nejlépe bez námahy. To pak předávají dětem a celkově jeden mezi druhým. Z toho těžko ven.

7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?

„Čerpání sociálních dávek je prostě jen čerpání sociálních dávek. Víc v tom nikdo hledat nemůže. Nic to neřeší, nebo teda těm, který přijdou náhle o práci a jsou zvyklý pracovat, mají návyky tak to pomůže vykrýt rizikovou dobu bez peněz, než si najdou další práci. Ale žádnou chudobu to neřeší.,,

8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?

„Dobře vedená sociální práce. Najít v zaměstnání dostatek času na nějakou psychologickou pomoc, nejen administrativu. Věnovat klientům dostatek času abychom mohli hledat příčiny jejich problémů a navrhnout dlouhodobý plán řešení.

9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?

„No myslím, že rozšířit komunitní práci, najít mezi nimi nějakou osobu, která by je táhla, kdo by je táhnula, program vystavěný na podpoře jejich sebevědomí. Nebo dobrý volnočasový programy pro děti, tam na ně výchovně působit...

10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka s výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?

„Těžko říct, přesvědčením v lepší budoucnost, naději že má stejné šance jako všichni. Někakou ukázkou, že práce a i práce na sobě se vyplácí. Jednoduše tím že takovému člověku dáte vůbec šanci, necháte ho vstoupit do svého života a nebudete se před ním uzavírat a odstrkovat ho.

11. Zdá se vám lepší působit na klienty psychologicky nebo ekonomicky a proč?

„Tady by byla dobrá kombinace obojího, ale zase se naráží na časový limity. Referent a sociální pracovník v jednom teda co se týče úřadů, má čas tak akorát na zpracování žádostí, provede šetření, na které je stanovený čas. Nějak cíleně promluvit s klientem, dodat mu sebevědomí, probrat jeho situaci a nechat ho vyventilovat jeho pocity. Jo prostě kombinace obojího by byla vhodná. Ekonomická stabilita

dává prostor a dodává náladu na to, aby se klient mohl věnovat rozvoji své osobnosti, takže jedno podporuje druhé. “

12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školeni či podporováni?

„Já za sebe ve svojí agendě mám více času s klienty mluvit, většinou se ty, co chtějí a mají zájem snažím podpořit. Samozřejmě to nejde s každým, když vycítím, že je někdo tvárný tak se na něj snažím nějak působit, ale já nejsem s klienty až tak v dlouhodobém kontaktu. Po tom, co najdeme vhodnou práci se už vlastě většinou nevidíme. Jinak podporovaná v tomto směru jinak nejsem, školení máme dost ale na nějakou psychologickou podporu, kterou tyhle lidi bezpochyby potřebují, není školení teda většinou na takové téma zaměřený. Né, že vůbec ale opravdu minimálně. “

13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?

„Já vidím, že jim chybí hodnota sebeurčení, sebevědomí a nějaká důvěra v lidi. Jako by jim chyběla nějaká hodnota budoucnosti, perspektivní budoucnosti. “

14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

„Nějakým způsobem deformuje myšlení, myslím, že svět vidí jako nepřátelský prostředí, kde je jim institucemi nějak křivděno. Pak taky, i když si stěžují na instituce a mají s nimi problém tak je potřebují, ví to, a jsou na nich závislí. Taková jako nechtěná závislost. Pak si nevěří, že by mohli dělat něco kloudného, jako kariéra, nebo vzdělání

pro děti jim taky uniká. Ještě mi přijde zajímavý, že jsou takový prostorově omezený, necestují, neopouští nějaký svoje teritorium. Prostě se drží toho svého. Celkově se chovají odtahitě.“

Příloha č. 4 Polostrukturovaný rozhovor se SP 4

- 1. Jak se dle vás obecně vyznačuje Kultura chudoby. Co je pro ni dle vás typické?**

„Nepřiměřené bydlení, nedostatek financí k pokrytí základních potřeb jako potraviny, hygiena vážne a vhodné oblečení.“

- 2. Z jakého důvodu se do společnosti vžilo rčení, že za chudobu si může každý sám?**

„Vžilo se kvůli nezájmu o druhé o jejich situaci. Neochota se zamýšlet nad osudy druhých, nálepkování osob. Takové klasické příklady.“

- 3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?**

„Nová šance na zlepšení životních podmínek, vidina posunu ve společnosti do popředí zájmu. Co se týče konkrétní sociální práce vedená tak aby vedla k určitému cíli.“

- 4. Čím dle vás vzniká kultura chudoby?**

„Jednoznačné a nejviditelnější jsou vzorce převzaté z rodiny. Nulové pracovní návyky, jednoduše nepracují. Samozřejmostí je závislost na dávkách hmotné nouze. To vidím denně.“

- 5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?**

„Nezájmem o takové rodiny. Práce s nimi není jednoduchá a dost často se nějaká dlouhodobá náprava ani nepodaří.“

6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?

„To, že nepracují a jsou zvyklí na peníze od státu, chodit do práce jim pak přijde absurdní.“

7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?

„Nepomáhá, naopak to podporuje. To není žádné řešení.“

8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?

„Dobré přístupné vzdělání. Ve škole bývají psychologové, ti mohou už od dětí působit a terapeuticky pomáhat. Nebo propojit práci psychologa a sociálního pracovníka v rámci školství. Ti by navrhli společný sociálně psychologický plán pomoci.“

9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?

„Dlouhodobou a cílenou spoluprací se sociálním odborem, mělo by se víc dbát na celé propojení systému sociální péče. Takové propojení pomoci a lepší předávání informací... a společné hledání východiska...spojení sil pro pomoc takovým lidem.“

10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka s výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?

„Když se mají vynechat peníze tak je odpověď těžká. Snad podanou pomocnou rukou a důvěrou.“

11. Zdá se vám lepší působit na klienty psychologicky nebo ekonomicky a proč?

„Tito lidé slyší na tu ekonomickou stránku. Na psychologii bych tady nesázela. Na dávky jsou zvyklí a nic jiného je nezajímá.“

12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školeni či podporováni?

„Můžu podat základní poradenství, to je součást sociální práce. Podporování v něčem takovém, ve studiu psychologie nejsme. V práci na to opravdu není čas.“

13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?

„Hlavně hodnota práce, to je to, co hlavně postrádají...a zodpovědnost. Mají trošku jiný hodnotový žebříček, žijí ze dne na den a neřeší, co bude zítra.“

14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

„Chudoba myšlení otupí. Jsou neochotní něco řešit a pomoci si sami. Takový nezájem. Žijí jednoduše od finanční dávky k finanční dávce. Chování je nezodpovědné s nezájmem o řešení svých problémů.“

Příloha č. 5 Polostrukturovaný rozhovor se SP 5

1. Jak se dle vás obecně vyznačuje Kultura chudoby. Co je pro ni dle vás typické?

„Tak pokud si jedinec nebo rodina nemůže dovolit věci, které jsou pro ostatní společnost, ve které žije samozřejmostí tak v tom vidím hlavní znak. Jako nedostatek. Teda materiální nedostatek, ze kterého pak plynou nějaký patologie jako krádeže, záškoláctví a takový podobný.“

2. Z jakého důvodu se do společnosti vžilo rčení, že za chudobu si může každý sám?

„Zřejmě od té doby, co žijeme v sociálním státě a většinou se tomu kdo má zájem dostane pomoci. Vžilo se proto, že kdo zájem nemá se jakkoliv přizpůsobit se pomoci nedostane a zůstane například na ulici, ale v naší společnosti by nemusel. Je to vlastně jeho vůle. Jak kdo chce, tak to má, služby tu na to máme.“

3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?

„Výchova v rodině, kde ten, co má pocit vykořeněnosti vyrůstá, ta rodina nesmí dopustit, aby ho dotyčný získal. A nepěstovat v dětech ten pocit schválně. Jako my jsme ty chudáci, který nemají na dávky, nám nikdo nic nedá, my máme prostě smůlu nebo ostatní na nás kašlou a takový ty řeči. O diskriminaci a špatným bydlení, zlejších lidech, co pro tebe nic neudělají a svět jenom pro vyvolený nebo tak...no “

4. Čím dle vás vzniká kultura chudoby?

„Výchovou jednoznačně, žijí v tom, vyrůstají v tom, a tak to předávají dál a ani o tom neví.“

5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?

„Vzděláním no, jako nerovný příležitosti a dostatečně se ten školní systém nevěnuje nějakým sociálně znevýhodněným. Výuka je taková rychlá, a když to pak někdo nezvládá tak je na okraji. A je to poznat jako když je někdo nějak hůř oblečený nebo nemá tak dobrý pomůcky tak se to v tom kolektivu projeví a je pak ten žák mimo.“

6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?

„Předávají si to ve formě vlastních pocitů a porovnáváním se s druhými. Sami vidí, že něco nemají, co mají ostatní, to ty lidi pak frustruje a vede je to k takovému nespolečenskému chování. No, jako kradou, hlavně nepracují, pracovní návyky to je velký problém, z toho to pramení. Nemají práci, hodně volného nenaplněného času. Zní to blbě, ale oni nemají nějaký smysl pro smysl, pro něco, co má v životě nějakou hodnotu. Svým příkladem to pak ukážou svým dětem a ty to žijou taky tak.“

7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?

„Je to jenom zažehnání nastalý situace a v tom čase má nastat změna, aby se tak už nestalo. Abych mluvila trochu odborně tak

změna interakce a fungování s prostředím. To zní co? Chudoba je prostě širší problém a dávkama se to nespraví.“

8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?

„Jejich vlastní přístup sami k sobě, sebeúcta, větší sebedůvěra.“

9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?

„Tady říkám jasně, že jsou důležitý informace v rámci vzdělávání. Už od školky začít, hlavně změnit postoje lidí ve společnosti. Dál už na základce by se měli děti dozvědět kdo je sociální pracovník, jakou práci má a že je tady právě pro takové klienty, je dostatečně vzdělanej a schopnej takovým lidem nějak profesionálně pomoci. Často společnost ani neví, co by tak mohla být kompetence sociálního pracovníka a k čemu je ve společnosti dobřej.“

10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka s výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?

„Nějakou hrozbou, strachem? Nevím, jít prostě cestou nějakých restrikcí? Aby to bylo efektivní a neříkat jim živé informace a různé pocity, které máme my sami vůči nim, abychom nereprezentovaly jako fakta. Ukázat svou upřímnost, ochotu ale zároveň ne, že ze sebou necháte orat. Přísně, důsledně ale laskavě. Takže svým vlastním přístupem.“

11. Zdá se vám lepší působit na klienty psychologicky nebo ekonomicky a proč?

„Psychologicky je to pro ně srozumitelnější a stálejší, dá se to tak jako individuálně pojmut na někoho jít tak a na jiného jinak. Snad tak je to lepší. Ekonomika se mění, peníze nejsou stálé a ty lidi je hned rozhází, ale dlouhodobou prací, nějakou psychologickou intervencí je spíš přivedete k rozumu. Chce to ale čas, a to každý sociální pracovník ve své práci určitě nemá. Takže se vracíme zase k peněžní pomoci, ale tak lepší než neudělat nic.“

12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školeni či podporováni?

„Já ve svojí práci mám prostor pro osobní kontakt, a to umožňuje psychologickou intervenci a jsem i podporovaná v porozumění klientovi. Tak snažím se, aby to na lidi příznivě působilo. Taková práce se od nějaký psychologický složky oddělit nedá, když děláte s lidmi a jako celkem z jakýkoliv vrstvy společnosti. To k práci sociálního pracovníka patří a je v tom většinou v nějakém základu vzdělanej. Pokud to někde studoval.“

13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?

„Nevím mohou být chudí a spokojený, nemusí postrádat žádný hodnoty a rozhodně mohou mít ten pocit, že je nepostrádají. Ano tak v rámci kultury chudoby je to hodnota, jestli se to dá považovat za hodnotu... nevim, ale perspektivu, nevidí dál. A pak vztah, hodnota mezilidského vztahu, dobrého. Možná se to dá shrnout, jako že postrádají hodnotu celkového dobra, víru v dobro a celkově i lásku, tak.“

14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

„Co je, pro koho chudoba? Nevím, jestli chudoba mění pocit myšlení, myslím, že vůbec nemusí a může měnit i správným směrem. Pokud se boháč stane chudým, může se jeho chování i zlepšit, ale je pravda že do myšlení takových lidí těžce pronikáte, takže nějaká životní epizoda, kdy bohatý spadne na dno ho asi nijak nepoznamená a bude se pak chovat stejně. Nebo možná změní pohled na ty chudší lidi, ale myšlení, jaký mají ty lidi mít nebude. A jo, ke kultuře chudoby, jo tak to je vidět že jsou takový uzavřený a jsou jenom mezi svými. Jsou takový, že se vidí jako ty nechtěný a odstrčený, tak se ani nestýkají s ostatními, který nepatří k nim. Sami se pak odřezávají od příležitostí a možností se prosadit mezi ostatníma, který nepatří do jejich kultury. Přijde mi, že se ty lidi chovají pak jako neomalený nebo neumí se prostě chovat a neví, jaké standardy jsou mezi většinou společnosti nastavený.“

Příloha č. 6 Polostrukturovaný rozhovor se SP 6

1. Jak se dle vás obecně vyznačuje Kultura chudoby. Co je pro ni dle vás typické?

„Kultura chudoby se podle mě vyznačuje, kdy člověk nemá dostatečné finanční příjmy na uhrazení svých základních životních potřeb. Jedním základním příznakem je nesprávné finanční hospodaření. Jsou to lidé, kteří spíše žijí na okraji společnosti, nesdružují se s ostatními lidmi z majoritní společnosti. Žijí spíš mezi sebou, s těma, co mají stejný problémy. No, jako zadluženost a odtažitost od lidí co takové finanční problémy nemají.“

2. Z jakého důvodu se do společnosti vžilo rčení, že za chudobu si může každý sám?

„Domnívám se, že bez práce nejsou koláče. Takže to souvisí myslím s nezaměstnaností, když někdo nepracuje tak nemá na různé nadstandartní věci. Práce je celkem pořád hodně a kdo si ji nenajde tak si za to může sám. Pak se kvůli tomu žije na okraji společnosti a vede to dalším problémům. Třeba krádežím, prostituci a pro ty osoby i ke špatnému psychickému stavu. K depresím a celkovému úpadku osobnosti.“

3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?

„Škatulkování. V mém zaměstnání jsem se setkala jen s pár lidmi, kteří jsou opravdu chudí. Většinou jsou to lidé na dávkách z důvodu pohodlí, nemají vytvořené pracovní návyky, pracují na černo a dávky berou jako přilepšení k životu, ne jako nějakou nutnou pomoc, aby se

z něčeho dostaly. Což je pochopitelně pro společnost nedůvěryhodné. V zákoně chybí opora a návod, jak zabránit práci na černo. Člověk, který pracuje, by se neměl mít hůř, než ten co nepracuje, bohužel ale v této naší společnosti se s tímto jevem setkáváme, není to výjimkou něco takového vidět.“

4. Čím dle vás vzniká kultura chudoby?

„Vzniká jasně dluhy, pitím alkoholu, braním drog, nesprávné finanční hospodaření, nechů k práci, a lidskou bezmocí, kterou ti lidé pociťují.“

5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?

„Tím, že má každý zájem jenom o své potřeby a svůj blahobyt. Chybí solidarita mezi lidmi. Soucit s někým, kdo trpí a potřebuje pomoc, se moc neprojevuje.“

6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?

„Nesprávné finanční hospodaření, nedokážou si něco odepřít a nechat něco do budoucna, neumí šetřit na horší časy. Nemají nevyvinuté pracovní návyky, a u dětí není brán důraz na vzdělání ze strany rodiny, nevidí to jako nic důležitýho ale při tom je právě vzdělání může vytáhnout ze života v chudobě.“

7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?

„Díky tomu že právě tohle je moje práce tak musím říct, že dávky pomoci hmotné nouze je pouze dočasná pomoc na uhrazení základních životních potřeb nikoli plná kompenzace. S chudobou

nepomáhají, jak jsem řekla, slouží k dočasnému překlenutí ale ne k vyřešení dlouhodobé chudoby.“

8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?

„Motivace k práci a pozitivnímu vnímání života. Aby nevnímali život a svět jako špatné místo.“

9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?

„Člověk by měl dokazovat, jakým způsobem se snaží řešit svoji sociální situaci. Program by mohl stát na kvalitní případové práci. Spolupráce s jinými organizacemi by byla také vhodná a důslednost na klienta, převzít zodpovědnost za svoji situaci a řešit ji pomocí dostupných služeb.“

10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka s výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?

„Přes jeho přátele či členy rodiny. Zahrnout celou problémovou skupinu a působit plošně, necílit jen na jednotlivce. Možným nástrojem by byla dobrá komunitní práce díky ní by se dala lidem dodávat naděje, ta osloví každého.“

11. Zdá se vám lepší působit na klienty psychologicky nebo ekonomicky a proč?

„Spíše psychologicky, aby si uvědomil příčinu jeho vzniklé situace a tak byl namotivovaný k lepším výkonům s finanční odměnou.“

12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školeni či podporováni?

„Ano školeni jsme v tomto směru, ale je to na bázi dobrovolnosti. To, jaké si vybereme školení je čistě na nás, spolupráce s ostatními sociálními službami.“

13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?

„Vzdělání, zaměstnání.“

14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

„Myšlení člověka se změní, je pasivní, nemá potřebu, jakkoliv měnit svoji situaci, odpoutají se od původních přátel a snahy o budoucnost se člověk stává rezignovaným. Chování se mění na rezignované a odevzdané osudu a situaci.“

Příloha č. 7 Polostrukturovaný rozhovor se SP 7

- 1. Jak se dle vás obecně vyznačuje Kultura chudoby. Co je pro ni dle vás typické?**

„Je to seskupení lidí, kteří žijí v nejchudších oblastech a vzájemně na sebe působí, a to hlavně negativně. Typickým rysem je kriminalita.“

- 2. Z jakého důvodu se do společnosti vžilo rčení, že za chudobu si může každý sám?**

„Proto, aby ostatní lidé měli čisté svědomí, že nenesou zodpovědnost za chudobu jiných.“

- 3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?**

„Když s nimi bude většinová společnost jednat jako se sobě rovnými a nebude jim dávat najevo, že nejsou hodni stejných práv a zacházení. Nikoho nediskriminovat“

- 4. Čím dle vás vzniká kultura chudoby?**

„Koncentrací sociálně slabších lidí na jednom místě, pak vznikají ghetta, kde si lidé neváží určitých hodnot. Neváží si svěřeného majetku, který jim je pronajatý a často ho vybydlí. Žijí v bídě, tak proč se snažili o něco jiného. Ani neví jak.“

5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?

„Tím, že vytěsňuje tyto lidi sociálně slabé na okraj společnosti. Nevidím žádný koncept práce s takovými lidmi. Plán na vládní úrovni, který by se dal aplikovat plošně.“

6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?

„Neváží si stejných hodnot, jako většinová společnost. Předávají si alkoholismus, drogovou závislost, krádeže, kriminalitu, nevzdělanost, těhotenství u mládeže. Rodiny žijí jiným způsobem, muži často nepracují, chovají se machisticky, ženy nezvládají péči o rodinu. Role muže a ženy jsou tady striktněji rozděleny.“

7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?

„Myslím, že je to sice nutné, ale v nejchudších oblastech týkající se kultury chudoby to ale není příliš účinné. Dochází k zneužívání dávek, protože lidé nevědí, co s nimi, a to se dědí. Spojení obou přístupů by byl ideál, protože pak by byla pomoc celistvá, zaměřená na všechny aspekty problémů.“

8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?

„Vzdělání a tím i možnost práce. Díky vzdělání se pak člověk cítí sebejistěji ve společnosti.“

9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?

„Na podpoře jejich vzdělání. Podpora vzdělávacích programů, volnočasových aktivit.“

10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka s výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?

„Myslím, že lidé stále slyší na solidaritu, svědomí a lidská práva. Sdílení problémů a ukázkou zájmu o ostatní bližní.“

11. Zdá se vám lepší působit na klienty psychologicky nebo ekonomicky a proč?

„Ekonomicky je nutné zajistit základní životní podmínky to, aby klient nepadl až na dno, bez ekonomického základu to nejde. Jinak je lepší působit psychologicky, protože to má trvalejší dopady.“

12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školeni či podporováni?

„Prostoru, vzdělávání a podpory mám tolik, kolik sama uznám za vhodné. To znamená dostatek. Věřím ale, že na jiných pozicích, kde jsou zaměstnání sociální pracovníci takový prostor ani podpora není.“

13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?

„Tradici, odpovědnost, úctu.“

14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

„U chování se mění právě to, že ztrácejí smysl pro odpovědnost, nemají k tomu důvod. Je známé, že život ve špatných podmínkách, způsobuje, že si lidé ničeho neváží a s lehčím svědomím ničí dál. Vybavuji si tady teorii rozbitého okna, kdy ničení, vandalismus není tak hrozný, když následně přinese kladný ekonomický přínos mnoha jedincům v okolí. Možná v tom vidí přínos nejen pro sebe ale i pro ostatní a tím si pak sami ospravedlní své jednání.“

Příloha č. 8 Polostrukturovaný rozhovor se SP 8

1. Jak se dle vás obecně vyznačuje Kultura chudoby. Co je pro ni dle vás typické?

„Typická je nezaměstnanost, nebo jen nízká mzda a žádné úspory. Častý je neadekvátní životní prostředí, nebo prostor. Vybydlené baráky, všude bordel špína, rozsypané popelnice, no nepořádek okolo svého bydlení. Častý je výskyt patologií jako závislosti různého druhu, na drogách, bednách, prostituce. Velká zadluženost je také typická a půjčování s vysokými úroky, kvete tady lichvářství. Celkově jsou tito lidé nezařaditelní do naší, jako většinové společnosti. Jsou špatně zařaditelní a nesocializovaní.“

2. Z jakého důvodu se do společnosti vžilo rčení, že za chudobu si může každý sám?

„Tak rozšiřující se individualizace životů, je velký tlak na výkon a vlastní soběstačnost. Také je kladen velký důraz na jedince a jeho odpovědnost za vlastní život, který má být veden tak aby byl nějakým způsobem úspěšný, proto se dál předává ten, kdo je neúspěšný, si za to vlastně může sám.“

3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?

„Snižovat pocit, nějaké podpůrné metody, adekvátní a těmto lidem srozumitelná osvěta. Celkově aby informováni, kde jen to jde, například při kontaktu s institucemi, když pobírají dávky. I tam by se dalo pracovat na osvětě. Informovat je o tom co a jaké služby jim

můžou být nabídnuté. Pak nějak přiblížit život většiny a najít nějaké společné znaky, se kterými by se sami dokázali identifikovat.“

4. Čím dle vás vzniká kultura chudoby?

„Nedostatečnou snahou integrovat takové lidi do většinové společnosti a...a participace na aktivitách a službách ve společnosti. Vnik podporují i nízké výdělky a nezaměstnanost. Další by bylo přebírání vzorců chování od rodičů.“

5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?

„Většinová společnost ta podporuje vznik této kultury tím, že uznává jen výkonné a úspěšné lidi, media tlačí lidi k dokonalosti, která je jim předkládána, a toto lidé nezvládají ten mediální tlak. Úspěch se měří penězi a majetkem které tito lidé nemají, pak se cítí méněcenní“

6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?

„Předávají si neodpovědnost, nedůležitost vzdělání, strach z většinové společnosti. Méněcennost. Předanou naučenou bezmoc. V dobrém si předávají ale i rodinnou pospolitost, která se z často vytrácí u lidí, kteří žijí běžným životem mimo tuto kulturu.“

7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?

„Nepomáhá. Spíš zamezuje snaze hledat si práci případně si zvyšovat kvalifikaci. Jejich výše, je nemotivuje ke změně“.

8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?

„Různá hnutí, nebo neziskové organizace, která se snaží v této problematice pozitivně působit. Pokoušet se přeorganizovat zažité stereotypy a dodat naději na lepší život. Dodávání naděje je důležité.“

9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?

„Na hodnotách, tím že jim je ukážeme. Na naději, že se jejich život může změnit, pokud pro to něco udělají. Ukázat výhody změny, to co by jim změna přinesla. Podporovat sebeúctu, sebevědomí a zbavit je strachu. Je důležité jim zprostředkovávat přístup k informacím.“

10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka s výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?

„Dobré by bylo působením na novou generaci na mladé, nějak citlivě s nimi pracovat. Působit na děti, které jsou ještě tvárné a působit i na rodiče, aby děti měli lepší budoucnost. Kdo má děti tak určitě chápe, že kvůli dětem rodiče dokáží hodně, někdo cokoliv. Šla bych na ně přes děti. Obecně asi i budoucnost společnosti, do které také patří, budoucnost přírody. Ale u té přírody bych asi v kontextu kultury moc nepochodila. Nemyslím si, že je to téma, které by je zajímalo. Mají spíš omezené zájmy, ne tak globální jako většinová společnost.“

11. Zdá se vám lepší působit na klienty psychologicky nebo ekonomicky a proč?

„Tím, že budou na sobě pracovat pomocí psychologického působení se může následně zlepšit i jejich ekonomická situace, ta by se mohla změnit, na což by mohli slyšet. Dobré by bylo nějak to provázat, protože jedno působí na druhé. Ekonomická podpora by pak mohla být nižší, kdyby se využilo psychologické intervence.“

12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školeni či podporováni?

„U nás je prostor, s klienty mluvit, vyslechnout je, takže jim nechávám prostor pro to, aby se vypovídaly a dali najevo své emoce a pocity. Jde tady spíš o čas, jestli máme prostor. Na dlouhodobou změnu to chce hodně času a musí se dostat na každého. Podporovaná jako jsem, tím že jsem povinná se vzdělávat. To, jaké školení, na jaké téma si vyberu je na mě. Já si vybírám různorodě, abych se dokázala orientovat v celé šíři sociální práce“.

13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?

„Postrádají hlavně vlastní hodnotu, sebehodnotu. Člověk sám o sobě pro ně není hodnotou tím, že mají patologický vztah sami k sobě. Tím, že často berou drogy, začínají předčasně sexuálně žít. Duchovno nebo spiritualita. Ohled na zdraví. Stabilní dobré vztahy. Přátelství bez výhod, ne něco za něco.“

14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

„Změna myšlení se projevuje rostoucí apatií, ztrátou motivace ke změně. Pocity méněcennosti, bezmoci, strachu, v chování se prohlubuje se ostych v kontaktu s většinovou společností. Bohužel jsou takový omezení. V kontaktu s lidmi, se světem a jeho možnostmi.“

Příloha č. 9 Polostrukturovaný rozhovor se SP 9

1. Jak se dle Vás obecně vyznačuje kultura chudoby? Co je pro ni dle Vás typické?

„Chudoba je ve společnosti vnímána hodně jako materiální problém jednotlivce nebo i celé té komunity. Ve společnosti je hodně doprovázená kriminalitou, špatnou zdravotní péčí nebo jako spíš nezájmem o to pečovat o své zdraví. Myslím že, není ani příliš velká gramotnost mezi nimi. Typické pro ně je že nenávidí společnost a jako ji viní ze svých problémů“

2. Z jakého důvodu se do společnosti vžilo rčení, že za chudobu si může každý sám?

„Chudoba má vliv na psychiku jednotlivce a ten je pak hodně vystavený stresu z nezvládnání své situace a například i nezabezpečení rodiny. Todle rčení se předává proto, že společnost je ovlivněná individualismem jako pohledem na jednotlivce jako na člověka, který svou minimální iniciativou není schopný změnit své postavení, ale nevnímá, jaký nátlak je na člověka z její strany vyvíjen. Takže každý vidí jen své blaho, a protože většina prosperuje tak nechápou jak to, že také ostatní to nezvládají jako ten celek. Jako kdo nechce tak to nemá. Myslím, že se to bere jako osobní selhání. Pak je jednodušší říct a tím dál předávat že si za své problémy a chudobu může každý sám.“

3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?

„Společnost by měla víc hledět na to, za jakých okolností chudoba vzniká, jako málokdo se zaobírá tím, proč to tak je. Ti, co se do takové tíživé situace dostanou, by měli využívat různých programů zaměřených na boj proti chudobě, aby tam byly pod dohledem a měli pocit, že se jim dostává pomoci, a to jim pomůže překonat ten pocit odstrčenosti nebo vykořeněnosti.“

4. Čím dle Vás vzniká kultura chudoby?

„V některých případech se jedná o vysoké nároky soudobé společnosti. Jednotlivec nemá možnost se s nimi vypořádat z důvodu svého postavení a možností, že jo ne všichni máme to štěstí, že bychom se narodily do nějaký vyšší vrstvy. Tak jak říkám, člověk se do chudoby narodí a podle vzorců chování ve kterých vyrůstá a žije se odvíjí jeho životní standarty, motivy, postoje. Tak pak jedná tak jak je naučený“.

5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?

„Většinová společnost podporuje vznik této kultury převážně svými vlastními předsudky. Vnímá například celou rodinu jako problémovou, pokud se dostane do sociální krize a neodlišuje to, že jeden člen rodiny má snahu například prací se vymanit ze zažitých kolejí a snaží se změnit svůj sociální status.“

6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?

„Lidé, kteří v této kultuře žijí, nebo jsou z ní, málo riskují, mají pocit, že to jak žijí je pro ně vyhovující a nebo mají strach aby se jejich situace nezhoršila když zariskují. Předávají si tak jako hlavně pocit strachu a neochotu nebo, strach vykročit ze své komfortní zóny. Tyto lidé, mají dle mého názoru nejčastěji deprese spojené s pocitem

vlastní viny za vzniklou situaci, nezvládnutí situace a nemají se na koho obrátit. Mají pocit, že selhali jak ve svých očích, tak v očích společnosti. To vidí i jejich děti a dále žijí v podobné životní depce.“

7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?

„Všichni víme, že sociální dávky mají pomáhat zmírnit situaci jednotlivce, tak by to byl ideální stav. V mnoha případech, ale lidé neumí hospodařit s přidělenými penězi a ihned je utratí. Neumí myslet na budoucnost a spořit, takže jim nic z dávek stejně nepomůže ke změně.“

8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?

„Když to vezmu z pohledu sociálního pracovníka tak je za mě nutné snažit se začlenit jednotlivce do společnosti, aby nebyl sám a viděl zájem a tím se pak může vymanit z vnitřních problémů. Jako vymanit ho z naučených vzorců chování, ve kterých se nachází od narození. Z mého hlediska musí například sociální pracovník podporovat klienta, který se rozhodl vyhledat jeho pomoc, aby se snažil oprostít od pocitu viny. Myslím, že ten může klient pocítovat, protože se v důsledku svého života nedokázal postarat o své děti ale i rodiče, celkově společensky selhal, a to má vliv na jeho psychiku. Potřebují pomoc najít sebevědomí“.

9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?

„Můžeme začít se změnou ve školách. Do škol docházejí děti ze sociálně slabších nebo přímo chudých rodin. Učitelé se mohou začít

snažit změnit pohled dětí na to, jak má jedinec správně uvažovat ohledně rodinného zázemí, jak si vybrat zaměstnání.“

10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka pocházejícího z kultury chudoby výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?

„Příslibem lepší budoucnosti, když na sobě bude pracovat? Tak by to šlo dál, lepší budoucnost pro jednoho, pak i pro děti které by měl nebo má. Dodáním naděje, podporou a tím že se od nich lidé nebudou odvracet.“

11. Zdá se vám lepší působit na klienty ekonomicky nebo psychologicky a proč?

„Působení by mělo být obousměrné jak ekonomicky, tak psychologicky. Podmínit nějaké psychologické intervence tím, že pokud se nebude docházet na školení nebo supervize tak nebudou dávky. Tím by byla sociální práce kompletní, a nejen útržkovitě zaměřená.“

12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školení a podporování?

„V mém zaměstnání je malý prostor pro psychologickou intervenci, ale i přes to se snažíme, aby se s klientem pracovalo i v tomto kontextu s kolegyněmi se snažíme pochopit jejich jednání a společně se snažíme jim jako dodat podporu. K intervenci. Nejsme v ní ze strany zaměstnavatele podporování, ale školení, jaké si vybereme je naše věc, jedná se hlavně o naši vlastní iniciativu. Každý má ale

zájem o jiná témata v rámci školení, takže jako úroveň znalostí v tom, kterém okruhu je rozdílná.“

13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?

„Postrádají úctu jeden k druhému, jako ve smyslu pohlaví, úcta muže k ženě a naopak. Úcta k lidem. Pokora. Slušnost.“

14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

„Mění ho ve smyslu uzavírání se do sebe, myšlení se omezuje a klient ztrácí perspektivu. Pokud se jedná o děti narozené do této kultury, nepřipadá jim jejich chování nijak odlišné od ostatních členů rodiny. Nemají potřebu si například vydělat více peněz, stačí jim to, co mají. Chování vede k tomu, že vykonávají v některých případech víc kriminální aktivity než lidé, kteří v tomto prostředí nežili. Nízká gramotnost, protože rodiče nemají potřebu, aby děti studovaly více než je povinná školní docházka.“

Příloha č. 10 Polostrukturovaný rozhovor se SP 10

1. Jak se dle vás obecně vyznačuje Kultura chudoby. Co je pro ni dle vás typické?

„Nízký příjem nebo žádný, stačí mi bydlet na ubytovně nebo na ulici, zanedbaný vzhled a špatný životní styl, nejsou na to finance. Bez dovolených, bez zážitků, jsou hodně omezení prostorem. Je to podle mě spíš než život - přežívání.“

2. Z jakého důvodu se do společnosti vžilo rčení, že za chudobu si může každý sám?

„Pracuji se sociálně slabými již pěknou řádku let, prošel jsem si hmotnou nouzí a dle mého názoru není od těchto klientů vidět žádná snaha o zlepšení své finanční situace. Nulová snaha pak podporuje zarytost tohoto rčení. Mimo svou profesi mám možnost brigád, pomáhám s přípravou hudebních festivalů, celkem dobře finančně ohodnocených a s vyhlídkou 5000 za dva dny práce a jednoho dne pobytu na festivalu. Tito sociálně slabí se ani jeden z domluvených pracovníků bez omluvy nedostavil. A tady už se dá mluvit o rychlém výdělku.“

3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?

„Já bych to viděl, v získávání pracovních návyků, že za pobírané dávky by museli lidé vykonat nějakou činnost pro obec, která je vyplácí a tím by získali základní pracovní návyky jako chození do práce včas, pracovní rozvrh. Stýkali by se i s jinými lidmi a postupně by tak vplouvali do společnosti“

4. Čím dle vás vzniká kultura chudoby?

„Tím, že lidé z této sociálně slabé třídy nebo skupiny obyvatel nemají žádné povinnosti, jen práva. Popřípadě jich je málo, nejsou tlačeni do povinností, do zodpovědnosti, kterou si sami předat dokáží.“

5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?

„Že místo toho, aby sami řešili tyto situace, tyto lidé dostávají všechno bez svého přičinění. Jsou často voděni za ruku a postrkováni k různým cílům jako jsou dávky, nové bydlení.“

6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?

„Mám ve svých klientech celé rodiny od babičky, dcery a vnučky, nemají zakořeněné pracovní návyky a tím pádem mají naučené vzorce chování, že je dobré pobírat dávky a nic nedělat.“

7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?

„Dle mého názoru nijak, je to pouze na pokrytí základních potřeb.“

8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?

„Tady se musím zamyslet. Odpověď asi není etická a zřejmě ani reálná ale neměly by se tolik kumulovat na jednom místě. Žít v jednom paneláku nebo čtvrti. Když spolu takhle žijí tak se navzájem utvrzují v názorech a mentalitě. Pomohli by změnit i výchovný styl, důraz na vzdělání a rozšiřování obzorů.“

9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?

„Viděl bych to na zajištění obecních ubytoven, kde by byla povinnost pracovat pro tuto obec, lidé by zde měli zajištěné bydlení a třeba stravování. Tím by získali pracovní návyky a nějaké kapesné navíc a tím by se lépe uplatňovali na trhu práce.“

10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka s výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?

„Dobrym vzorem z vlastní komunity nebo společnosti někdo, kdo by takové lidi dokázal inspirovat a posouvat dál, k řešení jejich problémů.“

11. Zdá se vám lepší působit na klienty psychologicky nebo ekonomicky a proč?

„Lepší je psychologicky, protože se můžeme dostat k jádru problémů a neřešit tak dopady chování ale příčiny. Ale v dnešní době je pro naše klienty lepší ekonomicky.“

12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školeni či podporováni?

„Nejsem v ní proškolený, moc na to není v objemu práce čas. Ale bylo by vhodné pracovat s takovými lidmi lépe, dokázat je pochopit.“

13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?

„Znalost hodnoty statků, to že na televizi si musím vydělat, pokud se rozbila, rozbila se mi lednice, musím ji nechat opravit, sehnat opraváře, snažit se sám o nápravu. Radši hledají rychlá řešení, dojdou si na sociálku oni mu dají na novou. Jasně postrádají hodnotu práce a vzdělání.“

14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

„Stagnují na místě, to je hlavní změna v myšlení, nechtějí chodit do práce, protože stejně žádnou lepší práci nedostanu, nebudou vstávat za 15.000, když můžu dostat 10.000 bez práce a něco si přivydělají na černo a mají se stejně. Neuvažují o rozvoji člověka jak fyzickém, tak duchovním. Změny v chování jsou jenom k horšímu, myšlení je ovlivněno depresí, což vede k uzavírání se před světem, před lidmi, vede k omezenosti myšlení. Změny v chování i myšlení jsou jenom k horšímu, negativnímu.“

Příloha č. 11 Polostrukturovaný rozhovor se SP 11

1. Jak se dle vás obecně vyznačuje Kultura chudoby. Co je pro ni dle vás typické?

„Jsou to určité zažitě stereotypy a vzorce chování, které člověka ovlivňují v jeho životě a které ho často provází již od jeho dětství. Člověk je orientován na přítomnost, nedůvěřuje policii a jiným institucím, provází ho sklony ke kriminalitě, k půjčování peněz za vysoké úroky, zastavování věcí, získávání vzdělání nepatří mezi priority. Lidé se cítí méněcenní, diskriminováni. Děti přebírají tyto vzorce chování svých rodičů a vedou pak podobný život jako oni.“

2. Z jakého důvodu se do společnosti vžilo rčení, že za chudobu si může každý sám?

„Lidé si všeobecně myslí, že chudý člověk je proto, že není dostatečně pracovitý, průbojný, či holduje negativním aktivitám, proto by si měl sám nést odpovědnost za svou situaci a toto rčení to jen shrnuje, to že to někdo ve společnosti nezvládá. Každý je zodpovědný sám za sebe, proto se tak snadno pořekadlo nese dál.“

3. Co dle vás může snižovat pocit vykořeněnosti z většinové společnosti?

„Může tomu napomáhat komunitní práce. Zapojení chudých lidí např. z vyloučených lokalit do života majority.“

4. Čím dle vás vzniká kultura chudoby?

„Určitý způsob životního stylu, postojů a názorů je v životě lidí silně zakořeněn. Lidé jsou vyčleněni z většinové společnosti, jelikož si nedokáží zajistit, nebo udržet standard střední třídy. Dochází k preferenci styků s lidmi v podobné životní situaci a vytváření či udržování této kultury chudoby provázené s určitými zvyky a činnostmi často patologického rázu.“

5. Jak podporuje většinová společnost vznik této kultury?

„Postojem, že za svou chudobu si lidé mohou sami.“

6. Jaké vzorce chování si lidé v této kultuře předávají?

„Jedná se o vzorce typu, že se stali oběťmi systému, jsou diskriminováni, je na ně nahlíženo s despektem, že oni sami nemohou svou situaci změnit.“

7. Jak pomáhá čerpání sociálních dávek s řešením chudoby?

„Napomáhá k udržení určitého životního standardu, tak aby bylo zajištěno alespoň životní minimum a primární potřeby. Např. jídlo, bydlení, zdravotní péče aj.“

8. Co a jak může ničit psychologické a sociální jádro kultury chudoby?

„Zásahy zvenčí, snažit se vstupovat do této komunity a podávat jim pomocnou ruku a seznamovat je s možnostmi jaké se jim nabízí a účinná a citlivě vedená intervence.“

9. Na čem vystavět program pomoci pro osoby ze sociálně slabého prostředí?

„Poskytnutí sociálních dávek, ale také pomoc s hledáním zaměstnání, komunitní práce. Ukázat lidem, že i oni mají své významné místo na světě a jsou pro tento svět potřební.“

10. Čím by bylo možné oslovit dnešního člověka s výjimkou jeho vlastního individuálního prožitku a prospěchu?

„Zapojení do charitativních činností, pomoci druhým to často lidi naplňuje.“

11. Zdá se vám lepší působit na klienty psychologicky nebo ekonomicky a proč?

„Důležité jsou oba aspekty. Jeden bez druhého nemůže správně fungovat, protože se musí pomáhat všestranně. Jedna pomoc bez druhé by byla bezruká a neefektivní.“

12. Jaký je ve vašem zaměstnání prostor pro psychologickou intervenci ke klientům? Jste v ní školeni či podporováni?

„Často na to není čas, klientů je hodně a administrativy s tím spojené taky. To, v čem se školíme, je na nás, můžu si vybírat z toho, jaké téma mě zaujme.“

13. Jaké hodnoty dle vás lidé kultury chudoby postrádají?

„Chudí sdílí hodnoty společnosti, ale často je nemohou naplňovat z důvodu nedostatku peněz. Myslím si, že nejčastěji postrádanou hodnotou související s nedostatkem peněz je práce a pak vzdělání.“

14. Jak chudoba mění způsob myšlení a chování u lidí kteří jsou dlouhodobě vystaveni chudobě?

„Myšlení se mění a obrací k různým negativním myšlenkám, k bezmoci a úzkosti z většinové společnosti, možná i celkově strach z lidí a často je vede k patologickým jevům, hlavně jako krádeže, ty jsou nejtypičtější ale i drogy a prostituce.“

Abstrakt

PAJEROVÁ, M. Kultura chudoby. České Budějovice, 2020. Diplomová práce. Jak se sociální pracovníci orientují v Kultuře chudoby. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí Mgr. Veronika Zvánovcová, Ph.D.

Klíčová slova: Kultura chudoby, chudoba, sociální pracovník, psychologická intervence, terapeutické paradigma, stres, nezaměstnanost, time-discounting, transgenerační přenos, attachment.

Diplomová práce se zabývá tím, jak se sociální pracovníci orientují v Kultuře chudoby po psychosociální stránce, jakým směrem směřují svoji intervenci a zda je terapeutické paradigma součástí řešení. Celá práce je od začátku propojena s empirickými poznatky z vlastního kvalitativního šetření. Respondenty byly sociální pracovníci ze státního i neziskového sektoru pracující s klienty identifikovatelnými jako zástupce Kultury chudoby. Práce se dále zabývá psychosociálními aspekty, které nejvíce ovlivňují člověka, a to už od dětství. Mezi takové aspekty patří stres, transgenerační přenos, psychosociální dopady nezaměstnanosti, attachmentu, a efekt zvaný time-discounting. V neposlední řadě je popsáno terapeutické paradigma a podrobná metodologie výzkumu.

Abstract

Pajerová, M. České Budějovice, 2021. Diploma thesis. How social workers orient themselves in the Culture of Poverty. University of South Bohemia in České Budějovice. Theological faculty. Department of Ethics, Psychology and Charity Work. Supervisor Mgr. Veronika Zvánovcová, Ph.D.

Key words: Culture of poverty, poverty, social worker, psychological intervention, therapeutic paradigm, stress, unemployment, time-discounting, transgenerational transmission, attachment.

The dissertation deals with the topic how the social workers orientate in the Culture of poverty according to psychosocial aspect, in which direction they focus their intervention and if the therapeutic paradigm is the part of the solution. The whole thesis is interlinked with empiric experience from the own qualitative survey. The respondents were social workers from public and non-profit sector who work with clients identified as representatives of Culture of poverty. The thesis also concerns with psychosocial aspects, which influence human the most, and that already from the childhood. Stress, transgenerational transfer, psychosocial impacts of unemployment, attachment and effect called time-discounting belong among those aspects. Last but not least there are the therapeutic paradigm and detailed methodology of the research being described.